

Національна академія наук України
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
Науково-дослідний інститут пресознавства
National Academy of Sciences of Ukraine
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
Research Institute for Press Studies

Пресознавство

Press Studies

Засновано 2022 року
Виходить двічі на рік

Founded in 2022
Issued twice a year

Випуск 6
Issue 6

Львів – 2025
Lviv – 2025

УДК 070(051)
DOI 10.37222/2786-7552-2025-6

*Друкується за ухвалою вченої ради
Львівської національної наукової
бібліотеки України імені В. Стефаника
(протокол № 3 від 11 червня 2025 р.)*

Пресознавство: НАН України. ЛННБ України імені В. Стефаника. Науково-дослідний інститут пресознавства. Львів, 2025. Вип. 6. 188 с.
Press Studies: NAS of Ukraine. Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. Research Institute for Press Studies. Lviv, 2025. Issue 6. 188 p.

Редакційна колегія

Головний редактор

Лідія Сніцарчук, д-р соц. ком., проф.

Заступники гол. редактора

*Мар'яна Комариця, д-р філол. н.,
с. н. с.*

*Надія Кулеша, канд. філол. н.,
с. н. с.*

Відповідальний секретар

*Олеся Дроздовська, канд. філол. н.,
с. н. с.*

Члени редколегії

*Марко Андрейчик, д-р філос. (США)
Юрій Бідзіля, д-р соц. ком., проф.*

Зоряна Галаджун, канд. соц. ком., доц.

*Василь Габор, канд. філол. н.,
с. н. с.*

*Катажина Дронг, д-р соц. ком. та медіа
(Польща)*

*Агнешка Матусяк, д-р гум. н., проф.
(Польща)*

Емілія Огар, д-р соц. ком., проф.

*Йошіхіко Окабе, д-р іст. н., д-р е. н.,
професор (Японія)*

Editorial Board

Editor-in-Chief

*Lidiya Snitsarchuk, Dr. habil. in Social
Communication, Prof.*

Deputy editor-in-chief

*Mariana Komarytsia, Dr. habil. in
Philology,
Senior Research Fellow
Nadiia Kulesha, PhD in Philology,
Senior Research Fellow*

Secretary in Charge

*Olesia Drozdovska, PhD in Philology,
Senior Research Fellow*

Members of the Editorial Board

*Mark Andryczyk, PhD (USA)
Yuriy Bidzilya, Dr. habil. in Social
Communication, Prof.
Zoriana Haladzhun, PhD in Social
Communication, Associate Prof.
Vasyl Gabor, PhD in Philology,
Senior Research Fellow
Katarzyna Dragg, Dr. habil. in Social
Communication and Media (Poland)
Agnieszka Matusiak, Dr. habil. in
Humanities (Poland)
Emiliya Ohar, Dr. habil. in Social
Communication, Prof.
Yoshihiko Okabe, Dr. habil. in History,
Dr. habil. in Economics, Prof. (Japan)*

**Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 25285-15225Р від 05.07.2022 р.**

ISSN 2786-7552 (Print)

© Львівська національна наукова бібліотека
України імені В. Стефаника, 2025
© Науково-дослідний інститут
пресознавства, 2025

ПРЕСОЗНАВСТВО: ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

Роман Бліхарський

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7084-0473>

кандидат наук із соціальних комунікацій, науковий співробітник

Науково-дослідного інституту пресознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника

(Львів, Україна)

patra727@gmail.com

УДК 070:930]:303.732.4]:321.01:316.4]

ВІД «ЧОТИРЬОХ ТЕОРІЙ» ДО ПОСТНОРМАТИВНОЇ КРИТИКИ: ТРАЄКТОРІЯ НОРМАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ПРЕСИ

DOI 10.37222/2786-7552-2025-6-1

Книга Ф. Сіберта, Т. Петерсона та В. Шрамма «Чотири теорії преси» (1956) започаткувала нормативну типологію медіасистем, яка ґрунтується на взаємозв'язках між пресою, владою та суспільством. Цей спосіб аналізу ЗМІ понад шістьдесят років зберігав актуальність завдяки простоті структури, філософському обґрунтуванню, масштабу та актуальності питань, які він порушує. Водночас ця типологія відображала ідеологічні координати періоду Холодної війни та критикувалася за свою політичну упередженість та нечутливість до трансформацій у глобальному інформаційному середовищі та локальних особливостей. Попри це, вона стала підґрунтям для нормативного медіадискурсу й актуалізувала питання про межі свободи та відповідальності преси.

Метою статті є виявлення концептуальних витоків і відстеження розвитку нормативного підходу як інструменту вивчення ролі преси в суспільстві. Методологія дослідження включає історико-генетичний аналіз інтелектуального контексту типології преси Сіберта, Петерсона та Шрамма,

історіографічний аналіз праць, присвячених нормативному підходу, контекстуальний аналіз його рецепції в сучасному академічному дискурсі, а також системний аналіз історіографічної структури наукових інтерпретацій.

Результати дослідження свідчать, що нормативний підхід формувався як діалектична інтелектуальна траєкторія: від спроб адаптації й розширення оригінальної типології – через критику її історичної та ідеологічної обмеженості – до переосмислення його епістемологічних можливостей і взаємодії з критичними, постнормативними та історіографічними підходами. Незважаючи на критику, нормативний підхід зберігає свою ключову аналітичну функцію – поєднання емпіричного аналізу з концептуалізацією релевантного для певного типу суспільства устрою медіа, яка охоплює політичні, соціологічні, культурні та етичні виміри у вивченні преси.

Новизна роботи полягає в цілісному аналізі нормативного підходу щодо вивчення преси включно з реконструкцією його інтелектуальних та ідейних витоків, контексту створення, висвітлення історії рецепції та критики, сучасних інтерпретацій.

Ключові слова: нормативні теорії преси, системний аналіз преси, медіасистема, історія теорії преси, політичний режим.

Постановка проблеми. Публікація праці Фреда С. Сіберта, Теодора Петерсона та Вілбура Шрамма «Чотири теорії преси» здійснена видавництвом Університету Іллінойсу у 1956 р. Ця книга стала спробою створити універсальну типологію медіасистем, засновану на взаємозв'язках між пресою, владою та суспільством. Автори виокремили чотири нормативні моделі: авторитарну, лібертаріанську, модель соціальної відповідальності та радянську (комуністичну)¹.

Праця Ф. Сіберта, Т. Петерсона та В. Шрамма стала першою спробою типологічного, компаративного та нормативно-інституційного аналізу преси. Запропонована у ній типологія виявилася зручною для порівняльного дослідження національних медіасистем і зберегла значний евристичний потенціал, що

¹ Детальніше про це *див.* у нашій статті «Нормативні теорії преси: огляд основних концептуальних підходів та напрямів аналізу» (2024).

забезпечило їй тривалу наукову репутацію². Особливість книги полягає у спробі пов'язати функціонування медіа з фундаментальними філософськими категоріями – свободою, владою, відповідальністю, та суспільною роллю преси як соціального інституту (Rantanen, 2024, p. 228).

Упродовж більш як п'ятдесяти років сформульована на сторінках праці нормативна типологія залишалася у центрі уваги дослідників. У 1960–1980-х рр. це зумовлювалося її відповідністю ідеологічному контексту доби Холодної війни, а також прагненням осмислити роль засобів масової інформації в суспільстві. Її привабливість полягала у структурній простоті: модель ґрунтувалася на обмеженій кількості узагальнених змінних, що забезпечувало зручність у порівняльному аналізі медіасистем. Ця ж риса – концептуальна стислість – стала підставою для критики та численних спроб її переосмислення.

Книга «Чотири теорії преси» не була ідеологічно нейтральною: її аналітична перспектива сформувалася в межах західної інтелектуальної традиції та відповідала політичним координатам періоду глобального протистояння між різними геополітичними блоками. З одного боку, типологія відкрила простір для концептуалізації масової комунікації як морально-політичного феномена, з іншого – зазнала критики за спрощеність, обмежений політичний горизонт і неспроможність врахувати динаміку змін та глобалізацію інформаційного середовища. Попри ці зауваги, вона стала початковою точкою для формування системного дискурсу про нормативні засади функціонування преси.

Упродовж останніх шістдесяти років книга Сіберта, Петерсона та Шрамма слугувала орієнтиром для численних досліджень, оскільки пропонувала просте формулювання якісної характеристики преси: засоби масової інформації відображають соціально-політичні структури, в які вони інтегровані. У цьому контексті постає питання про актуальність нормативного підходу сьогодні та перспективи його подальшого застосування.

² Цю книгу часто називають «Біблією порівняльних медіадосліджень», сумарний наклад усіх її перевидань різними мовами становить понад 80 тис. примірників (Nordenstreng, 1997, p. 97; Rantanen, 2017, p. 3454)

Метою дослідження є критичне переосмислення нормативного підходу до вивчення преси через аналіз його інтелектуальних витоків, наукового контексту становлення і подальшої рецепції та адаптації в академічному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Упродовж останніх десятиліть у науковому дискурсі спостерігається стійка тенденція до критичного переосмислення нормативних теорій преси, зокрема парадигми, започаткованої у книзі «Чотири теорії преси».

Дослідники дедалі частіше звертають увагу на її обмеженість у поясненні функціонування медіасистем поза західним контекстом, акцентуючи її ідеологічну зумовленість, нормативний універсалізм та ігнорування культурної специфіки. З одного боку, це виявляється в аналізі постколоніальних структур у медіадослідженнях (Szpunar, 2012), з іншого – у прагненні сформулювати нові теоретичні моделі, релевантні для неєвропейських контекстів (Yin, 2008; Oluwasola, 2020)³. Крім того, посилюється інтерес до емпіричного вивчення сприйняття журналістських функцій у конкретних національних середовищах, що дозволяє віднаходити варіативність професійних стандартів і практик (Будівська, 2018). Ці дослідження вказують на потребу комплексного перегляду нормативного підходу з урахуванням сучасної гетерогенності медіакультур.

Загалом, сучасна наукова дискусія свідчить про зростаючу потребу у гнучкіших, емпірично обґрунтованих і культурно чутливих підходах до осмислення медіа, які виходять за межі класичних нормативних моделей. У цьому контексті зростає потреба в цілісному переосмисленні типології, окресленої в книзі «Чотири теорії преси», що слугує динамічним аналітичним інструментом, здатним адаптуватися до змін медійного середовища та розвитку наукового знання.

Новизна дослідження полягає у комплексному аналізі типології «Чотири теорії преси» як нормативної моделі, що поєднує реконструкцію її інтелектуальних витоків, виявлення контексту її виникнення та ідейних впливів з вивченням критичних підходів до її рецепції й трансформації в академічному

³ За змістом анотацій.

дискурсі. У дослідженні запропоновано інтерпретацію нормативного підходу як динамічного способу осмислення функціонування медіа, що зберігає свій потенціал і для сучасної науки про пресу.

Методологія дослідження охоплює комплекс методів: історико-генетичний застосовано для реконструкції інтелектуального та ідеологічного контексту, в якому сформувалася типологія Сіберта, Петерсона та Шрамма, а також для окреслення витоків нормативного підходу загалом, його початкових аналітичних інтенцій та категоріального апарату. Історіографічний аналіз використано для систематизації наукових праць, присвячених як безпосередньо книзі «Чотири теорії преси», так і ширшій традиції осмислення нормативного підходу до вивчення та порівняння медіасистем. Контекстуальний аналіз дав змогу з'ясувати передумови оновленої рецепції цієї теоретичної моделі протягом останнього десятиліття. Системний аналіз застосовано для виявлення внутрішньої логіки, структури та типу історіографічної побудови, яку формує сучасна інтерпретація нормативного підходу.

Виклад основного матеріалу. Нормативний підхід у вивченні медіа передбачає особливий спосіб теоретичного мислення, зорієнтований не на емпіричні характеристики, а на ціннісні уявлення, ідеали та політичні концепції щодо того, якою повинна бути преса в суспільстві.

Нормативні теорії преси – це загальна назва концептуальних підходів до вивчення медіа, що визначають, якими повинні бути засоби масової інформації залежно від суспільно-політичного контексту, в якому вони функціонують. Сформульовані на основі цього погляду, нормативні теорії преси слугують аналітичним фреймом для визначення ролі медіа в суспільстві залежно від їхніх відносин із владою, громадськістю та іншими соціальними інститутами.

Книга «Чотири теорії преси» стала однією з перших спроб окреслити та систематизувати ці теорії за типами політичних режимів та аналізом функціонування медіасистем із нормативної точки зору – тобто з позиції того, якими ЗМІ мають бути для підтримки відповідних суспільних і політичних систем.

Автори вперше детально описали, як преса діє за різних політичних режимів – авторитарного, демократичного чи тоталітарного, і запропонували концептуальну модель для розуміння ролі медіа в суспільстві. Вони створили методичний інструментарій для аналізу ролі політичних режимів за функцією медіа та для оцінки впливу цих же режимно обумовлених ЗМІ на політичні, соціальні та культурні процеси в країні. У книзі представлено чотири основні теорії преси: авторитарну, ліберальну, соціальної відповідальності та тоталітарну, кожна з яких описує різні моделі взаємодії між медіа, владою та суспільством.

З методологічного та історіографічного погляду важливо розрізнити ті ідеї, які опосередковано вплинули на авторів «Чотирьох теорій преси», та ті джерела, на які вони відкрито посилаються у самій книзі. Загалом, відкриті посилання можуть вказати на логіку побудови теорії та свідомо обрані засновки, а також дати змогу зрозуміти, які імена чи концепції автори визнавали значущими для себе, навіть попри своє критичне ставлення до них. Натомість опосередковані впливи – це ідеї, які відбивають ширший інтелектуальний і політичний контекст або засвоєні авторами непрямо, через інші джерела, й не завжди були критично осмислені чи прямо артикульовані в тексті праці.

Серед мислителів, на яких посилаються Ф. Сіберт, Т. Петерсон та В. Шрамм у своїй концепції чотирьох теорій преси, особливе місце посідають представники класичної філософської та політичної думки. Йдеться, зокрема, про таких авторів, як Нікколо Макіавеллі, Джон Лок, Жан-Жак Руссо, Джон Стюарт Мілль, Джон Мільтон, Імануїл Кант, Георг Вільгельм Фрідріх Гегель, а також Томас Джефферсон та ін. Їхні праці слугували ідейним фундаментом для видавців преси та журналістів, а також стали джерелом для концепції типології преси Сібєрта, Петерсона та Шрамма.

Міркування Дж. С. Мілля та Дж. Мільтона щодо природи істини, особистості, свободи слова як необхідної умови для функціонування вільного суспільства стали концептуальною основою для лібертаріанської теорії преси Ф. Сібєрта. Мільтон у своїх висловлюваннях супроти цензури друкованого слова,

що широко застосовувалася у тогочасній монархічній Британії, захищає право на вільну циркуляцію ідей, стверджуючи, що у відкритому публічному дискурсі усіляка істина все одно переможе і розкриється попри перепони і спроби її приховати чи викривити.

Дж. С. Мілль так само формалізував цю позицію в межах ліберальної філософії (поняття, яке у контексті філософського дискурсу XV–XVI ст. можна вважати синонімом лібертаріанства), підкреслюючи суспільну цінність плюралізму думок, критичного мислення та протидії монополії на інформацію. У своїй праці «Про свободу» сформулював один з аргументів свободи слова – фундаменту лібертаріанської теорії преси (Mill, 1859/2001). Мілль обстоював право на існування навіть хибних чи непопулярних думок, вважаючи свободу висловлення не лише умовою пізнання істини, а й необхідною для формування автономної відповідальної особистості. Водночас він визнавав етичні межі цієї свободи – «принцип шкоди»⁴, що згодом також став моральним критерієм у концепції соціальної відповідальності.

Аналіз радянсько-комуністичної моделі преси, здійснений В. Шраммом, спирається на марксистсько-ленінську ідеологічну парадигму, згідно з якою медіа розглядаються як інструмент у руках панівного класу або політичної партії. У межах цієї концепції преса підпорядкована інтересам партії, а головним завданням мас-медіа є сприяння реалізації політики партії в напрямі зміцнення ідеологічної машини, а також забезпечення контролю над усіма інформаційними потоками. Такий підхід виключає автономність журналіста та заперечує сам принцип незалежності медіа.

Теорія соціальної відповідальності преси ґрунтується на висновках спеціальної комісії, яку очолив президент Чиказького університету Роберт Мейнард Гатчинс. Ця комісія була створена

⁴ Принцип шкоди (harm principle), сформульований Джоном Стюартом Міллем (Mill, 1859/2001), стверджує, що єдиною підставою для правомірного обмеження особистої свободи є запобігання шкоді іншим. Втручання у свободу індивіда допустиме лише тоді, коли його дії завдають фактичної шкоди іншим особам, а не лише викликають осуд чи вважаються аморальними.

за ініціативи та фінансової підтримки американського видавця Генрі Люса та включала низку провідних інтелектуалів, серед яких був і Т. Петерсон. Результатом роботи комісії став звіт п. н.: «Вільна й відповідальна преса: Загальний звіт про масову комунікацію: газети, радіо, кіно, журнали й книги» (1947). У цьому документі наголошувалося на необхідності забезпечення балансу між свободою медіа та їхньою відповідальністю перед суспільством. Також зазначалося, що медіа мають не лише інформувати, а й сприяти формуванню суспільної думки, відображати різноманіття точок зору, діяти в інтересах громадськості, дотримуючись при цьому етичних стандартів.

Важливими для аргументації авторів книги стали історико-правові огляди джерел становлення преси у Великій Британії та США, а також нормативно-правових документів, а саме: Першої поправки до Конституції США, законів про пресу в фашистській Італії, нацистській Німеччині та Радянському Союзі. Аналіз цих джерел дозволив Сіберту, Петерсону та Шрамму обґрунтувати запропоновану ними типологію преси з історичної та нормативно-правової перспективи. Їхня теоретична рамка, сформульована на основі критичного переосмислення та адаптації основних ідей західної політичної філософії, – це спроба аналізу історії насамперед західної преси періоду XVI – першої половини XX ст. та систематизації різних моделей її функціонування.

Аналіз «Чотирьох теорій преси» також дає змогу виявити не лише експліцитні джерела їхніх аргументів, а й низку опосередкованих, непрямих впливів, що, ймовірно, також вплинули на їхнє бачення типології преси. Ці впливи охоплюють широкий спектр ідей та концептів – від класичної філософії Просвітництва до ідеологічних реалій Холодної війни та інтелектуального клімату академічної спільноти США середини XX століття.

Серед опосередкованих впливів на авторів «Чотирьох теорій преси» варто також вказати твори Вольтера та Шарля Луї де Монтеск'є, які обстоювали пріоритети громадянських прав, політичних свобод та розподілу влади, їхні ідеї згодом стали основою для формування уявлення про ліберальну пресу як

інструмент регулювання влади та засіб захисту особистих прав та свободи.

У Сполучених Штатах свободу преси як одну з основ конституційного ладу обґрунтовували: у XVIII ст. – Джеймс Медісон та у XIX ст. – Алексіс де Токвіль. Зокрема, у червні 1789 р., під час виступу в Палаті представників, Дж. Медісон ініціював внесення низки поправок до Конституції США, серед яких акцентував саме необхідність зафіксувати в конституції свободу преси, що є інструментом реалізації фундаментального права громадян та ключовою ланкою механізму стримування і протигага владних інституцій. Запропоновані положення були згодом втілені в тексті Першої поправки до Конституції США, ратифікованої у 1791 р.

Близьким до нормативного був підхід до розуміння ролі преси А. де Токвіля. Зокрема, у праці «Про демократію в Америці» він розглядає пресу як одну з ключових складових демократичного суспільства – недосконалу, проте необхідну для забезпечення свободи (Токвіль, 1835/1999, с. 157–158). На думку Токвіля, вільна преса є, знову ж таки, інструментом контролю влади, який сприяє утвердженню соціальної рівності та справедливості.

Попри те, що погляди Токвіля містили елементи, співзвучні з лібертаріанською моделлю преси, у них також простежуються риси, близькі до теорії соціальної відповідальності. Він розглядав пресу не лише як простір для вільного висловлювання думок, а й як інструмент сприяння суспільному благу та формування публічного духу. У своїх міркуваннях Токвіль прагнув поєднати ідеї свободи й відповідальності, індивідуалізму й солідарності – дихотомії, що згодом стали концептуальними осями нормативного підходу до вивчення медіа.

Уже на початку XX ст. поступово кристалізується й структурується уявлення про пресу як соціальний інститут. Зокрема Джон Дьюї розглядав пресу як простір для публічного обговорення та засіб демократичного вираження громадської думки (Dewey, 1927/1954). Натомість Уолтер Ліппманн сумнівався щодо здатності широкої аудиторії раціонально засвоювати інформацію, та наголошував на ролі еліт та експертів у процесі

масової комунікації (Lippmann, 1922/1991). В контексті нормативного підходу ці міркування можна інтерпретувати як прояв полеміки між різними, частково полярними концепціями преси, який формувався у тогочасному американському академічному середовищі.

Загалом, інтелектуальний контекст першої половини ХХ ст., в якому працювали Ф. Сіберт, Т. Петерсон і В. Шрамм, значною мірою визначався становленням комунікативістики як нової міждисциплінарної галузі. У той період почали формуватися елементи функціоналістського та критичного аналізу медіа. Праці Гарольда Лассвелла, Пауля Лазарсфельда, Чарльза Райта, Карла Говленда, а також самого Вілбура Шрамма та ін. заклали підґрунтя для розуміння масової комунікації як системного соціального явища.

У згаданих концепціях преса розглядається як суспільний інститут, що виконує функції формування спільних норм, етичних орієнтирів і цінностей, тим самим здійснюючи вплив на суспільну поведінку. Нормативний підхід до розуміння ролі преси є результатом тривалого еволюційного розвитку як громадсько-політичної, так і академічної думки в Європі та США. Його інтелектуальними попередниками стали дослідники, які аналізували медіа кризь призму моральної відповідальності, соціального порядку та нормативних засад суспільства. Незважаючи на концептуальні відмінності між окремими підходами, в їх основі лежить спільне переконання в ключовій ролі мас-медіа у формуванні громадської думки, підтриманні політичної стабільності та забезпеченні суспільного контролю над владними інституціями – незалежно від типу політичного режиму.

Варто також мати на увазі, що праця «Чотири теорії преси» була створена й опублікована в умовах глобальної ідеологічної поляризації, спричиненої «розгорянням» Холодної війни. У 1950-х рр. наукове середовище США активно долучалося до формування культурного фронту проти радянської ідеології та відповідних економічних, політичних і соціальних доктрин, що знаходило відображення і в академічних працях.

Незважаючи на фрагментарне та частково імпровізоване походження чотирьох нарисів, з яких складається книга, вона

стала точкою перетину двох традицій: гуманітарно орієнтованих досліджень медіа та суспільно-політичних підходів у комунікаційних студіях (Rantanen, 2024, р. 222–223). У цьому контексті особливу роль відіграв В. Шрамм, який, спираючись на досвід вивчення політичної пропаганди та зв'язки з урядовими і силовими структурами, ініціював нову дослідницьку програму. Водночас загострення міжнародної політичної ситуації спричинило певні застереження з боку уряду США щодо цієї ініціативи, яка мала транснаціональне значення. В. Шрамму як організатору роботи над виданням довелося увиразнювати в ній лояльність національним інтересам. Таким чином, книга постає як результат певної напруги, яка є неочевидною без знання контексту її створення (Rantanen, 2017, р. 3468–3469).

Як ми вже зазначали, книга з'явилася в контексті ідеологічного протистояння періоду Холодної війни, і її концептуальні рамки є виразником «західної» позиції щодо тогочасних політичних реалій. «Чотири теорії преси» – це спроба репрезентувати як універсальну ідеальну модель преси, що формувалася упродовж останніх чотирьох століть на Заході.

Однак запропоновані чотири моделі преси були доволі простими та прозорими для розуміння й сформульовані таким чином, що давали змогу їхнього універсального застосування. Тобто за цими теоріями можна було описати будь-яку систему преси, незалежно від контексту – історичного, суспільно-політичного, географічного, попри те, що релевантність такого опису могла бути сумнівною. Та усе ж чотири теорії преси були зручним навчальним інструментом для тренування в теоретичному та різноплановому осмисленні преси. Унікальність праці полягала в її здатності пов'язати медіа з ширшими філософськими категоріями – свободою, владою, відповідальністю, а також із суспільною роллю преси як соціального інституту (Rantanen, 2024, р. 228).

Зокрема, навчальний потенціал цієї книги неодноразово відзначали її дослідники, а стислість і доступність її викладу допомагали студентам упорядкувати власні знання та ідеї, водночас відкриваючи простір для різноманітних підходів до розуміння функціонування преси в різних політичних режи-

мах (Nordenstreng, 1997, р. 97). Завдяки цьому праця здатна структурувати знання про історичні й філософські підходи щодо трактування походження медіасистем, а також спонукати до дискусії, на підставі якої можуть бути сформульовані альтернативні типології преси (Rantanen, 2024, р. 223–224).

Можливо, що переваги цієї праці полягають не в точності класифікації систем преси, а в ініціюванні осмислення ролі медіа в значних часових та просторових масштабах. Від часу виходу цієї книги у 1956 р. та до сьогодні описана у ній типологія преси трансформувалася у окремий напрям досліджень медіа. Однак переважно підставою для цієї трансформації була саме критика теорій Сіберта, Петерсона та Шрамма.

Розглядаючи основні напрями критики та переосмислення нормативного підходу до вивчення преси, окреслимо три концептуальні історіографічні моделі, запропоновані окремо Майрою Тересою Вака-Бакейро (Vaca-Baqueiro, 2016) і Томасом Ганічем. Кожен із цих дослідників по-своєму систематизував історію дискусії навколо ідей, розкритих у «*Чотирьох теоріях преси*», водночас пропонуючи альтернативні теоретичні рамки осмислення ролі медіа в суспільстві. Хоча всі три підходи спрямовані на подолання редукціонізму типології Сіберта, Петерсона і Шрамма, їх аналітичні стратегії, дослідницькі інтенції та уявлення про майбутнє нормативних моделей мають певні відмінності.

Версія історіографії М. Т. Вака-Бакейро, яку вона описує у книзі «*Four theories of the press: 60 years and counting*», загалом репрезентує проблемно-хронологічний підхід, що дозволяє простежити зміни у способах теоретичного осмислення взаємин між політичними режимами та медіасистемами, не обмежуючись рамками конкретної ідеологічної доби чи нормативної парадигми. Згідно з авторкою, кожна із фаз репрезентує специфічний дослідницький виклик або кризу репрезентації, що відповідали як глобальним політичним трансформаціям, так і внутрішнім науковим імпульсам до ревізії нормативної типології.

У своїй систематизації дослідниця окреслює комплексну картину розвитку нормативної рефлексії про медіа, опираючись

на лінійну ієрархізуючу логіку періодизації цього процесу розвитку. Оскільки науковиця й сама зауважує, що загалом цей напрям дослідження преси є складним та заплутаним, обраний нею спосіб є оптимальним в межах загальної проблематики її монографії, яка полягає у визначенні основних тенденцій розвитку досліджень у галузі політології та соціальної комунікації на початку ХХІ ст., критиці усталених категорій наукового дискурсу, що більше не відповідають реальному стану політики та медіа, а також у формулюванні альтернативної аналітичної рамки для осмислення трансформацій взаємин між політичними режимами й медіасистемами поза межами традиційних парадигм – політико-медійний комплекс.

Отже, М. Т. Вака-Бакейро окреслює дві ключові взаємопов'язані тенденції в історії рецепції «Чотирьох теорій преси» – тривалий вплив і масштабну критику. До першої тенденції вона зараховує дослідників, що послуговувалися цією моделлю як аналітичним інструментом, а саме: Вільяма Хахтена, Деніса МакКвейла, Дж. Герберта Альтшулла, Роберта Пікарда, Деніела Галліні та Паоло Манчіні. Другу тенденцію становлять праці, в яких їхні автори, зокрема Джон Нерон, Ян Сервес, Ріко Лі, Кліффорд Крістіанс, Карле Норденстренг, Дженфер Остіні, Ентоні Фанг, Хуан Чень, Колін Спаркс, Катрін Вольтмер, прагнули переосмислити або відкинути нормативний підхід. За її міркуваннями, ці дослідницькі орієнтації сформували динамічне поле наукових інтенцій, що розвивалися в контексті політичних, епістемологічних і культурних зрушень передусім у США та Західній Європі. Вони коливаються між канонізацією «Чотирьох теорій преси» та прагненням адаптувати нормативний підхід до конкретних суспільно-політичних і культурних умов, створивши альтернативні моделі для пояснення взаємодії преси та влади, чи взагалі відійти від нормативного способу осмислення функціонування преси.

На думку М. Т. Вака-Бакейро, проблематичність книги «Чотири теорії преси» полягає у її редуccionістській логіці, а саме: у формулюванні ідеальних типів преси, які фіксують відносини між політичними режимами, та медіа на основі бінарної опозиції «авторитаризм – лібертаріанство». Такий підхід

виявився не позбавлений обмеження, оскільки не враховував потенційність змін у самих демократичних суспільствах (або які принаймні декларують про себе як такі), а також не торкаються теми реального функціонування медіа в поставторитарних або гібридних політичних режимах, оскільки бінарна опозиція авторитаризму та лібертаріанства, яка є основою архітектури чотирьох теорій преси, не залишає простору для альтернативних способів аналізу.

Хоча Сіберта, Петерсона та Шрамма початково не передбачали цієї герметичності, проявилася вона уже постфактум, зокрема у прагненні їхніх послідовників вийти за межі чотирьох теорій, але насправді потрібно вирішувати не проблематику пресосознавчого «квадрату», а нівелювати категоричність та умовність політологічної дуальності, оскільки усілякі жорсткі схеми типологізації медіасистем є суттєвим обмеженням, які ускладнюють роботу з емпірикою. Також складні та масштабні об'єкти дослідження, якими є медіасистеми, не можна повністю описати або пояснити лише в межах однієї заздалегідь визначеної категорії чи теоретичної рамки.

Щодо систематизації праць, присвячених «Чотирьом теоріям преси», М. Т. Вака-Бакейро використовує проблемно-хронологічний підхід. Вона, зокрема, аналізує дослідження 1970–1980-х рр. як спробу адаптації підходу Сіберта, Петерсона та Шрамма до аналізу медійних і політичних реалій країн, що розвиваються⁵. Такий підхід зумовлював, з одного боку, розширення типології преси новими категоріями (наприклад революційна, прогресивна теорія), а з іншого – критику ролі держави чи інших інституцій влади як засновника, власника чи регулятора ЗМІ.

Упродовж 1990-х рр., на тлі завершення Холодної війни та трансформацій у політичних режимах країн світу, дослідники вкотре намагаються сформулювати типологію преси, здатну

⁵ М. Т. Вака-Бакейро, зокрема, називає праці Джона Меррілла та Ральфа Ловенштейна «Media, Messages, and Men» (1979), Уільяма Хахтена «The World News Prism» (1981), Деніса МакКвейла «Mass Communication Theory» (1983), Герберта Альтшулла «Agents of Power: The Role of the News Media in Human Affairs» (1983), Роберта Пікарда «The Press and the Decline of Democracy» (1985) та ін.

адекватно відобразити відмінності між усталеними і транзитивними демократіями. Зростає критика універсалізму ліберальної моделі, що, як виявляється, є недостатньо гнучкою для аналізу медіасистем навіть у країнах із стабільною демократією⁶. Зміни тенденцій у галузі дослідження ЗМІ відбувалися разом зі стрімкими зрушеннями у глобальній політичній сфері й розвитком нових інформаційних та комунікаційних технологій, посиленням громадянської участі та переосмисленням ролі масмедіа в різних суспільствах. У той період науковці працюють над розробкою гнучких підходів, що враховують складну соціокультурну динаміку, різноманітні контексти функціонування медіа, а також взаємозв'язки комунікації з владою та культурою. Це, по суті, відхід від нормативності на користь активнішого впровадження елементів герменевтики в аналіз систем медіа.

У 2000-ні рр. відбулася зміна фокусу з нормативного універсалізму до емпірично обґрунтованої компаративістики⁷. У той період дослідники намагалися критично осмислити теорії, які опиралися на обмежений досвід вивчення взаємодії політичних та медіасистем на основі результатів лише кількох країн, і закликали до ширшої географічної та політичної включеності.

Особливістю систематизації історіографії критики «Чотирьох теорій преси» у викладі М. Т. Вака-Бакейро, як і аналізу нормативного та компаративного підходів до дослідження медіасистем загалом, є широке залучення й інтеграція ідей та результатів досліджень попередників і сучасників, зокрема періодизації, запропонованої Томасом Ганічем у статті 2008 р.

⁶ Зразками риторики цього періоду нормативних досліджень є праці Джона Нерона «The Last Rights: Revisiting Four Theories of the Press» (1995) та Яна Сервеца і Піко Лі «Media and Politics in Transition: Cultural Identity in the Age of Globalization» (1997).

⁷ Див. напр.: Мьон-Джин Парка та Джеймса Керрана «De-Westernizing Media Studies: Alternative Paradigms, Asian Perspectives» (2000), Річарда Гунтера та Ентоні Магана «Democracy and the Media: A Comparative Perspective» (2000), Данієля Халліна та Паоло Манчіні «Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics» (2004), Френка Ессера та Барбари Пфетч «Comparing Political Communication: Theories, Cases, and Challenges» (2004), Соні Лівінгстон «Challenges of Comparative Research: Cross-national and Transnational Approaches to Global Media» (2012).

М. Т. Вака-Бакейро зазначає, що цей підхід загалом «є корисним для організації цих часом заплутаних і досить повторюваних типологій [преси]» (Vaca-Vaqueiro, 2017, р. 32).

Т. Ганіч, зокрема, описує чотири фази наукових досліджень медіасистем: перша – домінування парадигми «США і решта світу» в 1950–1960-х рр., за якої американські науковці, вивчаючи масову комунікацію у штатах, екстраполювали отримані результати на інші країни та, відповідно, часто робили хибні висновки щодо цього (р. 32). Книга «Чотири теорії преси» є яскравим виразником цього періоду, яка відображає ідеологізований погляд на процеси, що відбувалися у тогочасному світі, як протистояння двох геополітичних блоків, кожен з яких прагнув утвердити та поширити на інші країни власну інтерпретацію призначення і стратегію використання засобів масової комунікації, а водночас і свій політичний вплив.

У другій фазі (середина 1960-х – початок 1980-х рр.), на піку Холодної війни, дослідницький фокус зміщується до проблематики контрасту між глобальними «Північню» та «Півднем», насамперед в економічному вимірі. Медіа починають розглядати не лише як репрезентанта політичної системи, а й як потенційний інструмент прогресу або ж як засіб маніпуляції інформацією у країнах, що розвиваються (р. 32).

Третя фаза припадає на кінець 1980-х та 1990-ті рр., яку Т. Ганіч характеризує як «Захід – Захід», і позначається внутрішньою диференціацією західних демократичних систем. У той період дослідники намагаються переосмислити класичні нормативні моделі преси, передусім лібертаріанську й теорію соціальної відповідальності, та на їхній основі розробити альтернативні нормативні типології преси, які б відповідали особливостям ЗМІ у контексті країн старих демократій Західної Європи та нових демократій Східної Європи (р. 36).

Четверта фаза припадає на початок ХХІ ст., коли в «західній» комунікативістиці формується нова аналітична програма «Захід – глобальність», реалізуючи яку науковці намагаються вийти за межі дихотомій «Захід – Схід» та «Північ – Південь», у яку, зокрема, досі вкладалося значення – розвинені країни супроти тих, що розвиваються (р. 37).

М. Т. Вака-Бакейро додає ще п'яту фазу, що розпочинається у другому десятилітті XXI ст. Дослідниця називає її – «гомогенізація та її критика» (р. 38), якій притаманна тенденція надмірного узагальнення тепер уже компаративного підходу дослідження медіасистем. Укотре під питанням опинилася доцільність використання нормативних «ідеальних типів» як аналітичного інструменту для вивчення функціонування ЗМІ в умовах другого десятиліття XXI ст.

Висновки. Попри усю складність і багатовимірність історії рецепції нормативного підходу до вивчення преси, процес її становлення має виразно діалектичний характер. Він охоплює поступовий рух: від прагнення адаптувати й розширити оригінальну типологічну модель преси Ф. Сіберта, Т. Петерсона та В. Шрамма, – через критику її історичної та ідеологічної зумовленості – до зростаючого скепсису щодо епістемологічних можливостей нормативного підходу й переходу до більш динамічних, емпірично орієнтованих моделей аналізу.

Водночас нормативний підхід зберігає свою ключову аналітичну функцію – поєднання емпіричного спостереження за функціонуванням медіа з концептуалізацією того, якими вони *повинні бути* відповідно до суспільних очікувань, політичних цінностей та моральних норм. Оскільки дослідник преси сам є частиною цього суспільства – свідомо чи несвідомо поділяє його цінності та ідеали (навіть попри декларацію відходу від нормативності), найбільш нейтральна емпірична аналітика потенційно може виявитися імпліцитно ангажованою ідеальною моделлю преси. Ця гносеологічна проблема й надалі становить виклик для розвитку теоретичного знання про пресу.

У сучасному академічному дискурсі нормативний підхід не варто зводити лише до типології «чотирьох теорій преси». Його переосмислення відбувається у взаємодії з критичними, постнормативними та історіографічними підходами, що дозволяє розглядати його не як завершену концептуальну конструкцію, а як відкриту аналітичну рамку, здатну до ревізії, адаптації та застосування в нових контекстах. Зокрема, критика нормативності в науковій літературі часто не означає

відмову від ціннісних суджень, а навпаки – вимагає врахування плюралізму професійних стандартів журналістики, культурної специфіки та політичного розмаїття умов функціонування ЗМІ у сучасному світі.

Сьогодні актуальність нормативного підходу полягає у здатності актуалізувати засадничі питання, сформульовані в класичних теоріях преси. Серед них – пошук оптимальної форми свободи преси, визначення меж цієї свободи у співвідношенні з відповідальністю, а також окреслення принципів взаємодії медіа та політичної влади. Усе це засвідчує потенціал нормативного підходу як динамічного засобу комплексного критичного осмислення преси – такого, що інтегрує політичні, соціологічні, етнокультурні й етичні виміри в дослідницький процес в умовах ускладнення структури сучасного інформаційного середовища та перманентної технологічної трансформації медіапростору.

Література

Бліхарський, Р. (2024). Нормативні теорії преси: огляд основних концептуальних підходів та напрямів аналізу. *Пресознавство*, 5, 3–20. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2024-5-1>.

Будівська, Г. Й. (2018). Функції журналістики в нормативних теоріях медіа та інтерпретаціях медіапрофесіоналів. *Обрії друкарства*, 1, 40–48. DOI: <https://doi.org/10.20535/2522-1078.2018.1.132818>.

Токвіль, Алексіс де. (1999). *Про демократію в Америці*. Видавничий дім «Всесвіт» (Оригінал опублікований 1835 р.).

Commission on Freedom of the Press. A free and responsible press: A general report on mass communication: Newspapers, radio, motion pictures, magazines, and books. (1947). University of Chicago Press.

Dewey, J. (1954). *The public and its problems*. Swallow Press. (Original work published 1927).

Lippmann, W. (1991). *Public opinion*. Transaction Publishers. (Original work published 1922).

Mill, J. S. (2001). *On liberty*. Batoche Books. (Original work published 1859).

Nordenstreng, K. (1997). Beyond the four theories of the press. (pp. 97–109). In J. Servaes & R. Lie (Eds.), *Media & politics in transition: Cultural identity in the age of globalization*. ACCO.

Oluwasola, O. (2020). The normative theories of the press in the digital age: A need for revision. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3678282>.

Ostini, J. & Fung, A. Y. H. (2002). Beyond the four theories of the press: A new model of national media systems. *Mass Communication and Society*, 5 (1), 41–56. DOI: https://doi.org/10.1207/S15327825MCS0501_4.

Rantanen, T. (2017). A «crisscrossing» historical analysis of four theories of the press. *International Journal of Communication*, 11, 3454–3475.

Rantanen, T. (2024). *Dead men's propaganda: Ideology and utopia in comparative communications studies*. LSE Press. DOI: <https://doi.org/10.31389/lsepress.wmf>.

Siebert, F., Paterson, T. & Schramm, W. (1956). *Four theories of the press: The authoritarian, libertarian, social responsibility, and Soviet communist concepts of what the press should be and do*. University of Illinois Press.

Szpunar, P. M. (2012). Western journalism's «Other»: The legacy of the Cold War in the comparative study of journalism. *Journalism*, 13 (1), 3–20. DOI: <https://doi.org/10.1177/1464884911400845>.

Vaca-Baqueiro, M. T. (2017). *Four theories of the press: 60 years and counting*. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315160566>.

Yin, J. (2008). Beyond the Four Theories of the Press: A new model for the Asian & the world press. *Journalism & Communication Monographs*, 10 (1), 3–62. DOI: <https://doi.org/10.1177/152263790801000101>.

References

Blikharskyi, R. (2024). Normatyvni teorii presy: Ohliad osnovnykh kontseptualnykh pidkhodiv ta napriamiv analizu [Normative Press Theories: a Review of key Conceptual Approaches and Analysis Directions]. *Presoznavstvo*, 5, 3–20. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2024-5-1> [in Ukrainian].

Budivska, H. Y. (2018). Funktsii zhurnalistyky v normatyvnykh teoriiah media ta interpretatsiiakh mediaprofesionaliv [Journalistic functions in normative media theories and interpretations of media professionals]. *Obrii drukarstva*, 1, 40–48. DOI: <https://doi.org/10.20535/2522-1078.2018.1.132818> [in Ukrainian].

Commission on Freedom of the Press. A free and responsible press: A general report on mass communication: Newspapers, radio, motion pictures, magazines, and books. (1947). University of Chicago Press [in English].

Dewey, J. (1954). *The public and its problems*. Swallow Press. (Original work published 1927) [in English].

Lippmann, W. (1991). *Public opinion*. Transaction Publishers. (Original work published 1922) [in English].

Mill, J. S. (2001). *On liberty*. Batoche Books. (Original work published 1859) [in English].

Nordenstreng, K. (1997). Beyond the four theories of the press. In J. Servaes & R. Lie (Eds.). *Media & politics in transition: Cultural identity in the age of globalization* (pp. 97–109). ACCO [in English].

Oluwasola, O. (2020). The normative theories of the press in the digital age: A need for revision. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3678282> [in English].

Ostini, J. & Fung, A. Y. H. (2002). Beyond the four theories of the press: A new model of national media systems. *Mass Communication and Society*, 5 (1), 41–56. DOI: https://doi.org/10.1207/S15327825MCS0501_4 [in English].

Rantanen, T. (2017). A «crisscrossing» historical analysis of four theories of the press. *International Journal of Communication*, 11, 3454–3475 [in English].

Rantanen, T. (2024). *Dead men's propaganda: Ideology and utopia in comparative communications studies*. LSE Press. DOI: <https://doi.org/10.31389/lsepress.wmf> [in English].

Siebert, F., Peterson, T. & Schramm, W. (1956). *Four theories of the press: The authoritarian, libertarian, social responsibility, and Soviet communist concepts of what the press should be and do*. University of Illinois Press [in English].

Szpunar, P. M. (2012). Western journalism's «Other»: The legacy of the Cold War in the comparative study of journalism. *Journalism*, 13 (1), 3–20. DOI: <https://doi.org/10.1177/1464884911400845> [in English].

Tocqueville, A. de. (1999). Pro demokratsiyu v Amerytsi [Democracy in America]. Vydavnychiy dim «Vsesvit». (Original work published 1835) [in Ukrainian].

Vaca-Baqueiro, M. T. (2017). Four theories of the press: 60 years and counting. Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315160566> [in English].

Yin, J. (2008). Beyond the four theories of the press: A new model for the Asian & the world press. *Journalism & Communication Monographs*, 10 (1), 3–62. DOI: <https://doi.org/10.1177/152263790801000101> [in English].

Roman Blikharskyi
PhD in Social Communications,
Research Fellow
of the Research Institute for Press Studies
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

**FROM «FOUR THEORIES» TO POST-NORMATIVE
CRITIQUE: THE TRAJECTORY OF THE NORMATIVE
APPROACH TO PRESS STUDIES**

The book «Four Theories of the Press» (1956) by F. Siebert, T. Peterson, and W. Schramm launched a normative typology of media systems based on the interrelations between the press, authority, and society. For over sixty years, this approach to media analysis has retained its relevance due to the simplicity of its structure, its philosophical grounding, its scope, and the pertinence of the issues it raises. At the same time, the typology reflected the ideological coordinates of the Cold War era and has been criticized for its political bias and insensitivity to transformations in the global information environment and to local specificities. Nevertheless, it laid the groundwork for normative media discourse and brought attention to the boundaries of press freedom and responsibility.

The aim of this article is to trace the conceptual origins and evolution of the normative approach as a tool for understanding the role of the press in society. The methodology includes a historical-genetic analysis of the intellectual context in which the typology emerged, a historiographical analysis of scholarship on the normative approach, a contextual analysis of its reception in contemporary academic discourse, and a systematic analysis of the historiographical structure of scholarly interpretations.

The findings show that the normative approach developed as a dialectical intellectual trajectory: from attempts to adapt and expand the original typology – through critiques of its historical and ideological limitations – to a rethinking of its epistemological potential and its interactions with critical, post-normative, and historiographical approaches. Despite criticism, the normative approach continues to play a key analytical role by combining empirical analysis with the conceptualization of a media system relevant to a particular type of

society, encompassing political, sociological, cultural, and ethical dimensions of press studies.

The novelty of this article lies in its integral analysis of the normative approach to press studies, including the reconstruction of its intellectual and ideological foundations, its contextual emergence, the history of its reception and critique, and contemporary interpretations.

Keywords: normative theories of the press, systemic analysis of the press, media system, history of press theory, political regime.

Стаття надійшла 18.03.2025

Прийнято 22.04.2025

Олеся Дроздовська

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6687-4518>

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
старша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту
пресознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
olesyadroz@gmail.com

УДК 070-057:303.686(477)"18/195"

БІОГРАФІЧНИЙ НАПРЯМ ПРЕСОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

DOI 10.37222/2786-7552-2025-6-2

У новітній гуманітаристиці як в Україні, так на міжнародному рівні популярним є людиноцентричний підхід до вивчення історичних процесів. Тому не виникає сумніву у релевантності наукових студій, присвячених дослідженню історії української друкованої журналістики XIX ст. – першої половини XX ст. через призму біографій і творчих здобутків осіб, які брали участь у видавничо-редакційних процесах, наповнювали зміст видань журналістськими та публіцистичними текстами. Мета статті – з'ясувати особливості біографічних досліджень у контексті історії української преси. Завдання статті – визначити мету, об'єкт та основний методологічний інструментарій пресознавчих розвідок біографічного напрямку; окреслити коло основних джерел інформації та типові проблеми, що постають перед науковцями. Для підготовки цієї розвідки застосовано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження. Наукова новизна. Здійснено спробу теоретичного осмислення біографічного напрямку в українському пресознавстві як цілісної дослідницької практики. Визначено його основні методологічні ознаки, джерельну базу, типові дослідницькі проблеми. Висновки. Визначено, що метою біографічних пресознавчих досліджень є не лише реконструкція життєпису особи, а й вивчення усіх фактів

її участі у формуванні українського медіапростору XIX ст. – першої половини XX ст. Основними науковими інструментами для підготовки біографічних досліджень у контексті історії української преси є поєднання низки загальних та спеціальних наукових методів, зокрема біографічного, інтерпретації джерел, прескліпінгу, контент-аналізу, системного аналізу. Вказано основні групи джерел біографічної інформації та відомостей про особливості співробітництва особи з пресою: 1) часописи; 2) архівні документи й матеріали; 3) спогади та щоденники. До складних для розв’язання проблем, які постають перед дослідниками, віднесено такі: 1) встановлення імен засновників, власників і авторів пресових видань; 2) розрізнення формальних і справжніх видавців, редакторів; 3) розрізнення повних тезок та розкриття прибраних імен; 4) створення повних бібліографій спадщини творчих працівників газет і журналів.

Ключові слова: історія української преси, пресознавство, біографічний напрям, діячі української преси, біографія, творча спадщина.

Постановка проблеми. Історичне минуле будь-якої спільноти нерозривно пов’язане з біографіями тих осіб, які брали на себе відповідальність за її розвиток, виступали ініціаторами, організаторами, ідеологами, меценатами, активними учасниками суспільно-політичних і культурних процесів. У XIX ст. – першій половині XX ст. друковані засоби масової інформації були одним з основних інструментів «комунікаційного» співіснування між різними сферами життя українського суспільства. У сучасній українській гуманітаристиці, зокрема у пресознавстві, зростає зацікавлення постатями видавців, редакторів, журналістів і публіцистів, які формували національний інформаційний простір упродовж зазначеного періоду. Водночас дослідники виходять за межі лінійного викладу біографій осіб та зосереджуються на аналізі різних аспектів їхньої співпраці з часописами. Незважаючи на чималу кількість таких наукових напрацювань, досі відчутний брак узагальнюючих досліджень, присвячених з’ясуванню специфіки біографічного напрямку у вивченні історії української

преси XIX ст. – першої половини XX ст. Актуальність розвідки обумовлена недостатнім науковим осмисленням проблем дослідження видавничої, редакційної, журналістської і публіцистичної спадщини українських медіадіячів зазначеного періоду, а також відсутністю систематизації джерел біографічної інформації й аналізу їхнього значення для біографічного напрямку пресознавчих студій.

Мета дослідження – з’ясувати особливості пресознавчих студій біографічного напрямку, в яких увага дослідника зосереджується на вивченні окремих постатей, розкритті невідомих фактів їхніх біографій, аналізові творчої спадщини й внеску у формування національного інформаційного простору.

Об’єкт дослідження – біографічний напрям у вивченні історії української преси XIX ст. – першої половини XX ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У статті «Антропологічний поворот в українознавстві» Я. Калакура наголосив, що однією «із особливостей постмодерністського розвитку гуманітаристики є цивілізаційний підхід до осмислення історичного процесу і антропологічний поворот у методології наукового пізнання, тобто переорієнтації на проблеми людини. Він торкнувся усіх сегментів науки...» (Калакура, 2021, с. 9). Слушність цього висновку українського вченого підтверджує той факт, що з часу становлення державної незалежності України було підготовлено чимало наукових розвідок присвячених висвітленню життя й діяльності окремих осіб у різних, як загальногромадських, так і вузких спеціалізованих, сферах. Також було створено низку біобібліографічних довідкових видань, що не тільки фіксують основні дані життєпису знаних та невідомих учасників наукових, політичних, культурно-громадських тощо процесів, а й акцентують увагу на їхньому внеску у розбудову тієї чи іншої царини соціокультурного простору України. У 1994 р. постав Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, «діяльність якого спрямована на вивчення історичного досвіду та сучасного розвитку української біографіки та біобібліографії, проблем біографістики як теоретико-методологічної дисципліни гуманітарного циклу, теоретичних і практично-при-

кладних питань розбудови електронних ресурсів біографічної інформації, поширення біографічного знання у суспільстві» (Інститут...). Від 1996 р. ця поважна інституція видає науковий збірник «Українська біографістика», який нині є основною платформою для оприлюднення теоретико-методичних розробок й аналітико-практичних розвідок у цій царині наукового знання. Серед ґрунтовних досліджень, які сприяють усвідомленню цінності біографічних знань, методики вивчення біографічних ресурсів, напрямів розвитку національного біографічного дослідницького простору, – монографія В. Попика «Біографіка: феномен культури і науки, інформаційний ресурс суспільства» (Попик, 2021a), колективна праця спіробітників Інституту «Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм» (Попик, 2021b), ґрунтовні наукові статті, опубліковані у згаданому фаховому журналі, зокрема В. Бездрабко (Бездрабко, 2016), Л. Буряк (Буряк, 2016; Буряк, 2019; Буряк, 2020; Буряк, 2021), Н. Марченко (Марченко, 2019), В. Попика (Попик, 2022), І. Стамбола (Стамбол, 2020), ін. Нині в Україні та світі популярними є дослідження т. зв. «галузевої» біографістики та біографіки, серед них – монографія І. Розман «Українська педагогічна біографістика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)» (Розман, 2020), наукові статті та доповіді на конференціях, як-от: «Українська музична біографістика як об’єкт історичної науки» Л. Буряк (Буряк, 2010), «Аграрна біографіка vs аграрна біографістика: контент, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал» І. Демуз (Демуз, 2020), «Біографія жінки-лікарки як складник дослідження історії жіночого руху в Галичині: Теодозія Туна-Надрага (1893–1976)» М. Надраги, Р. Голика та М.-І. Надраги (Надрага та ін., 2024), «Юридична біографістика як форма популяризації та збереження культурної і правової спадщини» Т. Стефанчишеної (Стафанчишена, 2019), «Kobiety i czwarta władza. Wincentyna Teska i Anna Krzycka – przyczynęk do dziejów prasy na terenie obecnego województwa kujawsko-pomorskiego» А. Висоцької (Wysocka, 2020).

Питання релевантності та специфіки застосування біографічного підходу до вивчення історії журналістики порушено у розвідці естонської науковиці Е. Лаук «On biographical appro-

roach in journalism history research» (Lauk, 2014). Дослідниця акцентує одну з проблем у царині естонського історичного журналістикознавства, зазначаючи, що вивчення історії журналістики радше є «інституційною історією», яка описує «життєвий шлях» («life courses») певних видань, новинних організацій чи медійних компаній. У таких працях, за її спостереженнями, основна увага приділяється саме цим інституціям, їхньому статусу у суспільстві та їхньому впливу на нього – новинні організації постають як «персоніфіковані публічні актори, які “висловлюють думку”, “виступають за”, “проти”, “оцінюють”, “вимагають” тощо» («news organizations become personified as public actors, which literally “express opinion”, “stand for”, “oppose”, “evaluate”, “demand” etc.») (Lauk, 2014). Через це, як слушно зауважує Е. Лаук, люди, які організують усі процеси, відступають на другий план, тобто згадуються як «актори другого плану» – «як представники прагнень і діяльності новинних організацій і вкрай рідко як особистості з плоті і крові» («as agents of their news organization’s aspirations and performance, and extremely rarely as flesh-and-blood personalities») (Lauk, 2014). Порушена нею проблема також властива й більшості досліджень з історії української преси, що здійснювалися наприкінці ХХ ст. Такий підхід, на наш погляд, був цілком вмотивованим, адже на той час науковці розпочинали вивчення історії української преси з чистого аркуша. З початком ХХІ ст. українські вчені щораз частіше звертаються до аналізу особливостей становлення і розвитку української друкованої журналістики через призму т. зв. «людських історій».

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше здійснено спробу теоретичного осмислення біографічного напрямку в українському пресознавстві як цілісної дослідницької практики. Визначено його основні методологічні ознаки, джерельну базу, типові дослідницькі проблеми.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції, а також історіографічний метод, метод системного аналізу, класифікації, типологізації, контент-аналізу й узагальнення. Завдяки їхньому застосуванню вдалося сфор-

мулювати мету, об'єкт та предмет пресознавчих досліджень біографічного спрямування, окреслити основний науковий інструментарій цієї дослідницької стратегії в межах історії української преси ХІХ ст. – першої половини ХХ ст.; з'ясувати стан його наукової розробки в українському пресознавстві; виділити основні ресурси біографічної інформації й даних про співробітництво особи з друкованими ЗМІ; окреслити типові проблеми, які постають перед дослідниками персоніфікованої історії української преси.

Виклад основного матеріалу. Сучасна історіографія української друкованої журналістики налічує чимало ґрунтовних пресознавчих досліджень, присвячених розвитку, трансформації пресових видань, становленню національної системи масової комунікації та її особливостям. У цих працях науковці зосереджуються на вивченні пресової продукції, її ролі, завдань, способів взаємодії з аудиторією, аналізі проблемно-тематичних напрямів публікацій (без деталізації інформації про авторів) та форм їх жанрового втілення. Водночас у пресовій журналістиці, як і в кожній сфері суспільного життя, є неординарні (як широко відомі, так і досі малознані) представники, харизматичні лідери, які заслуговують на персональну увагу й окреме ґрунтовне вивчення їхніх життєписів та професійних біографій, зокрема дослідження усіх аспектів медійної діяльності.

Такі наукові праці формують біографічний напрям пресознавчих досліджень та сприяють творенню олюдненої (персоніфікованої) історії української пресової журналістики. У них основну увагу зосереджено на людині як творцеві друкованого медіапродукту. Ці дослідження відповідають сучасним тенденціям розвитку гуманітаристики в Україні та світі, що полягають в осмисленні історичних процесів крізь призму життєвого шляху людини, а в пресознавстві також акцентують увагу на усіх формах співробітництва особи із часописами та її впливу на їхнє функціонування, допомагають вирізнити серед тисячі постатей найбільш яскравих, успішних, неординарних. Біографічний напрям у вивченні історії української пресової журналістики донині є найменш розробленою ділянкою минавшини цієї соціокультурної сфери. Насамперед це пов'язано

із тим, що у вирі подій першої половини ХХ ст. багато цінних матеріалів, які б сприяли реконструкції життєписів та творчих біографій діячів української преси ХІХ ст. – першої половини ХХ ст., втрачено назавжди або ж розпорошено у численних літературних, довідкових джерелах, архівних документах і матеріалах, на шпальтах тогочасних пресових видань, у спогадах та щоденниках.

Метою пресознавчих студій біографічного напряму є: реконструювати основні віхи життєпису людини, насамперед малознаної, яка була причетна до формування українського друкованого медіапростору у ХІХ ст. – першій половині ХХ ст.; зафіксувати всі факти її співпраці у створенні й функціонуванні українських газет і журналів; здійснити аналіз видавничої чи/та редакторської діяльності; бібліографувати творчу спадщину журналістів і публіцистів, яка дотепер розпорошена сторінками численних пресових видань; осмислити проблемно-тематичне, ідейне спрямування їхніх публікацій, здійснити аналіз специфіки жанрового втілення та індивідуальної авторської майстерності; дослідити особливості публічних ролей окремих авторів і простежити сприйняття реципієнтами їхньої журналістської та публіцистичної творчості.

Об'єктом таких досліджень є особа, яка брала участь у видаванні, редагуванні газет та журналів, співпрацювала з ними як офіційно, так і на громадських засадах як журналіст (творчий працівник, що здійснював відбір, інтерпретацію, коментування та ретрансляцію інформації про актуальні суспільно значущі події) і публіцист (автор ґрунтовних аналітичних, полемічних статей з питань духовного, культурного, суспільно-політичного життя, матеріалів, спрямованих на популяризацію конкретних галузей знань чи сфер діяльності).

Предметом пресознавчих досліджень, присвячених конкретному співучасникові формування українського медіапростору ХІХ ст. – першої половини ХХ ст., є насамперед його діяльність як видавця, редактора, журналіста, публіциста, жанровий та проблемно-тематичний спектр його творчої спадщини, а у випадку невідомих або малознаних постатей – їхні життєписні дані.

Методологічний інструментарій. Для здійснення біографічних досліджень у контексті історії української друкованої журналістики застосовується широкий комплекс наукових методів і підходів. Серед основних – біографічний метод, який дає змогу реконструювати життєписи видавців, редакторів, журналістів і публіцистів, а також мікроісторичний підхід, що зосереджується на детальному аналізі життєвого шляху окремої особи та її участі у формуванні українського пресового простору в конкретний проміжок часу і на певній території. Метод прескліпінгу й бібліографічно-описовий метод використовуються для виявлення та систематизації творчого доробку. Інтерпретація джерел, контент-аналіз і системний аналіз дають змогу опрацьовувати архівні, мемуарні та пресові тексти, виявляти тематичні, ідеологічні й жанрові особливості медіадіяльності, а також формувати цілісне уявлення про неї. Соціально-комунікаційний підхід допомагає з'ясувати роль конкретної особи в комунікативній структурі суспільства та її внесок у розбудову українського інформаційного простору.

Джерельна база. У межах цього дослідження не ставимо мети здійснити докладний аналіз та систематизацію джерел інформації про життєвий і творчий шлях співучасників формування українського пресового поля XIX ст. – першої половини XX ст. Це тема окремого ґрунтовного наукового дослідження. Вкажемо лише основні (класичні) групи таких джерел інформації: 1) часописи; 2) архівні документи й матеріали; 3) спогади та щоденники.

Зацікавлення особою як діячем українського пресового поля XIX ст. – першої половини XX ст. бере початок від виявленого факту її співробітництва з друкованими ЗМІ як ініціатора, засновника, мецената, видавця, редактора, журналіста й публіциста. Дослідниками історії української пресовидавничої справи, зокрема працівниками Науково-дослідного інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, за десятиліття роботи зафіксовано чимало таких відомостей. У часописах міститься багатий фактичний матеріал, на основі якого можна не лише встановити імена осіб, що забезпечували

їхнє функціонування, а й виявити досі не відомі факти їхньої видавничої, редакторської, журналістської й публіцистичної діяльності, визначити проблемно-тематичні та жанрові домінанти у творчій спадщині, відновити втрачені фрагменти життєпису. Реєстрація малознаних епізодів життєвих і творчих біографій діячів різних сфер суспільної взаємодії відбувається завдяки опрацюванню часописів з метою підготовки анотованих бібліографічних описів до видання «Українська преса в Україні та світі ХІХ–ХХ ст.» та інших досліджень української газетно-журнальної продукції. Це підтверджує, що звернення саме до пресових видань як джерела інформації про видавничу і редакторську діяльність, журналістську і публіцистичну творчість особи є необхідним для повного відтворення цього напрямку її соціальної активності, дешифрування псевдонімів і криптонімів, виправлення помилок та неточностей (наприклад, у назві видань), які трапляються у мемуарній, довідковій літературі та часто переносяться у наукові, науково-популярні тексти.

Матеріали до персоніфікованої історії української журналістики, що містяться на сторінках часописів ХІХ ст. – першої половини ХХ ст., формують кілька груп: 1) вихідні дані часописів, у яких зафіксовано імена видавців та редакторів; 2) редакційні матеріали (замітки, повідомлення, оголошення, анонси), що містять відомості про видавців, редакторів, списки авторів часописів, іноді – розкриваються їхні псевдоніми; 3) матеріали біографічного характеру про осіб, які брали участь у видаванні, редагуванні, формуванні змістового наповнення українських часописів, написані з різних нагод, некрологи тощо; 4) спогади журналістів, публіцистів, видавців і редакторів про їхню співпрацю з друкованими засобами масової інформації; 5) матеріали до історії як окремих, так і групи періодичних видань, у яких часто фіксуються імена видавців, редакторів, авторів, іноді – меценатів (особливо цінними такі публікації є у випадку, коли часопис не зберігся донині); 6) публічні заяви співробітників часописів, що проливають світло на форми їхньої співпраці з виданнями, іноді містять відомості про її початок чи завершення, про причини припинення співпраці тощо.

Цінні відомості про співробітництво громадсько-політичних, культурних діячів, освітян, військових тощо з українськими пресовими виданнями XIX ст. – першої половини XX ст. по нинішній день криються й у різних архівних фондах. Серед архівних та рукописних матеріалів важливими для опрацювання залишаються справи, у яких зберігаються або гіпотетично можуть зберігатися біографічні дані, зокрема автобіографії. До них належать такі, як: «Біографії в авторських оригіналах, матеріали з друкованих джерел та ін., зібрані для “Біобібліографічного словника українських діячів XIX – першої чверті XX ст.”. 1836–1924»¹, «Біографії письменників, діячів мистецтва для “Словника сучасних західноукраїнських письменників” на літери А–Я, (1932–1933)»², «Матеріали до біографічного словника галицьких, буковинських та закарпатських українських письменників, учених та інших діячів культури, а також громадських і політичних діячів XIX ст. 1790–1910»³, «Матеріали до українського словника псевдонімів і криптонімів. 1861–1926»⁴, «Український союз журналістів у Львові»⁵, збірки автобіографічних матеріалів Постійної комісії для складання «Біографічного словника діячів України», особовий фонд М. Плевака⁶ та багато інших. У них відкриті документи і матеріали, які сприяють уточненню фактів життя тієї чи іншої особи чи встановленню нових, досі не відомих, біографічних даних про знаних медіадіячів, допомагають виявити факти співробітництва з українськими часописами тих постатей, які тривалий час через відсутність інформації залишалися поза увагою дослідників історії української пресової журналістики. Іноді документи й матеріали архівних установ

¹ Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 57. Спр. 111.

² Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 2160.

³ ЛННБ України імені В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 167. Оп. 2.

⁴ ЛННБ України імені В. Стефаника. Від. рукописів. Ф. 57. Спр. 112.

⁵ Державний архів Львівської області. Ф. Р-162. Оп. 1. Од. зб. 1.

⁶ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукопису. Ф. 10 (Архів Академії наук України), ф. 27 (Плевако М. А.); Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України. Ф. 271 (Плевако М.).

і відділів рукописів книгозбірень України та світу є єдиним джерелом унікальних даних, які допомагають дешифрувати псевдоніми, якими користувалися як постійні співробітники пресових видань, так і «епізодичні» дописувачі.

Значний обсяг важливої інформації для досліджень у напрямі персоналістики української преси XIX ст. – першої половини XX ст. містять редакційні примірники часописів. Одними з небагатьох є примірники київських щоденників «Громадська Думка» (1905–1906) і «Рада» (1906–1914), які зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ці комплекти видань містять відомості, які допомагають не лише дешифрувати приховані імена, а й встановити авторів невідомих матеріалів. Інформація про авторство таких публікацій сприяє розкриттю інших граней творчої активності співробітників газети. Наприклад, кореспондентської діяльності низки відомих її творчих працівників, як-от участь Д. Дорошенка, С. Єфремова, Ю. Квасницького, В. Короліва, В. Косоноцького, М. Левицького, А. Ніковського, М. Павловського, Л. Пахаревського, В. Піснячевського, Г. Шерстюка та ін. у формуванні змісту рубрик (містили переважно неавторизовані матеріали) «Бібліографія», «В Думі і коло Думи», «З газет та журналів», «З життя партій», «З наукового, літературного та артистичного життя», «З Просвіти», «З українського життя», «За кордоном», «Дописи», «Економічне життя України», «Література, наука, умілість і техніка», ін. Нині ця інформація стала доступною широкому колу дослідників завдяки покажчикам цих видань, які під егідою Інституту археографії побачили світ у 2011 р. та 2021 р. відповідно (Старовойтенко та ін., 2011; Старовойтенко & Горбач, 2021).

Проблеми вивчення видавничо-редакторської та журналістсько-публіцистичної діяльності. Процес реконструкції мікроісторій формування і функціонування української преси XIX ст. – першої половини XX ст., якими є життєві долі й творча активність багатьох її діячів, є досить складним і не піддається чіткому алгоритму. Хід такого «розслідування» стосовно кожної дійової особи історії української пресової журналістики є унікальним і специфічним. Це стосується як

відомих постатей, так і тих, дані про яких з огляду на часову дистанцію та складні соціально-політичні реалії, втрачені чи розкидані в численних, часто не пов'язаних між собою джерелах інформації. Перед науковцями, які працюють у біографічному напрямі пресознавчих студій, постає низка проблем, серед яких: 1) встановлення імен засновників, власників і авторів пресових видань; 2) розрізнення формальних і справжніх видавців і редакторів; 3) розрізнення повних тезок та розкриття прибраних імен; 4) створення повних бібліографій спадщини творчих працівників газет і журналів.

Специфіка формування національних друкованих медіа XIX ст. – першої половини XX ст. полягає в тому, що учасниками цього процесу були переважно не фахові медіадіячі, якщо за основу фаховості брати спеціальну професійну підготовку, освіту. До їх створення та функціонування долучалися представники різних сфер громадсько-політичної, соціокультурної діяльності – священники, науковці, освітяни, літератори, художники й музиканти, правники, військовики, лікарі та кооператори, політики тощо. Саме тому цінним є кожен факт, який підтверджує участь людини у процесі формування національної системи ЗМІ, а відтак – і громадської думки. Часто біографічні нариси про осіб, які були учасниками національного пресотворчого процесу, обмежуються переліком (здебільшого неповним) назв часописів, із якими вони співпрацювали. Також немає цілісного уявлення про особливості журналістської, публіцистичної, редакторської та видавничої діяльності багатьох творців преси минулого. Зокрема, дотепер дослідники української друкованої журналістики не володіють вичерпною інформацією про те, які теми порушувалися тим чи іншим працівником пера, якими текстовими формами для «спілкування» з читачами вони послуговувалися, до видавання і редагування яких видань були залучені, тощо.

Окреслена проблема стосується не лише малознаних співучасників українського пресотворчого процесу, а й відомих постатей літератури, мистецтва, політичної, економічної, педагогічної та інших царин діяльності, які брали участь й у функціонуванні українських часописів. Про них написано

чимало наукових, науково-популярних розвідок та енциклопедичних статей, що допомагає вповні відтворити їхній життєвий і творчий шлях. Однак співучасть таких діячів у роботі газетно-журнальних видань залишалася поза увагою авторів цих текстів або обмежувалася фразою на зразок: «співпрацював із багатьма часописами». Причиною цьому є не ігнорування наявної інформації, а її відсутність у широкому доступі. Щоб виявити такі дані, необхідно провести чимало часу за гортанням сторінок газет чи журналів. Наприклад, лише завдяки опрацюванню журналів «Промінь» (Зальцбург), «Тризуб» (Париж), «стежа» (Львів) вдалося встановити факти співробітництва Євгена Гловінського⁷ (як автора текстів різної тематики) з першим виданням, його ж і Микити Квашенка⁸ (як кореспондента з Шанхаю) – з другим та Євгена Юлія Пеленського⁹ (як автора рецензій) – з третім.

Серед інших проблем, які постають перед дослідниками персоніфікованої історії української преси, є розрізнення повних тезок (як справжніх, так і прихованих імен) та декодування псевдонімів, криптонімів, графонімів тощо. Наприклад, під криптонімами З. К. та М. Г. у 1920–1930-х рр. в українській пресі Галичини виступали Зенон Коссак і Зиновія Кравців, Микола Гнатишак, Микола Голубець і Михайло Галушинський відповідно. Цю роботу необхідно здійснювати беручи до уваги такі критерії, як відповідність події т. зв. точкам життєвого циклу людини (цей критерій також важливий і при визначенні саме того часопису із низки однойменних видань, з якими могла співпрацювати особа) та відбір характерних лексичних, фразеологічних, граматичних ознак, зафіксованих у публікаціях

⁷ Професор Українського вільного університету (Мюнхен), громадський діяч, співробітник журналу «Сучасність» та низки інших українських часописів (Кусий, 2006).

⁸ Маловідома широкому колу дослідників постать. У 30-х рр. ХХ ст. був одним із активних учасників українського громадського життя в Харбіні і Шанхаї (Чорномаз, 2021, с. 113–114). У «Тризубі» виступав як під повним іменем і прізвищем, так і під криптонімом М. К.

⁹ Життєвий та творчий шлях цієї широкозної особистості неодноразово потрапляв до фокусу уваги істориків, літературознавців, пресознавців, однак зазначений факт досі залишався поза їхньою увагою.

автора, які підписані його справжнім іменем, тощо. Частково вирішити проблему декодування прибраних імен допомагають словники псевдонімів О. Дея, В. Еппеля, В. Капелюшного, О. Тулуба, ін. Нині подану у цих виданнях інформацію доповнює словник псевдонімів українських авторів, укладений Н. Брайлян (Брайлян, 2023). Незважаючи на зусилля дослідників, на пресових шпальтах залишається ще досить багато нерозпізнаних імен. Наприклад, досі не вдалося встановити справжніх імен авторів харбінського часопису «Маньджурський Вістник», які публікувалися на його сторінках під псевдонімами Мартин Боруля, інж. Хома Брут, Вектор, Зеленоклиновець, Д-р Фікс та Vox. (Дроздовська).

Висновки. Наукові розвідки, присвячені конкретному учасникові процесу створення і функціонування українських газет та журналів ХІХ ст. – першої половини ХХ ст., є тим напрямом пресознавчих досліджень, що передбачає не лише вивчення їхніх біографій, а усебічний аналіз творчої діяльності як видавця, редактора, журналіста чи публіциста. Цей напрям наукових студій є симбіозом журналістикознавства, біографістики, бібліографії та історіографії. Біографічний напрям пресознавчих студій забезпечує реалізацію популярного нині у світі людиноцентричного підходу до вивчення історичних процесів. Серед основних завдань таких наукових досліджень – реконструкція біографій малознаних учасників пресотворчого процесу, вивчення діяльності у медіасфері та суспільного внеску окремих діячів української пресової журналістики. Основними об'єктами аналізу у цих розвідках виступають постаті та їхня співпраця з друкованими ЗМІ. Основними науковими інструментами для підготовки біографічних досліджень у контексті історії преси є поєднання низки спеціальних наукових методів, зокрема біографічного, інтерпретації джерел, прескліпінгу, контент-аналізу, системного аналізу. Основні групи джерел біографічної інформації та відомостей про особливості співробітництва особи із пресою формують: 1) часописи; 2) архівні документи і матеріали; 3) спогади і щоденники. До складних для вирішення проблем, які постають перед науковцями, належать такі: 1) встановлення імен засновників, власників і авторів пре-

сових видань; 2) розрізнення формальних і справжніх видавців, редакторів; 3) розрізнення повних тезок та розкриття прибраних імен; 4) створення повних бібліографій спадщини творчих працівників газет і журналів.

Сукупність знань про життєвий шлях людини, яка брала участь у формуванні та функціонуванні української преси, а також про її творчі напрацювання може слугувати підґрунтям для ширших наукових пошуків у пресознавчих дослідженнях біографічного напрямку, таких як монографії, статті в наукових журналах, конференційні доповіді тощо. Такі розвідки є дотепер актуальними, адже творча діяльність людей, які долучилися до створення української преси від її витоків, – це окремі, часто з численними лакунами, сторінки минулого української преси ХІХ ст. – першої половини ХХ ст., що досі залишаються поза належною увагою через тривалий і складний пошуковий процес.

Наостанок зазначу, що ця стаття є лише вступом до наукового осмислення біографічного (персоналістичного) напрямку у вивченні історії української преси ХІХ ст. – першої половини ХХ ст. Порушена нами тема потребує подальшої розробки та наукових дискусій.

Література

Бездрабко, В. (2016). Сучасний стан і перспективи розвитку вітчизняної біографістики. *Українська біографістика*, 14, 29–49. Київ. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2016_14_5.

Брайлян, Н. (2023). *Приховані імена: словник псевдонімів українських авторів ХІХ–ХХІ ст.* Львів.

Буряк, Л. (2010). Українська музична біографістика як об'єкт історичної науки. *Пам'ять століть*, 6, 109–131. Київ.

Буряк, Л. І. (2016). Жіноча біографіка як напрям наукових досліджень: традиції й сучасні репрезентації. *Українська біографістика*, 13, 10–12. Київ. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2016_13_4.

Буряк, Л. І. (2021). Сучасна українська біографіка перед викликами епохи візуалізації. *Українська біографістика*, 22, 39–54. Київ. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.22.039>.

Буряк, Л. І. (2019). Українська академічна біографіка: винайдення форми (біографічні студії у контексті революційних трансформацій

початку ХХ ст.). *Українська біографістика*, 17, 18–36. Київ. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2019_17_4.

Буряк, Л. І. (2020). Українська біографіка «плинних часів». *Українська біографістика*, 19, 33–52. Київ. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.19.033>.

Демуз, І. О. (2020). Аграрна біографіка vs аграрна біографістика: контент, інформаційний ресурс, рефлексивний потенціал. *Історія на біографістика*, 3, 1–11. Київ. DOI: <https://doi.org/10.31073/istnauka202003-01>.

Дроздовська, О. Маньджурський Вістник. *Biograma*: енциклопедія імен української преси [електронний ресурс]. <https://biograma.net.ua/mandzhurskyu-vistnyk/>.

Інститут біографічних досліджень. <http://www.nbuv.gov.ua/node/578>.

Калакура, Я. (2021). Антропологічний поворот в українознавстві. *Персоналістика українознавства як світоглядний феномен: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Івано-Франківськ, 20–22 травня 2021 р.)*, 9–20.

Кусий, Л. (2006). Гловінський Євген Олексійович. *Українська журналістика в іменах: матеріали до енцикл. слов.*, 13, 118–119. Львів.

Марченко, Н. П. (2019). Стратегії біографічного письма та дискурс біографіки для дітей і юнацтва в Україні (2014–2019 рр.). *Українська біографістика*, 18, 173–194. Київ. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.18.173>.

Надрага, М. С., Голик, Р. Й., Надрага, М.-І. О. (2024). Біографія жінки-лікарки як складник дослідження історії жіночого руху в Галичині: Теодозія Туна-Надрага (1893–1976). *Українська біографістика*, 25, 359–376. Київ. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.25.359>.

Попик, В. (2021а). *Біографіка: феномен культури і науки, інформаційний ресурс суспільства*: монографія. Київ. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004201%2Epdf.

Попик, В. (2022). Виклики буремної доби і нові обрії української біографіки. *Українська біографістика*, 23, 13–43. Київ. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.23.013>.

Попик, В. (ред.) (2021b). *Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм*: колективна монографія. Київ. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004452%2Epdf.

Розман, І. (2020). *Українська педагогічна біографістика (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)*: монографія. Ужгород.

Стамбол, І. (2020). Політична біографія: сучасний вимір. *Українська біографістика*, 20, 211–227. Київ. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.20.211>.

Старовойтенко, І., Горбач, Ю., Кузьменко, Л. (2011). *Громадська думка. Щоденна політична, економічна і літературна газета, 1905–1906*: анот. сист. покажч. Київ.

Старовойтенко, І., Горбач, Ю. (2021). *«Рада» – щоденна українська газета Наддніпрянщини*: покажч. змісту (1906–1908 pp.): у 3 т., т. 1. Київ.

Стефанчишена, Т. М. (2019). Юридична біографістика як форма популяризації та збереження культурної і правової спадщини. *Короленківські читання 2018. Бібліотеки, архіви, музеї як центр освіти та саморозвитку особистості*: матеріали XXI Всеукр. наук.-практ. конф.: у 2 ч., 1, 162. Харків.

Чорномаз, В. (2017). *Українці в Шанхаю (перша половина XX ст.)*: монографія. Київ.

Lauk, E. (2014). On biographical approach in journalism history research. *Virtapohja, Kalle (toim.) Journalismi ajassa. Professori Raimo Salokankaan juhlakirja*, 77–95. https://www.researchgate.net/publication/379078359_On_biographical_approach_in_journalism_history_research_1#full-text.

Wysocka, A. (2020). Kobiety i czwarta władza. Wincentyna Teska i Anna Krzycka – przyczynek do dziejów prasy na terenie obecnego województwa kujawsko-pomorskiego. *Українська біографістика*, 20, 118–134. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.20.118>.

References

Bezdrabko, V. (2016). Suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku vitchyznianoi biohrafistyky [Present status and prospects of development of domestic biographical science]. *Biographistica Ukrainica*, 14, 29–49. Kyiv. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2016_14_5 [in Ukrainian].

Brailian, N. (2023). *Prykhovani imena: slovnyk psevdonimiv ukrainskykh avtoriv XIX–XXI st.* [Hidden Names: a dictionary of Ukrainian authors's pseudonyms of the 19th–20th centuries]. Lviv [in Ukrainian].

Buriak, L. (2010). Ukrainiska muzychna biohrafistyka yak ob'iekt istorychnoi nauky [Ukrainian musical biographistics as an object of historical research]. *Pamiat stolit*, 6, 109–131. Kyiv [in Ukrainian].

Buriak, L. I. (2021). Suchasna ukrainska biohrafika pered vyklykamy epokhy vizualizatsii [Modern Ukrainian biography faces the challenges

of the era of visuality]. *Biographistica Ukrainica*, 22, 39–54. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.22.039> [in Ukrainian].

Buriak, L. I. (2019). Ukrainska akademichna biohrafika: vynaidennia formy (biohrafichni studii u konteksti revoliutsiinykh transformatsii pochatku XX st.) [Ukrainian academic biography: the invention of the form (biographical studies in the context of revolutionary transformations of the early twentieth century)]. *Biographistica Ukrainica*, 17, 18–36. Kyiv. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2019_17_4 [in Ukrainian].

Buriak, L. I. (2020). Ukrainska biohrafika «plynnykh chasiv» [Ukrainian biography of «liquid modernity»: a proposal for reflection]. *Biographistica Ukrainica*, 19, 33–52. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.19.033> [in Ukrainian].

Buriak, L. I. (2016). Zhinocha biohrafika yak napriam naukovykh doslidzhen: tradytsii y suchasni reprezentatsii [Women's biography as the scientific field: traditions and modern representations]. *Biographistica Ukrainica*, 13, 10–12. Kyiv. http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2016_13_4 [in Ukrainian].

Chornomaz, V. (2017). *Ukrainci v Shankhau (persha polovyna XX st.)* [Ukrainians in Shanghai (first half of the 20th century)]: monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].

Demuz, I. O. (2020). Ahrarna biohrafika vs ahrarna biohrafistyka: kontent, informatsiyni resurs, refleksyvnii potentsial [Agricultural biographics vs agricultural biographistics: concept, information resource, reflexive potential]. *History of Science and Biographical Studies*, 3, 1–11. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.31073/istnauka202003-01> [in Ukrainian].

Drozdovska, O. Mandzhurskyi Vistnyk [Manchurian Herald]. *Biogramma: entsyklopediia imen ukrainskoi presy* [elektronnyi resurs]. <https://biograma.net.ua/mandzhurskyi-vistnyk/> [in Ukrainian].

Instytut biohrafichnykh doslidzhen [The Institute of Biographical Research]. <http://www.nbuv.gov.ua/node/578> [in Ukrainian].

Kalakura, Ya. (2021). Antropolohichni povorot v ukrainoznavstvi [The Anthropological Turn in Ukrainian Studies]. *Personalistyka ukrainoznavstva yak svitohliadnyi fenomen: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu* (Ivano-Frankivsk, 20–22 travnia 2021 r.), 9–20 [in Ukrainian].

Kusyi, L. (2006). Glovinskyi Yevhen Oleksiiiovych [Glovinskyi Yevhen Oleksiiiovych]. *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: materialy do entsykl. slov*, 13, 118–119. Lviv [in Ukrainian].

Lauk, E. (2014). On biographical approach in journalism history research. *Virtapohja, Kalle (ed.). Journalism in Time. The Festschrift*

of Professor Raimo Salokangas, 77–95. https://www.researchgate.net/publication/379078359_On_biographical_approach_in_journalism_history_research_1#full-text [in English].

Marchenko, N. P. (2019). Stratehii biohrafichnoho pysma ta dyskurs biohrafiky dlia ditei i yunatstva v Ukraini (2014–2019 rr.) [Biographical writing strategies and biography discourse for children and youth in Ukraine (2014-2019)]. *Biographistica Ukrainica*, 18, 173–194. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.18.173> [in Ukrainian].

Nadraha, M. S., Holyk, R. Y., Nadraha, M.-I. O. (2024). Biohrafia zhinky-likarky yak skladnyk doslidzhennia istorii zhinochoho rukhu v Halychyni: Teodoziia Tuna-Nadraha (1893–1976) [Biography of a woman doctor as a component of the study of the history of the women's movement in Galicia: Theodosia Tuna-Nadraga (1893-1976)]. *Biographistica Ukrainica*, 25, 359–376. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.25.359> [in Ukrainian].

Popyk, V. (2021 a). *Biohrafika: fenomen kultury i nauky, informatsiinyi resurs suspilstva* [Biography studies: the phenomenon of culture and science, information resource of society]: monohrafia. Kyiv. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004201%2Epdf [in Ukrainian].

Popyk, V. (red.). (2021b). *Ukrainska biohrafika XXI stolittia: mozaika kontekstiv i form* [Ukrainian biography of the XXI century: a mosaic of contexts and forms]: kolektyvna monohrafia. Kyiv. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/er%2D0004452%2Epdf [in Ukrainian].

Popyk, V. (2022). Vykylyky buremnoi doby i novi obrii ukrainskoi biohrafiky [The challenges of turbulent times and new horizons of Ukrainian biography]. *Biographistica Ukrainica*, 23, 13–43. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.23.013> [in Ukrainian].

Rozman, I. (2020). *Ukrainska pedahohichna biohrafistyka (druha polovyna XX – pochatok XXI st.)* [Ukrainian pedagogical biographistics (the second half of the 20th – early 21st century)]: monohrafia. Uzhhorod [in Ukrainian].

Stambol, I. (2020). Politychna biohrafia: suchasnyi vymir [Political biography: The modern dimension]. *Biographistica Ukrainica*, 20, 211–227. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.20.211> [in Ukrainian].

Starovoitenko, I., Horbach, Yu. (2021). «Rada» – shchodenna ukrainska hazeta Naddniprianshchyny [«Rada»: a daily Ukrainian newspaper of the Dnipro Region]: pokazhch. zmistu (1906–1908 rr.): u 3 t., T. 1. Kyiv [in Ukrainian].

Starovoitenko, I., Horbach, Yu., Kuzmenko, L. (2011). *Hromadska dumka. Shchodenna politychna, ekonomichna i literaturna hazeta,*

1905–1906 [Hromadska Dumka: a daily political, economic and literary newspaper, 1905–1906]: anot. syst. pokazhch. Kyiv [in Ukrainian].

Stefanchyshena, T. M. (2019). Yurydychna biohrafistyka yak forma populiaryzatsii ta zberezhennia kulturnoi i pravovoi spadshchyny [Legal biographistics as a form of promoting and preserving cultural and legal heritage]. *Korolenkivski chytannia 2018. Biblioteky, arkhivy, muzei yak tsentr osvity ta samorozvytku osobystosti: materialy XXI Vseukr. nauk.-prakt. konf.: u 2 ch., I*, 162. Kharkiv [in Ukrainian].

Wysocka, A. (2020). Kobiety i czwarta władza. Wincentyna Teska i Anna Krzycka – przyczynek do dziejów prasy na terenie obecnego województwa kujawsko-pomorskiego [Women and fourth authority. Wincentyna Teska and Anna Krzycka – contribution to history in the Kujawsko-Pomorskie Voivodeship]. *Biographistica Ukrainica*, 20, 118–134. DOI: <https://doi.org/10.15407/ub.20.118> [in Polish].

Olesia Drozdovska

PhD in Philology, Senior Research Fellow,
Senior Researcher of the Research Institute for Press Studies
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

THE BIOGRAPHICAL APPROACH IN PRESS STUDIES

In contemporary humanities research, both in Ukraine and internationally, a person-centred approach to the study of historical processes has gained increasing prominence. Accordingly, scholarly interest in the history of Ukrainian print journalism in the 19th and early 20th centuries – examined through the lens of individual biographies and the creative contributions of those involved in publishing, editing, and writing – appears highly relevant. This article aims to outline the key features of the biographical approach within the field of press studies. Its objectives are to define the purpose, research focus, and core methodological tools of biographical oriented inquiries; to identify the principal sources of information; and to highlight the typical challenges faced by researchers. The study employs a range of general and specialised research methods. The article offers a theoretical framework for understanding the biographical approach in Ukrainian press studies as a coherent and integrated research practice. It identifies its main

methodological foundations, key source categories, and discusses recurring research challenges.

Conclusions. The biographical dimension of press studies entails not only reconstructing individuals life stories but also examining involvement in shaping the Ukrainian media landscape of the 19th and early 20th centuries. The key sources include periodicals, archival documents, and personal writings such as memoirs and diaries. Among the challenges scholars encounter are the identification of founders, owners and contributors; distinguishing between formal and actual editors or publishers; identifying pseudonyms; differentiating between individuals with identical names; and compiling comprehensive bibliographies of journalists' work.

Keywords: history of the Ukrainian press, press studies, biographical approach, creative legacy, figures in Ukrainian journalism.

Стаття надійшла 17.03.2025

Прийнято 24.04.2025

ІСТОРІЯ ПРЕСИ. ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

Василь Габор

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5482-4529>

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту пресознавства,
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
Львів, Україна
vsgabor@gmail.com

УДК 070.447(=162.3)(477+437.7)"1938/1939"

ЧЕСЬКОМОВНІ ЧАСОПИСИ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ 1938–1939 рр.: ТЕМАТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ Й АВТОРСЬКЕ КОЛО

DOI DOI 10.37222/2786-7552-2025-6-3

Уперше здійснено дослідження чотирьох чеськомовних часописів Карпатської України: «Karpato-Ukrajins'ka Presa» (1939), «Karpato-Ukrajinská Svoboda» (1939), «Přehledy z Karpatské Ukrajiny» (1939) та «Ukrajinské Aktuality» (1938–1939), які раніше не були об'єктом спеціального аналізу українських дослідників через відсутність у вітчизняних бібліотеках.

Метою роботи є комплексний аналіз цих видань за типом, складом редакційних колегій, пріоритетною тематикою публікацій і колом авторів. Для цього виконано такі завдання: пошук чеськомовних часописів у бібліотечних та архівних фондах, проблемно-тематичний аналіз змісту видань, визначення складу редакційних колегій та авторського середовища.

Новизна дослідження полягає у введенні до наукового обігу чотирьох чеськомовних часописів доби Карпатської України, виявлених і проаналізованих *de visu*. Встановлено, що в період другої Чехо-Словацької республіки (1938–1939 рр.) у Карпатській Україні виходили «Karpato-Ukrajins'ka Presa», видавцем якої був уряд Карпато-Української держави у Празі, «Karpato-

Ukrajinská Svoboda», заснована Чесько-українським товариством у Празі, «Přehledy z Karpatské Ukrajiny», що видавалися Чеською національною радою в Карпатській Україні в Хусті, та «Ukrajinské Aktuality», засновані акціонерним товариством книгодруку «Задруга» у Празі. У цих виданнях активно співпрацювали відомі українські та чеські науковці, громадські діячі й журналісти, серед яких Володимир Зборовський, Вікентій Шандор, Юліан Ревай, Франтішек Тіхий, Їржі Гаєвський, Ружена Есенська, Ян Брандейс та ін.

З'ясовано, що всі чотири часописи виступали за зближення чеської та карпатоукраїнської спільнот у федеративній Чехо-Словацькій республіці, висвітлюючи історію Карпатської України, діяльність її уряду, вибори до першого сойму та процес розбудови регіону за активної участі чеської національної меншини.

Ключові слова: чеськомовні видання Карпатської України, тематико-типологічний аналіз, ідеологічне спрямування.

Постановка проблеми. Чеськомовні часописи Карпатської України тривалий період перебували поза межами уваги українських дослідників насамперед тому, що вони не були наявні в українських бібліотеках. Завдяки допомозі наукової співробітниці з питань стародруків та рукописів Ріти Лайонс Кіндлерової (Rita Lyons Kindlerova) вдалося виявити й отримати скани неповних комплектів чотирьох чеськомовних видань доби Карпатської України, які зберігаються у Слов'янській бібліотеці у Празі (Národní knihovna ČR – Slovanská knihovna) та архівному фонді Національної бібліотеки Чеської Республіки (Národní knihovna ČR), уперше дослідити їх de visu, охарактеризувавши склад редакційних колегій, коло авторів та проблематико-тематичний контент.

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз чеськомовних періодичних видань Карпатської України. Для її досягнення поставлено такі завдання: виявлення відповідних видань у бібліотечних та архівних фондах, аналіз їхньої тематики та проблематики, визначення складу редакційних колегій і кола авторів.

Аналіз останніх публікацій. Серед наукових досліджень закарпатської преси помітною є праці Аркадія Животко (Животко, 1940), у якій він одним із перших виокремив пресу періоду Карпатської України у розділ п. н. «VI. Доба Чехо-Словацької федерації і Карпато-Української державности 1938–1939» і подав у ньому відомості про чеськомовні видання. Натомість Микола Лелекач та Іван Гарайда (Лелекач & Гарайда, 1943) зовсім не згадують чеськомовні часописи доби Карпатської України. А. Животко аналізує закарпатську пресу і в «Історії української преси», у розділі «Підкарпатська Русь – Карпатська Україна» (Животко, 1989–90), однак уже оминає увагою чеськомовні видання означеного періоду. Окремі чеськомовні часописи Карпатської України згадано у працях Петра Стерча (Стерчо, 1965), Павла-Роберта Магочія (Магочій, 2021), споминах Августина Штефана «За правду і волю» у розділі «Дещо про карпато-українську пресу» (Штефан, 1981, 2, с. 187–190) та Вікентія Шандора (Шандор, 1996а, 1996б). Зацікавлення пресою Карпатської України виявляють і сучасні дослідники Юрій Бідзіля (Бідзіля, 2016, 2018, 2019), автор цієї публікації (Габор, 2009, 2010) та ін.

Наукова новизна дослідження полягає у введенні до наукового обігу та комплексному аналізі чотирьох чеськомовних періодичних видань доби Карпатської України (1938–1939 рр.).

Методологія дослідження поєднує історико-хронологічний, проблемно-тематичний методи та контент-аналіз. Це дозволяє з'ясувати умови заснування й функціонування видань, визначити засади їхньої редакційної політики, а також дослідити змістове наповнення часописів, зокрема основні тематичні блоки, ключові проблеми, що порушувалися в публікаціях, і їхній ідеологічний та політичний контекст. Особливу увагу приділено висвітленню суспільно-політичних процесів, культурного та освітнього життя краю.

Виклад основного матеріалу. У добу Карпатської України (8 жовтня 1938 р. – 16 березня 1939 р.), у т. зв. період другої Чехо-Словацької республіки, до складу якої входили на федеративних правах чехи, словаки і закарпатські українці, відбувся новий розвиток національної преси Карпато-Україн-

ської держави: було засновано низку самобутніх видань різних спрямувань, зокрема чотири чеськомовні, а саме: «Karpato-Ukrajins'ka Presa: (Informační tisková korespondence). Pražské vydání» [«Карпато-Українська Преса: Інформаційна пресова кореспонденція. Празьке видання»] (1939), «Karpato-Ukrajinská Svoboda: Týdeník pro kulturní a národohospodářské sblížení Čechů, Slováků a Ukrajinců» [«Карпато-Українська Свобода: Тижневик для культурного та економічного зближення чехів, словаків та українців»] (1939), «Přehledy z Karpatské Ukrajiny: Český nezávislý politický týdeník» [«Огляди з Карпатської України: Чеський незалежний політичний тижневик»] (1939) та «Ukrajinské Aktuality» [«Українські Новини»] (1938–1939). З чотирьох чеськомовних часописів лише «Přehledy z Karpatské Ukrajiny» виходив у столиці Карпатської України, у Хусті, а три інші – «Karpato-Ukrajins'ka Presa», «Karpato-Ukrajinská Svoboda» та «Ukrajinské Aktuality» – у столиці Чехо-Словацької республіки, у Празі.

До преси Карпатської України ми зараховуємо ті чеськомовні часописи, які виходили в Карпато-Українській державі та друкувалися поза її межами, зокрема у Празі, до редакційних колегій яких входили українці та чехи, і ті пресодруки, які випускали у світ чеська національна меншина в Хусті та чеські товариства у Празі, участь у яких брали українці й у виданнях яких домінували публікації про Карпатську Україну в загальноукраїнському контексті.

Усі чотири чеськомовні часописи за типом видань належать до суспільно-політичних. Насамперед велике зацікавлення викликає часопис «Karpato-Ukrajins'ka Presa», який виходив щоденно. Його власником і видавцем був уряд Підкарпатської Русі, відділення якого знаходилося у Празі (Majitel a vydavatel: Úřadovna vlády Podkarpatské Rusi v Praze [Офіс уряду Підкарпатської Русі в Празі]). Виходив часопис під редакцією М. Русинка (Řídí M. Rusynko), а за редакцію відповідав Е. Штефан (zodpovídá E. Štefan). Редакція і адміністрація містилися за адресою: Praha-I, Dušňá ul. 17. Видання було машинописним. Вийшло 35 чисел першого річника й останнє (35-те) відоме нам число побачило світ 10 лютого 1939 р. А. Животко подає

написання назви часопису як «Karpato-Ukrajinská Presa» (Животко, 1940, с. 19).

На жаль, у фондах Слов'янської бібліотеки у Празі наявне єдине (35-те) число, але навіть на його основі можна стверджувати, що «Karpato-Ukrajinská Presa» була офіційним виданням уряду Карпатської України.

Часопис містив на своїх сторінках важливі повідомлення про діяльність уряду Карпатської України (Підкарпатської Русі), його важливі рішення та виступи очільників. У ч. 35 за 1939 р. редакція опублікувала виступ міністра Карпато-Українського уряду Юліана Ревая, виголошений на чехословацькому радіо 10 лютого 1939 р., про вибори до першого сойму Карпатської України. Зокрема, автор зазначав, що день 12 лютого 1939 р. засвідчить споконвічну волю українського народу до незалежного державного життя. Українці будуть голосувати за єдиний кандидатський список Українського Національного Об'єднання (УНО), до якого ввійшли найкращі сини нашого народу. Далі Ю. Ревай висловлював сподівання і віру, що цей день буде записаний золотими літерами в нашій історії, а український народ докаже всьому світу свою політичну зрілість. Вибори, підсумовував автор, ознаменують початок нового народного життя, пов'язаного з побудовою молодого держави під кермою найкращого сина свого народу о. д-ра А. Волошина.

Найяскравішим чеськомовним часописом доби Карпатської України був тижневик для культурного й економічного зближення чехів, словаків та українців «Karpato-Ukrajinská Svoboda», редакція якого видавала також україномовний додаток п. н. «Карпато-Українська Свобода».

Перше число часопису побачило світ 6 січня 1939 р. у Празі. Він виходив щоп'ятниці. Редакція й адміністрація містилися за адресою: Praha II, Pštrossova, 6. Тиражувався у друкарні Рудольфа Шулака (Tiskne Rudolf Schulák, Praha-Modřany čp. 818) (1939 ч. 2) та в Граничарській друкарні (Tiskne Hraníčářská tiskárna SNV, Praha-Smíchov, Tylova 16) (1939 ч. 3–12). Вийшло 12 чисел. Останнє (12-те) число побачило світ 24 березня 1939 р., уже після окупації гортіївською Угорщиною Карпатської України.

Часопис мав нумерований україномовний додаток «Карпато-Українська Свобода», який друкувався у межах головного видання на двох сторінках під редакцією члена редакційної колегії д-ра Володимира Зборовського.

До редакційної колегії тижневика входили чехи – власник і видавець К. Пштрос (Majitel a vydavatel K. Pštröss), відповідальний редактор А. Їшкова (Odpov. red. A. Jšková) та українець В. Зборовський – як засновник видання (Zakladatel V. Zborovský). Редагувала часопис редакційна колегія (Řídí red. kruh). Щоправда, з пресових відгуків довідуємося, що «Karpato-Ukrajinská Svoboda» виходила за редакцією Вікентія Шандора (Приходько, 1939). Натомість Максим Гехтер зазначав, що про її «видавців і співробітників нічого ближчого не знати, лиш один співробітник, д-р Франтішек Тіхи (Тіхий. – В. Г.), має відоме ім'я й віддавна працює над освідомленням чехів про українську культуру» (Гехтер, 1939). Ці ж рецензенти зазначали, що новостворене видання відкривалося програмною передовою статтю В. Шандора, тож можемо констатувати, що В. Шандор не лише брав активну участь у його функціонуванні, а й певною мірою був його ідеологом.

Зі спогадів самого В. Шандора довідуємося, що часопис розпочала видавати на початку січня 1939 р. група прихильників карпатських українців ще перед створенням Чесько-українського товариства (ЧУТ) у Празі (Шандор, 1996b, с. 187). Себто, базуючись на спогадах одного з активних учасників та авторів часопису, можна стверджувати, що реальним його видавцем було Чесько-українське товариство у Празі. Правдоподібно, що його членами були й співробітники та активні автори часопису.

На жаль, у фондах Слов'янської бібліотеки у Празі немає в наявності першого числа часопису, тому ми змушені послуговуватися, характеризуючи його змістове наповнення, відгуками рецензентів В. Приходька та М. Гехтера. Зокрема, В. Приходько зазначав, що в першому числі часопису «Karpato-Ukrajinská Svoboda» (щоправда, він подав його назву помилково як «Karpatsko-Ukrajinská Svoboda») була опублікована передовиця В. Шандора, яка представляла «вірую» (програму)

нового видання, а цим «вірую» було «признання факту, що в Карпатській Україні живе український народ, що чеська влада впродовж 20 літ проводила на Карпатській Україні цілком хибну політику і що завданням часопису має бути зближення між чехами й карпатськими українцями – зближення, побудоване на дійсній пошані до себе обох народів, під гаслом: як вільний з вільним і рівний з рівним» (Приходько, 1939).

Аналізуючи перше число часопису «Karpato-Ukrajinská Svoboda», М. Гехтер підкреслював, що «потреба в освідомленні чехів про українську справу справді пекуча», адже чехи, які вважали себе і яких вважали найкращими знавцями слов'янських питань, про Україну та українців знають менше, ніж, наприклад, німці. Виною цьому, на думку М. Гехтера, було чеське русофільство, яке спонукало чехів активно боротися проти українського «сепаратизму», і він називав таку чеську політику страусовою. Далі М. Гехтер зазначав, що саме за це «вчитує тепер чехам і п. Вінценц Шандор (Вікентій Шандор. – В. Г.)», автор передової статті п. н. «Карпатська Україна» в першому числі, у якій «отверто обвинувачує чехів у тім розгардіяші, що 20 літ діявся в Карпатській Україні». Впродовж двадцяти років чеські політичні партії плекали «русский» напрям і штучно його підживлювали, щоб таким чином легше опанувати суспільне, культурне та господарське життя краю. М. Гехтер наводив такі слова з передовиці В. Шандора: «Наслідком цього були саме оті нещасливі язикові й політичні суперечки. 20 літ “вирішувалось” питання автономії і 20 літ штучно розбивалась єдність підкарпатського люду отрутою штучно плеканого “русского напряму”... **Сама назва “українець”, “український” звучить для багатьох чехів неприємно, терпко, коли не відрізано ірредентистично** (виділення М. Гехтера. – В. Г.). Ніхто себе не питає, звідки могли б узятись в Карпатській Україні росіяни. Кожна письменна людина знає, що між Росією та Закарпаттям лежить великий простір, заселений 52-мільйоновим українським народом, і кожна письменна людина, особливо кожний слов'янин, повинен би хоч поверхово знати історію своїх найближчих слов'янських сусідів. Але цей самозрозумілий

обов'язок, здається, не має сили для деяких газетярів і зрештою також для деяких провідних політичних діячів» (Гехтер, 1939).

На ці докори чехи заслужили, зазначав М. Гехтер, і висловлював жаль, що їх озвучила «нікому невідома людина, а не який-небудь видатний чех, якого голос рознісся б по цілій країні та вдарив у всі серця». І це було б доказом, «що подвійна гра чехів в українській справі справді скінчилася, що вони дійсно мають охоту і твердий намір відвернутись від мітичної Москви та стати лицем до України. Але поки що треба задовольнитись і голосом п. Вінценца Шандора» (Гехтер, 1939).

Часопис «Karpato-Ukrajinska Svoboda» порушував як загальноукраїнські, так і карпатоукраїнські теми. Зокрема, у статті «Ukrajinský problém» [«Українська проблема»] Леліва (Leliva), опублікованій з багатьома купюрами, та передовиці «O Karpatské Ukrajině» [«Про Карпатську Україну»] йшлося про право українського народу на самостійний розвиток та про Карпатську Україну як складову частину федеративної Чехо-Словацької республіки і її розбудову. Загальноукраїнська тематика присутня у статті д-ра Їржі Гаєвського «Ukrajina – Rus – Rusko» [«Україна – Русь – Росія»], у якій автор аргументовано доказував, що терміни «Rus, Rusin» і «Rossija, russkij» («Rusko») не є синонімами.

Під рубрикою «Zprávy z Karpatské Ukrajinu» [«Новини з Карпатської України»] редакція широко висвітлювала події в молодій Карпато-Українській державі, містила новорічні привітання прем'єр-міністра А. Волошина та повідомлення про нові призначення в уряді, діяльність Чеської народної ради в Хусті та Організації народної оборони «Карпатська Січ». Особливо детально редакція розповідала про вибори до першого сойму Карпатської України і їх результати. З приводу виборів редакція друкувала виступ міністра Карпато-Українського уряду Юліана Ревая про їхнє велике значення для українського народу та статтю Я. Брандейса про майбутню діяльність сойму «K nastávající zákonodárné činnosti karpatoukrajinského sejmu» [«Про найближчу законотворчу діяльність Карпато-Українського сойму»].

Активними авторами часопису були український журналіст Володимир Зборовський (Vlad. Zborovský; друкувався також під псевд. Nomunkulus, крипт. V. Z. та, ймовірно, V.), Вікентій Шандор (друкувався під крипт. Vк. та Vп.), відомі чеські вчені Франтішек Тіхий (Fratišek Tichý) та д-р Їржі Гаєвський (Dr. Jiří Hájevský), письменниця Ружена Єсенська (R. Jesenská), інженери Ян Брандейс (Ing. Jan Brandejš), А. Галка (Ing. A. Hálka; друкувався під крипт. Н.), А. Земан (Ing. A. Zeman), Новак (Ing. Novák) та ін. Зокрема, В. Приходько так охарактеризував декількох із них: «Серед авторів зустрічаємо чехів – старих приятелів українських, як проф. Франтішек Тіхий,.. а також письменницю Ружену Єсенську з її прекрасною поезією “Ukrajíně”. Серед українських авторів зустрічаємо п. Зборовського, енергійного журналіста й діяча, що має безперечні заслуги на полі чесько-українського зближення» (Приходько, 1939). Додамо, що Ф. Тіхий опублікував у часописі статтю «Co dala Ukrajina světové literatuře» [«Що дала Україна світовій літературі»] та переклад вірша Т. Шевченка «До Основ'яненка», а Ружена Єсенська помістила переклад уривку з твору Т. Шевченка «Думи мої».

Другу Чехо-Словацьку республіку творили три народи (чехи, словаки й українці), тож автори часопису намагалися осмислювати їх спільний господарський і культурний розвиток. Так, у ч. 4–6 інж. А. Земан виступив зі статтею «Češi, Slováci a Ukrajinci ve světovém hospodářském prostoru» [«Чехи, словаки і українці у світовому господарському просторі»], а Ян Брандейс опублікував у ч. 6 статті «Ministerský předseda R. Beran a československá Ukrajina» [«Прем'єр-міністр Р. Беран і Чехословацька Україна»] та «Historické chvíle Čescko-Slovenské Ukrajiny» [«Історичні віхи Чехо-Словацької України»].

Публікації подібної тематики насамперед визначали ідеологічне спрямування новоствореного часопису, який щиро прагнув сприяти зближенню чехів і закарпатських українців, побудованому, за словами В. Приходька, «на дійсній пошані до себе обох народів, під гаслом: як вільний з вільним і рівний з рівним» (Приходько, 1939).

Цю ж лінію чітко означило й інше чеськомовне видання – «Přehledy z Karpatské Ukrajinu» [«Огляди з Карпатської України»], яке виходило у столиці новоствореної Карпато-Української держави – у м. Хуст. Цей незалежний політичний тижневик видавала чеська національна меншина Карпатської України. Певною мірою його можна вважати неофіційним органом Чеської народної ради в Карпатській Україні (Česká národní rada v Karpatské Ukrajině), тому що редакція містила на його сторінках багато повідомлень про її діяльність та статей її чільних представників, зокрема голови Чеської народної ради в Хусті Клемента Павловшека (Klement Pavloušek) та д-ра Мілоша Дрбала (Dr. Miloš Drbal), адвоката в Хусті, посла до сойму Карпатської України. Закликаючи передплачувати видання, редакція зазначала, що часопис «Přehledy z Karpatské Ukrajinu» є трибуною всіх чехів у Карпатській Україні.

Перше число часопису «Přehledy z Karpatské Ukrajinu» вийшло 6 лютого 1939 р. Видавцем і відповідальним редактором газети був Зденек Коларжик (Zdeněk Kolářík), але в науковій літературі міститься також твердження, що його видавцем і головним редактором був д-р Мілош Дрбал (Dr. Miloš Drbal), адвокат у Хусті, посол до Сойму Карпатської України. Часопис тиражувався в державній друкарні в Хусті (Tiskem státná tiskárny v Chustu), у 1939 р. вийшло вісім чисел. Видання припинило вихід через окупацію гортіївською Угорщиною Карпатської України, останнє число датовано 8 березня 1939 р.

У перших числах часопису «Přehledy z Karpatské Ukrajinu» містилися статті та звернення з приводу виборів до першого сойму Карпатської України. Зокрема, у зверненні «Všichni do voleb!» [«Всі на вибори!»] Чеська народна рада в Карпатській Україні та генерал Лев Прхала закликали своїх одноплемінців взяти активну участь у виборах і закінчували звернення гаслами: «Za Karpatskou Ukrajinu!» та «Za Česko-Slovenskou republiku!». У наступних числах автори аналізували результати виборів.

Автори часопису також вели мову про стан чехословацьких шкіл у Карпатській Україні, права національних меншин та розвиток театру на Підкарпатті за останні двадцять років,

розповідали про лісівництво молодій державі, вихід з кризи та туристичний рух.

Жанрово урізноманітнювали видання художні твори, зокрема вірші Зденека Коларжіка, які друкувалися в багатьох числах, мініатюри Яна Душанека «*Ono se řekne...*» [«Кажуть...»] та без зазначення авторства «*Krátká povídka z Ungvaru*» [«Оповідання з Унгвару»] і своєрідні екскурси в історію міст Ужгорода, Хуста і Тячева.

Із посиланням на (Б. П. С. К. У) редакція львівського «Нового Часу» так охарактеризувала цю газету: «В першому числі “*Перегляди з Карпатської України*”, чеського тижневика, що появився з датою 6. II ц. р. в Хусті, містить статтю п. н. “Наші завдання й мета” Климент Павловшек, судовий радник, Голова “*Чеської Народньої Ради*”. Автор стоїть на тому, що не мають повторитися помилки минулого, конче́нцією є усвідомити собі ситуацію, в якій наш (чеський) на́рід сьогодні знаходиться, щоб ми (чехи) дійшли до правильного вирішення своїх завдань, а спеціально для узгодження наших відносин до відносин українського народу. В тому самому числі кандидат до Сойму Карпатської України від чеської меншини д-р Мілош Дрбаль, у статті “Нові шляхи” пише: “Супроти представників українського народу заховувалася більша частина нас (чехів) з холодом і скептицизмом. Кожний бачив і відчував, що тутешній на́рід (український) етнографічно є неоспоримою галуззю українського народу, але приємна традиція рускості, що підкреслювала всесловенство, нас все-таки клала на те місце, де є ми тепер. Але ті, що їх ми дотепер уважали за наших – зрадили нас”» (1939. Ч. 40).

Активними авторами часопису були Франтішек Вибірал (Frant. Vybíral; друкувався також під криптонімом F. V.), Йозеф Грубал (Jos. Hrubal), д-р Мілош Дрбаль (Dr. Miloš Drbal), Августин Волошин (Augustin Vološín), Ф. Й. Їровшек (F. J. Jiroušek), Зденек Коларжік (Zdeněk Kolařík; друкувався також під крипт. Z. K.), Климент Павловшек (Klement Pavloušek), Йозеф Пешіна (Josef Pešina), Йозеф Сobotка (Josef Sobotka), Ян Душанек (Jan Dušánek).

Підсумовуючи огляд тематики публікацій на сторінках часопису «Přehledy z Karpatské Ukrajiny», можемо впевнено стверджувати, що чеська національна меншина Карпатської України відчувала себе повноправними громадянами Карпато-Української держави й брала активну участь у її розбудові та суспільно-політичному житті, зокрема маючи свого представника в соймі (д-ра Мілоша Дрбала) та видаючи власний друкований орган рідною мовою.

Ще один чеськомовний часопис – «Ukrajinské Aktuality» («Українські Новини») – виходив у Празі наприкінці 1938 р. і на початку 1939 р. Його перше число вийшло в листопаді 1938 р., друге – у січні 1939 р., однак на обкладинці помилково зазначено число третє. Виходив нерегулярно (Vychází nepravidelně) (1939 Č. 2). Журнал випускало у світ власним накладом акціонерне товариство книгодруку «Задруга» (Tiskla a vlastním nákladem vydala «Zádruga» aks. spol., knihtiskárna a nakladatelství), яке містилося за адресами Praha II, Školská ulica čís. 10 a (1938 Č. 1) та Praha XII, Bělehradská tř. 97 (1939 Č. 2). Редагував часопис Їржі Вейр (Rediguje Jiří Weyr) (1939 Č. 2). Відповідальною за організацію авторського складу була М. Германова (Za uspořádání obsadu odpovídá M. Hermanová, Praha II, Řeznická 14) (1938 Č. 1). Вона ж відповідала за редакцію (Za redakci odpovídá M. Hermanová, Praha II, Řeznická 14) (1939 Č. 2). Редакція, адміністрація й експедиція містилися за адресою: Praha II, Řeznická 14 (1939 Č. 2).

У редакційному зверненні до чехословацької громадськості («Československé veřejnosti!»), опублікованому на звороті обкладинки першого числа журналу, зазначалося, що в останній час у чеській пресі було опубліковано багато статей про українців та українське питання, яке набуває дедалі більшого значення і стає актуальним у сучасній Європі та світовій політиці, тож товариство «Задруга» звернулося до редакції «Українського Самостійника», органу Центрального союзу українських організацій в ЧСР, щоб вона надала необхідний матеріал для видавання інформаційного часопису з метою кращого інформування чеської громадськості про культурний, господарський та

історичний розвиток українського народу. Ці матеріали редакція планувала видати в 10 зошитах обсягом 16 сторінок.

Уже зміст першого числа засвідчив домінування на сторінках журналу теми Карпатської України у складі Чехо-Словацької республіки, у федерації вільних і самостійних трьох народів – чехів, словаків і закарпатських українців. Однак історія Карпатської України осмислювалася в загальноукраїнському контексті. Це засвідчують майже всі статті, опубліковані в першому числі, зокрема про Україну як інтерес Європи («Ukrajina – zájem Evropy»), про українців і їх етнографічні території («O Ukrajincích a jejich etnografickém území»), українську волю до незалежного життя і чеські інтереси («Ukrajinská vůle k samostatnému životu a české zájmu»), короткий історичний огляд Підкарпатської України («Podkarpatská Ukrajina (Stručný historický přehled)»), українців, чехів і Підкарпаття («Ukrajinci, Češi a Podkarpatsko»), українці в обороні Підкарпатської України («Ukrajinci v obraně Podkarpatské Ukrajiny»), як вітали українці самостійність Підкарпатської України («Jak vítali Ukrajinci samostatnost Podkarpatské Ukrajiny»).

Тематика Карпатської України була широко наявна і в другому числі часопису «Ukrajinské Aktuality», зокрема, у них дискутувалося питання життєздатності Карпатської України (D–uj «Jest Karpatská Ukrajina schopná života?»), інформувалося про історію взаємин українців з чехами (M. D. «Historické reminiscence»), виняткове вирішення української проблеми під час чехословацької кризи (Idem. «Výjimečně postavení ukrajinského problému v době československé krise») та польські резолюції проти українців у Галичині та проти Карпатської України («Polské resoluce proti Ukrajincům v Haliči a proti Karpatské Ukrajině») тощо.

У першому числі за 1938 р. публікації були без зазначення авторства, а в другому числі за 1939 р. автори виступали виключно під криптонімами, як-от: R. M–kyj, D–uj, M. D., Idem, (X), S. R., s. j. Щоправда, багато публікацій цього числа вийшли з цензурними купюрами.

Окремі відомості про «Ukrajinské Aktuality» нам вдалося виявити на сторінках західноукраїнської преси. Так, із поси-

ланням на Пресове бюро Карпатської України, під рубрикою «Новинки», редакція «Нової Зорі» повідомляла, «що в Празі почав виходити журнал у чеській мові, присвячений українським справам, п. з. “Українська актуаліте”» (1938. Ч. 92). У публікації п. н. «З Карпатської України. Український орган в чеській мові» «Нова Зоря» зазначала: «Польська преса доносить: З ініціативи правительства Карпатської України зачав у Празі виходити український орган в чеській мові “Українське Актуаліти”. Він присвячений українській пропаганді. Здається, що акцію ту морально і фінансово підтримує Берлін, так твердить ІКЦ в ч. 341 і звиває празький уряд, щоб не толерував дальше часопису “Українське Актуаліти”» (1938. Ч. 96). Малоймовірно, що до видання чеськомовного часопису «Ukrájinské Aktuality» був причетний уряд Карпатської України, бо вихідні дані засвідчують, що його випускало у світ згадане акціонерне товариство книгодруку «Задруга» («Zádruha» акс. spol. knihtiskárna a nakladatelství). Однак причетність редакції «Українського Самостійника», органу Центрального союзу українських організацій в ЧСР, до змістового наповнення обох чисел дають нам підставу зарахувати «Ukrájinské Aktuality» до чеськомовних видань Карпатської України.

Якщо охарактеризувати чеськомовні часописи Карпатської України за періодичністю виходу, що засвідчує передовсім ефективність впливу того чи іншого друкованого органу на аудиторію, то для читачів Карпато-Української держави менш доступними були ті часописи, які виходили у Празі, зокрема щоденник «Karpato-Ukrájins’ka Presa», тижневик «Karpato-Ukrájinská Svoboda» з однойменним україномовним додатком та «Ukrájinské Aktuality». Безперечно, вони ставили перед собою іншу мету – насамперед оперативно інформувати громадськість федеративної Чехо-Словацької республіки про Карпатську Україну, її історію та суспільно-політичні події в новоствореній державі.

Аналіз чеськомовних видань дозволив нам зробити такі **висновки**. До преси Карпатської України ми зараховуємо ті чеськомовні часописи, які виходили в Карпато-Українській державі та друкувалися поза її межами, зокрема у Празі, до

редакційних колегій яких входили українці та чехи, і ті пресо-друки, що випускали у світ чеська національна меншина в Хусті та чеські товариства у Празі, участь у яких брали українці й у виданнях яких переважали публікації про Карпатську Україну в загальноукраїнському контексті. Отже, у період другої Чехо-Словацької респубіки (1938–1939 рр.), до складу якої входила на федеративних правах Карпатська Україна, виходили чотири чеськомовні часописи, а саме: «Karpato-Ukrajins'ka Presa», «Karpato-Ukrajinská Svoboda», «Přehledy z Karpatské Ukrajiny» та «Ukrajinské aktuality». Часопис «Karpato-Ukrajins'ka Presa» видавав уряд Карпатської України у Празі, і він був його офіційним органом. Часопис «Karpato-Ukrajinská Svoboda» з українськомовним додатком «Карпато-Українська Свобода» видавали прихильні до карпатських українців чехи, але він фактично був неофіційним друкованим органом Чесько-українського товариства у Празі. «Přehledy z Karpatské Ukrajiny» видавала в Хусті чеська національна меншина в особі Чеської національної ради в Карпатській Україні, тож часопис був її неофіційним друкованим органом. «Ukrajinské Aktuality» випускало у світ акціонерне товариство книгодруку «Задруга» у Празі при широкій підтримці редакції «Українського Самостійника», органу Центрального союзу українських організацій у ЧСР, і це видання насамперед широко інформувало чеське громадянство про культурний, господарський та історичний розвиток Підкарпатської Русі (Карпатської України) в загальноукраїнському контексті.

У всіх цих виданнях брали активну участь відомі українські та чеські вчені, громадські діячі і журналісти, зокрема Володимир Зборовський, Вікентій Шандор, Юліан Ревай, Франтішек Тіхий, Їржі Гаєвський, Ружена Есенська, Ян Брандейс, А. Земан та ін.

Підсумовано, що всі чотири чеськомовні часописи не лише ратували за зближення між чехами й карпатськими українцями у федеративній Чехо-Словацькій республіці на засадах рівноправності і дійсній пошані обох народів один до одного, а й широко висвітлювали історію Карпатської України, діяльність її уряду, вибори до першого сойму та розбудову країни, в якій ак-

тивну участь брала також чеська національна меншина в Хусті під керівництвом Чеської національної ради в Карпатській Україні, зайвий раз засвідчуючи демократичні умови розвитку чеськомовної преси в Карпато-Українській державі.

Література

Бідзіля, Ю. (2016). *Періодика транскордоння в контексті міжнаціональної комунікації*: монографія, 70–87. Ужгород.

Бідзіля, Ю. М. (2018). Медіа полінаціонального Закарпаття: проблеми формування етнічної та громадянської ідентичності. *Обрії друкарства, 1*, 23–39.

Бідзіля, Ю. М., Соломін, Є., Толочко, Н., Шаповалова, Г., Шебештян, Я. (2019). *Закарпатські медія крізь призму етнотолерантності*, 319–334. Ужгород.

[Гехтер, М.]. М. Г. (1939, 18 січ.). «Карпато-Українська Свобода». *Діло, 11*. Львів.

Габор, В. (2009). Преса Карпатської України (1938–1939): «чин для блага Української Нації» (Особливості розвитку, спрямування видань і тематика публікацій). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики, 1(17)*, 135–145. Львів.

Габор, В. (2010). Періодичні видання Карпатської України (8 жовтня 1938 р. – 15 березня 1939 р.) в оцінці західноукраїнської преси. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики, 2(18)*, 46–68. Львів.

Животко, А. (1940). *Преса Карпатської України*, 19–20. Прага.

Животко, А. (1989–90). *Історія української преси*, 271–277. Мюнхен.

Лелекачъ, Н. и Гарайда, И. (зложили). (1943). *Загальна бібліографія Подкарпатя*, 38–51. Унгвар.

Магочій, П.-Р. (2021). *Подкарпатська Русь: формування національної самосвідомості (1848–1948)*, 590–597. Ужгород.

[Приходько, В.]. В. П.-ко. (1939, 17 січ.). «Karpatsko-Ukrajinska Svoboda». *Нова Свобода, 9*. Хуст.

Стерчо, П. (1965). *Карпато-Українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919–1939 роках*, 90–92. Торонто.

Шандор, В. (1996а). Створення власної інформаційної сітки. У кн.: Шандор, В. *Спомини: Карпатська Україна 1938–1939, 1*, 174. Ужгород.

Шандор, В. (1996b). Чесько-українське товариство (ЧУТ). У кн.: Шандор, В. *Спомини: Карпатська Україна 1938–1939, 1*, 187–188. Ужгород.

Штефан, А. (1981). *За правду і волю: Спомини і децю з історії Карпатської України, 2*, 165–190. Торонто.

References

Bidzilia, Yu. (2016). *Periodyka transkordonna v konteksti mizhnatsionalnoi komunikatsii: monohrafiia [Transborder Periodicals in the Context of International Communication: monograph]*, 70–87. Uzhhorod [in Ukrainian].

Bidzilia, Yu. M. (2018). Media polinatsionalnoho Zakarpattia: problemy formuvannia etnichnoi ta hromadianskoi identychnosti [Media of multinational Transcarpathia: problems of forming ethnic and civic identity]. *Obrii drukarstva, 1*, 23–39 [in Ukrainian].

Bidzilia, Yu. M., Solomin, Ye., Tolochko, N., Shapovalova, H., Shebeshtian, Ya. (2019). *Zakarpatski mediia kriz' pryzmu etnotolerantnosti [Transcarpathian media through the prism of ethnotolerance]*, 319–334. Uzhhorod [in Ukrainian].

Gabor, V. (2009). *Presa Karpatskoi Ukrainy (1938–1939): «chyn dlia blaha Ukrainskoi Natsii» (Osoblyvosti rozvytku, spriamuvannia vydan' i tematyka publikatsii) [The Press of Carpathian Ukraine (1938–1939): «an act for the good of the Ukrainian Nation» (Features of development, direction of publications and topics of publications)]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky, 1(17)*, 135–145. Lviv [in Ukrainian].*

Gabor, V. (2010). *Periodychni vydannia Karpatskoi Ukrainy (8 zhovtnia 1938 r. – 15 bereznia 1939 r.) v otsyntsi zakhidnoukrainskoi presy [Periodicals of Carpathian Ukraine (October 8, 1938 – March 15, 1939) in the assessment of the Western Ukrainian press]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky, 2(18)*, 46–68. Lviv [in Ukrainian].*

[Hekhter, M.] M. H. (1939, 18 sich.). «Karpato-Ukrainska Svoboda» [«Carpatho-Ukrainian Freedom»]. *Dilo, 11*, Lviv [in Ukrainian].

Lelekach, N. & Haraida, I. (zlozhyly) (1943). *Zahalna bybliohrafiia Podkarpattia, [General bibliography of Subcarpathia]*, 38–51. Unhvar [In Ukrainian].

Magochij, P.-R. (2021). *Pidkarpatska Rus: formuvannia natsionalnoi samosvidomosti (1848–1948) [Subcarpathian Rus: the formation of national identity (1848–1948)]*, 590–597. Uzhhorod [in Ukrainian].

[Prykhodko, V.]. V. P-ko. (1939, 17 sich.). «Karpatsko-Ukrajinska Svoboda» [«Karpatsko-Ukrainska Svoboda»]. *Nova Svoboda*, 9. Khust [in Ukrainian].

Shandor, V. (1996a). Chesko-ukrainske tovarystvo (ChUT) [Czech-Ukrainian Society (CUS)]. In Shandor, V. *Spomyny: Karpatska Ukraina 1938–1939, 1*. Uzhhorod, 187–188 [in Ukrainian].

Shandor, V. (1996). Stvorennia vlasnoi informatsiinoi sitky [Creating your own information network]. In Shandor, V. *Spomyny: Karpatska Ukraina 1938–1939, 1*, 174. Uzhhorod [in Ukrainian].

Shtefan, A. (1981). *Za pravdu i voliu: Spomyny i deshcho z istorii Karpatskoi Ukrainy* [For Truth and Freedom: Memories and Some History of Carpathian Ukraine], 2, 165–190. Toronto [in Ukrainian].

Stercho, P. (1965). Karpato-Ukrainska Derzhava: Do istorii vyzvolnoi borotby karpatskykh ukraintyv u 1919–1939 rokakh [The Carpatho-Ukrainian State: To the History of the Liberation Struggle of Carpathian Ukrainians in 1919–1939], 90–92. Toronto [in Ukrainian].

Zhyvotko, A. (1989–90). *Istoriia ukrainskoi presy* [History of the Ukrainian press], 271–277 [in Ukrainian].

Zhyvotko, A. (1940). *Presa Karpatskoi Ukrainy* [Press of Carpathian Ukraine], 19–20. Praha [in Ukrainian].

Vasyl Gabor

PhD in Philology, Senior Research Fellow, Senior Researcher
of the Research Institute for Press Studies
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

CZECH-LANGUAGE PERIODICALS OF CARPATHIAN UKRAINE (1938–1939): THEMATIC PRIORITIES AND CONTRIBUTORS

For the first time, a study has been conducted on four Czech-language periodicals of Carpathian Ukraine: «Karpato-Ukrajinská Svoboda» (1939), «Přehledy z Karpatské Ukrajiny» (1939), «Karpato-Ukrajins'ka Presa» (1939), and «Ukrajinské Actuality» (1938–1939), which previously had not been the subject of specialized analysis by Ukrainian researchers due to their absence in domestic libraries.

The aim of the study is a comprehensive analysis of these publications in terms of their type, editorial boards, predominant thematic focus, and authorship. To achieve this, the following tasks were undertaken: searching for Czech-language periodicals in library and archival collections, conducting a thematic and problem-oriented analysis of their content, and identifying the composition of editorial boards and the circle of contributors.

The novelty of the research lies in the introduction into scholarly discourse of four Czech-language periodicals from the era of Carpathian Ukraine, identified and examined *de visu*. It has been established that during the period of the Second Czechoslovak Republic (1938–1939), four Czech-language publications were issued in Carpathian Ukraine: «Karpato-Ukrajins'ka Presa», published by the government of the Carpatho-Ukrainian state in Prague; «Karpato-Ukrajinská Svoboda», founded by the Czech-Ukrainian Society in Prague; «Přehledy z Karpatské Ukrajiny», published by the Czech National Council in Carpathian Ukraine in Khust; and «Ukrajinské Actuality», established by the joint-stock printing company «Zadruga» in Prague. These publications actively involved prominent Ukrainian and Czech scholars, public figures, and journalists, including Volodymyr Zborovskyy, Vikentii Shandor, Yulian Revai, František Tichý, Jiří Hajevský, Růžena Esenská, Jan Brandeis, and others.

It has been determined that all four periodicals advocated for closer ties between the Czech and Carpathian Ukrainian communities within the federative Czechoslovak Republic, covering the history of Carpathian Ukraine, the activities of its government, the elections to the first Soim, and the region's development with the active participation of the Czech national minority.

Keywords: Czech-language publications of Carpathian Ukraine, thematic and typological analysis, ideological orientation.

Стаття надійшла 31.03.2025

Прийнято 30.04.2025

Ольга Катола

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8819-2582>

наукова співробітниця Науково-дослідного інституту пресознавства,
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
olgakatola555@gmail.com

УДК 070.4:316.75]:321.74(47+57:477)"1969/1985"

**ЖУРНАЛ «ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНИ» (1969–1985 рр.):
АСПЕКТИ РЕДАКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ**

DOI 10.37222/2786-7552-2025-6-4

Розвідка присвячена вивченню мотиваційної діяльності редакції журналу «Пам'ятки України» у 1969–1985 рр. як складової редакційної політики, що формувалася в умовах ідеологічного тиску з боку партійно-державної влади. Метою дослідження є аналіз змісту та редакційного спрямування матеріалів, що виходили друком у цей період, на тлі тривалого функціонування часопису в системі радянських ідеологічних координат. З'ясовано залежність редакційного керівництва від політичної системи та ступінь впливу видання на формування у читачів нормативного радянського світогляду. Акцентовано, що політика журналу, попри декларативну орієнтацію на охорону культурної спадщини, часто сприяла укоріненню спрощених або ідеологічно викривлених уявлень про українське минуле. Новизна дослідження полягає в конкретному аналізі аспектів редакційної політики в контексті її підпорядкованості політичному режиму. Використано методи історизму, наукової об'єктивності та якісний контент-аналіз, що дозволило виявити тематику публікацій і проілюструвати її трансформацію. Показано, що за ширмою популяризації історико-культурних тем здійснювалося ідеологічне конструювання образу «радянської людини». Лише з набуттям незалежності українське суспільство отримало змогу критично переосмислити зміст подібних видань і повернути собі право на власну історичну візію.

Ключові слова: «Пам'ятки України», редакційна політика, комуністична ідеологія, українська інтелігенція, денаціоналізація.

Постановка питання. У грудні 1969 р. побачив світ перший номер інформаційно-методичного бюлетеня «Пам'ятки України», який почало випускати у статусі власного офіційного органу Українське товариство охорони пам'ятників (згодом – пам'яток) історії та культури у тоді ще Українській Радянській Соціалістичній Республіці. Видання започаткувалося з ініціативи та за сприяння Петра Тронька – доктора історичних наук, який до того ж упродовж 1961–1978 рр. працював заступником Голови Ради Міністрів УРСР (зокрема, опікувався питаннями культури, науки, освіти, охорони здоров'я), одного з фундаторів вказаного Товариства.

З огляду на обставини його заснування, а також службове призначення періодик входив до системи видань, що обслуговували ідеологічні потреби панівного режиму. Тож як офіційний орган Товариства ревню виконував обов'язки пропагатора, переконуючи своїх читачів у тому, що у радянській державі відповідні структури турботливо опікуються збереженням та дослідженням пам'яток історії та культури в Україні. (До слова, варто вказати, що, визначаючись із назвою видання, видавці вибрали ключовий термін «пам'ятник», а не «пам'ятка», хоча тогочасні словники подавали першопозиційно – «пам'ятка».) У 1985 р. на просторах СРСР почали лунати гасла перебудови, заклики до рішучих змін на теренах усієї держави. Відбулися зміни і в керівництві видання – журнал очолив Анатолій Сериков, зазнала змін і назва видання – відтоді це «Пам'ятки України» (з 1988 р.). Цікаві публікації створили йому репутацію трибуни українського відродження – наклади сягали понад 100 000 примірників. І знову академік П. Тронько та редактор А. Сериков посприяли ухваленню рішення ЦК КПРС про заснування в УРСР незалежного науково-популярного ілюстрованого журналу «Пам'ятки України» (згодом видання набуло статусу наукового). Можливо, це дещо деталізована видавнича історія

журналу, однак це важливо в контексті аналізу його редакційної політики впродовж понад півстолітнього існування.

Мета дослідження. Опрацювавши контент видання, проаналізувати конкретні аспекти редакційної політики у досліджуваному (1969–1985 рр.) періоді з огляду на те, що журнал «Пам’ятки України» проіснував понад півстоліття у різних умовах панування ідеологічних концепцій та систем.

Згідно із заявленою метою визначено **завдання дослідження** – з’ясувати, в якій залежності перебувало редакційне керівництво журналу від партійної влади у різні періоди існування, насамперед – у вказаний період, що дозволило з’ясувати роль видання у розвитку тогочасного суспільства.

Об’єкт дослідження – контент видання «Пам’ятки України», аналіз якого дозволить з’ясувати особливості редакційної політики, що визначають принципи відбору текстів для друку та специфіку їх редагування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У середовищі науковців, зосереджених на вивченні гуманітарної проблематики, українознавча періодика (минулих століть і сучасна) слугує джерелом повноцінної якісної інформації для осмислення й аналізу різнопланових проявів професійної діяльності у журналістикознавчому контексті. Зокрема, у цьому плані заслуговують на увагу статті: «Єпархіальні та архиєпархіальні часописи Галичини періоду міжвоєння в організаційній комунікації Української Греко-Католицької Церкви» Р. Бліхарського (Бліхарський, 2022), «Газета “Харбінський вістник”: епізод історії українського пресовидання у Китаї» О. Дроздовської (Дроздовська, 2023), «“Ukrainische Korrespondenz” (Відень, 1917–1918) про Українську революцію: джерела інформації і специфіка контенту» Н. Кулеші (Кулеша, 2020), «Журнал “Наші Дні” (1941–1944 рр.): літопис українського культурного життя під окупацією» О. Середи (Середи, 2024), «Газета “Час” (Чернівці, 1928–1940): національна єдність і долання кордонів» О. Терещук (Терещук, 2021).

Зосередивши увагу на тематично близьких друках, важливих для аналітичного огляду, варто виокремити такі публікації, як «200-те число “Пам’яток України”» І. Гирича (Гирич,

2014), «“Пам'ятки України”: історія та культура: показчик: спец. вип.» («“Пам'ятки України”...», 2002), «Перші двадцять – з відстані сорока. Згадки й оцінки співпрацівників “Пам'ятників”/“Пам'яток”» А. Ситника (Ситник, 2014), «Петро Тронько: на сторожі культурної спадщини» А. Ситника (Ситник, 2011).

Новизна дослідження. Висвітлено особливості функціонування видання у зазначений період, насамперед – з'ясовано аспекти редакційної політики в умовах жорсткої залежності від панівного політичного режиму в країні. Це безпосередньо підсилює актуальність дослідження, адже принципи редакційної політики, що проявляються в її аспектуванні, певною мірою впливали на формування ментально нового типу особистості – т. зв. радянської людини. Наслідки таких соціальних потрясінь призвели до трагічних подій вже у ХХІ ст.

Методи дослідження. У процесі аналізу було застосовано загальні принципи наукової об'єктивності. Відзначимо також такий спеціальний метод, як якісний контент-аналіз, що дозволив визначити тематику і проблематику опублікованих матеріалів. У статті дотримано принципи історизму, об'єктивності, всебічності.

Виклад основного матеріалу. Засноване 1969 р., напередодні широкомасштабного відзначення 100-річчя від дня народження В. Леніна, видання однією із своїх програмних публікацій представило текст виступу на поважній науково-теоретичній конференції, приуроченої до цієї дати, доктора філологічних наук І. Дзеверіна п. н. «В. І. Ленін про роль культурної спадщини у формуванні і розвитку соціалістичного суспільства» (1969). Назва публікації виразно програмує ідеологічні напрямні діяльності редакції та авторського колективу видання на майбутнє.

Розвиток змісту текстового наповнення періодика дослідженого часового етапу дозволяє узагальнити (використаємо тогочасну традиційно-ідеологічну лексику): видання УТОПК «стало активним помічником комуністичної партії та уряду у вихованні радянських людей на героїчному минулому, ре-

волюційних, бойових традиціях і традиціях народу та в душі безмежної відданості ідеалам комунізму».

У цьому твердженні закладено програму самознищення народу, оскільки це можна трактувати як відмову від власної історії і визнання чужинецьких цінностей у своєму бутті.

Варто зазначити, що загалом контент номерів, які побачили світ упродовж 1969–1985 рр., засвідчив: критично мало публікацій профільної тематики – а це насамперед охорона, вивчення, популяризація і збереження пам'яток історії та культури України.

Періодик відіграв певну роль у формуванні української культурної свідомості та ідентичності, проте не варто недооцінювати його вплив на русифікацію українського суспільства. Видання у радянський період підтримувало поширення російської мови та культури серед української інтелігенції, а це, своєю чергою, сприяло процесам асиміляції та російщення. З одного боку, воно розповсюджувало знання про українську історію та культуру, з іншого – підтримувало ідею злиття українського та російського світів, що стимулювало асиміляцію серед української інтелігенції та еліти суспільства.

Упродовж означеного періоду редакція видання усе ж намагалася у межах дозволеного панівною ідеологією дотримуватися певних принципів. Насамперед – це популяризація культурної спадщини України, що проявлялося в акцентуванні уваги на поширенні інформації про пам'ятки культури, архітектури та історії України серед широкого читацького загалу. Прагнучи дотримуватися наукової обґрунтованості, редакція стежила за тим, щоби опубліковані матеріали базувалися на наукових дослідженнях, що забезпечувало б їхню історичну достовірність.

Належну увагу приділялося точності та об'єктивності інформації про пам'ятки історії та культури. Однак дуже часто з огляду на тогочасні суспільно-політичні реалії – насамперед на керівну і спрямовуючу роль КПРС у житті радянського народу – не вдавалося уникати маніпуляцій та політизації матеріалів.

Ще одна з особливостей редакційної політики – це висвітлення різноманітності аспектів описування об'єктів досліджен-

ня. Оскільки аналізувалися не лише, наприклад, архітектурні деталі, а й історичний контекст, культурне значення та стан їх збереження.

Редакція видання уважно стежила за тим, щоби опубліковані матеріали були доступними та зрозумілими для читачів різного ступеня освіченості, підготовленості та компетенції – як фахівців, так і аматорів.

Варто відзначити, що ці засадничі принципи редакційної політики варіювалися залежно від конкретного відтинку часу та – обов'язково! – ідеологічних вимог режиму на конкретному історичному етапі його існування.

Незважаючи на жорсткість ідеологічних вимог, видання намагалося згідно з темою часу привертати увагу до відзначення і вивчення культурних та історичних цінностей українського народу, сприяючи таким чином, наскільки це можливо було у тогочасних обставинах, утвердженню національної свідомості та ідентичності.

Оскільки періодик був призначений для широкого читачького загалу, він намагався висвітлювати питання таким чином, щоби було зрозуміло навіть тим, хто не мав спеціалізованої фахової освіти або професійного досвіду.

Приділяючи увагу своєрідному культурному патріотизму і публічній освіті, журнал виступав як платформа для плекання потреби поваги та любові до рідного краю і популяризації знань історії та культури України.

Ще один важливий принцип редакційної політики видання, однак не завжди реалізований вповні, – це сприяння публікації статей та оглядів фахівців пам'яток культури та історії.

Важливим компонентом видання необхідно визнати його ілюстративний ряд, який посутньо визначав напрямні ідейні позиції редакційної політики «Пам'яток України». Основний зображальний складник наявний (і це логічно!) у кожному випуску – це фотоматеріали, які виступають тут додатковим підтверджуючим інформаційним елементом. Однак добір і компонування здебільшого світлин у кожному випуску здійснені так, аби початково і завершально переконати читача у правдивості і правильності надрукованих текстів.

Ось приклад. Очевидно, продумано винесення на першу сторінку обкладинки першого номера видання за 1969 р. – перший рік виходу – фотографію пам’ятника В. Леніну відомого радянського скульптора С. Меркулова, на другу сторінку обкладинки – світлини пам’ятника учасникам повстання на броненосці «Потемкин». Уже третя сторінка містить фотографію Золотих Воріт у Києві, а четверта сторінка – експонатів Державного музею історичних коштовностей УРСР. Варто зауважити, що це поодинокий випадок такого своєрідного історичного «балансу», – у майбутньому зображальний ряд у виданні тотально представлено світлинами об’єктів, які мають виразно ідеологічне наповнення.

Систематичне подання у виданні тематичних фотографій та ілюстрацій, зокрема графічного зображення «вічного вогню», який виривається, звісно ж, із п’ятикутної зірки на День перемоги, світлини «декорованих» міст і сіл Першого травня із тематичними написами, емблемами, гербами, назвами вулиць, «що відображають ідеї і почуття революційних трудящих», – ще один спосіб впливати на свідомість читачів, формуючи з них типових жителів, адресою проживання яких є «не дом и не улица, наш адрес – Советский Союз».

Видання республіканської організації, яка охоплювала сотні тисяч членів Товариства, поширювало контент серед величезної кількості осіб. Пропонована інформація сягала колективів шкіл, професійно-технічних, середніх спеціальних та вищих навчальних закладів, робітничих середовищ і колгоспних колективів. Публікації періодика формували уявлення, ніби тогочасна Україна може бути самодостатньою країною лише у такій інтерпретації її історії, і лише в такому ідеологічному контексті вона має право на існування, – жодної альтернативи пропонованому тогочасною владою напряму розвитку бути не може. Такий вибір та набір історичних фактів, що аж ніяк не може бути доказовою базою для підтвердження (навіть якщо це не переконливі факти та їх тлумачення, а виразно примітивні або й тонко продумані вигадки та банальна брехня), – тим «краще» для трактованої радянськими науковцями української історичної та культурної проблематики.

Характерний приклад нав'язування з погляду маніпуляції свідомістю текстів, які поряд з аналогічним за тематикою і способом «інформування» описують не історично проминущу реальність, а творену у кабінетах, – це обґрунтування публікації спогадів генерального секретаря ЦК КПРС Л. Брежнєва п. н. «Відродження».

Ось як виглядає її «преамбула»: «Враховуючи величезний інтерес членів Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури, як і всіх радянських людей, до спогадів товариша Л. Брежнєва, їх неоціненного значення для дальшого посилення виховання трудящих на революційних, бойових і трудових традиціях партії і народу, передруковуємо [із № 5 за 1978 р. із журналу «Новый мир»] спогади Л. І. Брежнєва “Відродження”» (1978. № 3(37)).

Ще один яскравий ілюстративний приклад залежності інтелектуального середовища від влади – публікація «Охорони пам'ятників – науковий творчий підхід» (1978. № 3(37), у якій йдеться про збори активу Товариства охорони пам'яток історії та культури, вона засвідчує, як засилля панівної ідеології впливає на формування концептуальних підходів до розвитку практичної роботи. Відомі вчені, досвідчені фахівці, компетентні викладачі змушені, духовно прогинаючись, підтверджувати «вагомість» і «значущість» чергових ідеологем і керівних рекомендацій (точніше – вимог) щодо використання історичного надбання.

Висновки. За вказаний період існування журнал шляхом публікації матеріалів про українську історію, культуру та мистецтво впливав на формування і розвиток національної самосвідомості. Проте варто зазначити, що видання хоч і не акцентовано, але підтримувало ідею «великого слов'янського братерства», зокрема ідею злиття українського та російського етносів під єдиним прапором культурної ідентичності. Ця концепція наполегливо і послідовно сприяла розвитку процесу русифікації серед української еліти суспільства, оскільки акцентувала спільність з російською мовою та культурою.

На сторінках видання «Пам'ятки України» простежується складний шлях до утвердження україноцентристських ціннос-

тей. Варто зауважити, що такою своєрідно-тернистою дорогою до справжніх людських і національних вартостей пройшла майже вся українська преса на рідних теренах. В історичному плані усе починалося від імперської русифікації, згодом – радянської денационалізації до формування «єдиного советского народа».

Сьогодні, на 35-му році існування Держави Україна, знову плететься кров – народ платить за свободу, за право бути у своїй державі, за своє майбутнє. Така ціна трагічного історичного уроку – не допускати глибокого вкорінення ворожої за суттю, жорстокої за втіленням ідеї єднання «братніх народів» (а за принизливим висловом сучасного правителя Росії – навіть не народу українського, а «искусственного образования»).

Тож необхідно визнати, що загалом редакційна політика видання «Пам'ятки України» у досліджуваний період сприяла активному вихованню українців як радянської людини в умовах існування тоталітарної комуністичної системи. Лише з утвердженням української державності, зокрема отримавши можливість у масовому вимірі пізнати свою справжню історію, українці визначилися зі своїм цивілізаційним позиціонуванням у світі, бо жити за ідеологією, базованою на засадах насильства і примусу, яка відсікає аж до крові усе «кінобачення», виявилось шляхом в історичну безодню.

Література

Бліхарський, Р. (2022). Єпархіальні та архиєпархіальні часописи Галичини періоду міжвоєн'я в організаційній комунікації Української Греко-Католицької Церкви (1886–1939 рр.). *Пресознавство*, 1, 43–61. Львів. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-4>.

Гирич, І. (2014). 200-те число «Пам'яток України». *Пам'ятки України: історія і культура*, 2, 2–13.

Дроздовська, О. (2023). Газета «Харбінський вістник»: епізод історії українського пресовидання у Китаї. *Український інформаційний простір*. 2(12), 167–176. Київ. DOI: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(12\).2023.291179](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(12).2023.291179).

Кулеша, Н. (2020). «Ukrainische Korrespondenz» (Відень, 1917–1918) про Українську революцію: джерела інформації і специфіка контенту. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресозна-*

вства, 10(28), 146–164. Львів. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-10](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-10).

Пам'ятки України: історія та культура: покажчик: спец. вип. (2002), 1. Київ.

Середа, О. (2024). Журнал «Наші Дні» (1941–1944 рр.) літопис українського культурного життя під окупацією. *Пресознавство*, 4, 143–159. Львів. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2024-4-6>.

Ситник, А. (2014). Перші двадцять – з відстані сорока. Згадки й оцінки співпрацівників «Пам'ятників» / «Пам'яток». *Пам'ятки України: історія та культура*, 2, 106–112.

Ситник, А. (2011). Петро Тронько: на сторожі культурної спадщини. *Пам'ятки України*, 5–6, 169–170.

Терещук, О. (2021). Газета «Час» (Чернівці, 1928–1940): національна єдність і додання кордонів. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*, 11(29), 69–98. Львів. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-5](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-5).

References

Blikharskyi, R. (2022). Yeparkhialni ta arkhieparkhialni chasopysy Halychyny periodu mizhvoiennia v orhanizatsiinii komunikatsii Ukrainskoi Hreko-Katolytskoi Tserkvy (1886–1939 rr.) [Diocesan and archieparchial periodicals of Galicia in organizational communication system of Ukrainian Greek Catholic Church, 1886–1939]. *Presoznavstvo*, 1, 43–62. Lviv. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2022-1-4> [in Ukrainian].

Hyrych, I. (2014). 200-te chyslo «Pamiatok Ukrainy» [The 200th Issue of Pamiatky Ukrainy]. *Pamiatky Ukrainy: istoriia i kultura*, 2, 2–13. Kyiv [in Ukrainian].

Drozdovska, O. (2023). Hazeta «Kharbinskyi vistnyk»: epizod istorii ukrainskoho presovydannia u Kytai. [«Kharbinskyi Vistnyk» newspaper: an episode in history of the ukrainian press in China]. *Ukrainskyi informatsiynyi prostir*, 2 (12), 167–176. Kyiv. DOI: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(12\).2023.291179](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(12).2023.291179) [in Ukrainian].

Kulesha, N. (2020). «Ukrainische Korrespondenz» (Viden, 1917–1918) pro Ukrainsku revoliutsiiu: dzherela informatsii i spetsyfika kontentu [«Ukrainische korrespondenz» (Vienna, 1917–1918) about the Ukrainian revolution: sources of information and specifics of content]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnogo instytutu presoznavstva*, 10(28), 146–164. Lviv. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10\(28\)-10](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2020-10(28)-10) [in Ukrainian].

Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura: pokazhchyk: spets. vyp. (2002), 1. Kyiv [in Ukrainian].

Sereda, O. (2024). Zhurnal «Nashi Dni» (1941–1944 rr.) litopys ukrainskoho kulturnoho zhyttia pid okupatsiieiu [The magazine «Nashi Dni» (1941–1944): chronicle of ukrainian cultural life under occupation]. *Presoznavstvo*, 4, 143–159. Lviv. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2024-4-6> [in Ukrainian].

Sytnyk, A. (2014). Pershi dvadtsiat – z vidstani soroka. Zghadky y otsinky spivpratsivnykiv «Pamiatnykiv» / «Pamiatok» [The First twenty – from a forty-year distance. Reflections and evaluations by contributors to «Pamiatnyky» / «Pamiatky»]. *Pamiatky Ukrainy: istoriia ta kultura*, 2, 106–112. Kyiv [in Ukrainian].

Sytnyk, A. (2011). Petro Tronko: na storozhi kulturnoi spadshchyny [Petro Tronko: Guarding the Cultural Heritage]. *Pamiatky Ukrainy*, 5–6, 169–170. Kyiv [in Ukrainian].

Tereshchuk, O. (2021). Hazeta «Chas» (Chernivtsi, 1928–1940): natsionalna yednist i dolannia kordoniv [The Newspaper «Chas» (Chernivtsi, 1928–1940): National unity and overcoming borders]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, 11(29), 69–98. Lviv. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11\(29\)-5](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2021-11(29)-5) [in Ukrainian].

Olha Kalola

Research Fellow of the Research Institute for Press Studies
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

THE JOURNAL «PAMIATKY UKRAINY» (1969–1985): ASPECTS OF EDITORIAL POLICY

The study is devoted to the examination of the motivational activity of the editorial board of the journal *Pamiatky Ukrainy* during the years 1969–1985 as a component of editorial policy that was formed under conditions of ideological pressure from the party-state authorities. The aim of the research is to analyze the content and editorial direction of the materials published during this period, against the background of the journal's long-term functioning within the system of Soviet ideological coordinates. The study identifies the editorial leadership's dependence on the political system and the extent of the journal's influence on shaping a normative Soviet worldview among its readership. It is emphasized that the journal's policy, despite its declared focus on the protec-

tion of cultural heritage, often contributed to the entrenchment of simplified or ideologically distorted representations of the Ukrainian past. The novelty of the research lies in a concrete analysis of aspects of editorial policy in the context of its subordination to the political regime. The methods applied include historicism, scholarly objectivity, and qualitative content analysis, which made it possible to identify the thematic orientation of the publications and illustrate its transformation. The study shows that behind the façade of promoting historical and cultural topics, there was a process of ideological construction of the image of the «soviet person». Only with the attainment of independence did Ukrainian society gain the opportunity to critically reassess the content of such publications and to reclaim the right to its own historical vision.

Keywords: «Pamiatky Ukrainy», editorial policy, communist ideology, Ukrainian intelligentsia, denationalization.

Стаття надійшла 01.04.2025

Прийнято 12.05.2025

Мар'яна КомарицяORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2951-1237>докторка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
завідувачка відділу Науково-дослідного інституту пресознавства,

Львівська національна наукова бібліотека України

імені В. Стефаника

(Львів, Україна)

komar_mar@ukr.net

УДК 070-055.2(477.83/.86)"195":[821.161.2ФРАНКО:141.72]

ФРАНКІАНА В ЖІНОЧІЙ ПРЕСІ ГАЛИЧИНИ

DOI 10.37222/2786-7552-2025-6-5

Мета статті – проаналізувати варіативність репрезентації франкіани у жіночій пресі Галичини: від оцінок базової тези І. Франка, що ставлення до жінки визначає міру культурності кожного народу, дослідження ним суспільного статусу та духовного світу жінки на основі фольклорних матеріалів до ідеологічних доктрин, спогадів письменниць – сучасниць і соратниць поета, до роздумів про роль Франкового генія в літературі, в духовній розбудові української нації та її державності, форми вшанування, зокрема урочисте відкриття пам'ятника на Личакові в 1933 р. Завдання дослідження полягає у виокремленні, систематизації та аналізі часописних публікацій «Мети», «Нової Хати», «Жіночої Долі» та її додатка «Жіноча Воля», «Жінки», «Жіночого Голосу» й «Українки», які висвітлювали процес інтерпретації І. Франком емансипаційних процесів, формування специфіки культу поета на галицьких теренах у «жіночому вимірі». Методи дослідження. Історичний, біографічний, аналітичний, що дають змогу простежити суспільний контекст емансипаційного руху, роль у ньому І. Франка та його особисті стосунки з діячками української культури. Новизна статті у тому, що постать І. Франка вперше системно досліджується крізь призму жіночої преси Галичини

першої половини ХХ ст. Виокремлення проблемно-тематичних кластерів, що ілюструють вектори розвитку Франкового культу, зумовлює формування цілісної рецептивної картини, а пресові публікації жіночої періодики увиразнюють феміністичний дискурс як у житті та творчості самого І. Франка, так і у франкознавчих матеріалах того часу. Висновки: Аналіз широкого спектра пресової франкіани засвідчує, що автор(к)и часто зверталися до постаті Івана Франка, прагнучи віддячити йому за ту увагу, яку він приділяв за життя питанню емансипації. Серед публікацій значно переважають ювілейні матеріали, що друкувалися у травні–червні, тож це визначає їх жанрову специфіку та публіцистичний характер.

Ключові слова: Іван Франко, жіноча преса Галичини, фемінізм, франкознавство.

Постановка проблеми. Ламання канонів – суспільних, мистецьких, економічних – процес резонансний. Ті, хто стояв у його епіцентрі, – просто приречені на культ, бо людство схильне повертатися до витоків, шукати точки відліку осі координат, в яких живе. Вшанування видатних українських діячів мало свої традиції та тісно було пов'язане з часописами. Пресо-ва франкіана у галицькій періодиці для жіноцтва зазвичай приурочена до ювілеїв, тому переважна більшість публікацій датовані травнем–червнем, адже саме в переддень літа, поміж травневими грозами, відійшов поет у важку воєнну добу. Особливість цих публікацій у тому, що автор(к)и обирали специфічний кут зору на постать Івана Франка, намагаючись розкрити питання як його концептуального ставлення до жіночого світу, так і інтерпретації творчості, особистих контактів. У цьому контексті особливо цінними є спогади Уляни Кравченко та Клементини Попович. Виокремлення «жіночого» проблемно-тематичного пласту пресової франкіани дає простір для простеження взаємозв'язків між поглядами самого Франка на жіноче питання і оцінкою його життя і діяльності редакціями й авторами часописів для жіноцтва.

Мета дослідження – проаналізувати варіативність репрезентації франкіани у жіночій пресі Галичини міжвоєнної

доби: публікації про інтерпретацію І. Франком традиційного суспільного устрою на основі народних пісень й ідеологічних тенденцій того часу, спогадів письменниць – сучасниць і соратниць Франка, роздумів про роль Франкового генія в літературі, в духовній розбудові української нації та її державності, зокрема використання біблійного образу Мойсея, форми вшанування поета.

Об'єкт дослідження. Джерельною базою для розвідки стали статті та дописи часописів «Мета» (Львів, 1908), «Нова Хата» (Львів, 1925–1939), «Жіноча Доля» (Коломия, 1925–1939) та її додатка «Жіноча Воля» (Коломия, 1932–1939), «Жінка» (Львів, 1935–1939), «Жіночий Голос» (Львів, 1936–1939), «Українка» (Львів, 1938–1939), що висвітлювали процес формування культу поета на галицьких теренах у міжвоєнну добу в контексті емансипаційних процесів, зокрема інтерпретації їх І. Франком. У жіночій пресі ранішого періоду не було франківських матеріалів, лише повідомлення у «Меті» про важку хворобу поета.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Потужний розвиток франкознавчої науки у ХХІ ст., наявність окремих інституцій, що комплексно досліджують його творчість, передбачає широке тематичне розгалуження студій про письменника і вченого. Однак численні пресові публікації, на відміну від книжкових видань, часто залишаються поза увагою дослідників. Концептуальні погляди І. Франка на питання емансипації аналізувалися у низці розвідок Марти Госовської, зокрема «На маргінесах: І. Франко в українському феміністичному дискурсі» та «Феміністичні моделі прози Івана Франка: до проблеми наукового і художнього мислення». Дослідниця відзначає, що зазвичай відлік української школи фемінізму прийнято починати з 1991 р., «коли в українській культурній дійсності прозвучали акорди інтелектуальної свободи та новизни, а європейські та загальносвітові віяння сформували обриси української гуманітарної науки» (Госовська, 2013, с. 276), промоутеркою яких стала Соломія Павличко. Однак доречно говорити про різні етапи, зокрема т. зв. першу хвилю українського фемінізму 80-х рр. ХІХ ст., який зазвичай термінологічно відмежовують як

«жіноче відродження» або «жіноче пробудження»: «Очевидно, що І. Франко цілком безпідставно опинився у маргінальному колі українського фемінізму, ставши, свого роду, жертвою гендерно упередженої критики – лишень цього разу “дискурс власників” змінив свою полярність» (Госовська, 2013, с. 277). Компаративне зіставлення його поглядів на жіноче питання із висновками зарубіжних теоретиків різного періоду, зокрема Жана-Жака Руссо, Вільгельма Шерера, Вільгельма Гумбольдта, сучасних учених, авторка зауважує, що «І. Франко дотримується принципів ліберального фемінізму і не вважає за потрібне пропагувати протистояння між статями», натомість «пропонує нову матрицю гендерної ідентифікації» (Госовська, 2009, с. 79). Про форми підтримки І. Франком талановитих українських письменниць ідеться у статті Надії Гаєвської «Роль і значення І. Франка в активізації феміністичного руху в українській літературі кін. XIX – поч. XX ст.»: він завжди стежив за «творами жінок-письменниць, часто полемізував з ними, але завжди знаходив добре слово для підтримки, розуміючи, що жіноча література, жіночий рух набував активного розвитку» (Гаєвська, 2022, с. 24). Концепція Франка-фемініста стала основою для книги «Маніпулянтка», що вийшла у серії «Vivat-класика». У передмові «Pro femina. Іван Франко і запах жінки» Богдан Тихолоз ставить питання емансипації на одне з цільних місць у творчості Франка: «Його гаряче цікавило, “до якої висоти може цивілізація піднести людину, а спеціально жінку”. Жіночі права, жіночий рух, жіноче питання, жіноче писання – усі ці поняття були не на маргінесі, а в епіцентрі його уваги – як письменника, науковця, політика, публіциста. Ба більше, він став соратником, радником і консультантом українського жіночого руху за рівні права й свободи, діяльно підтримував його активісток і допомагав їм у реалізації стратегічно важливих культурно-просвітницьких і громадсько-політичних ініціатив» (Тихолоз, 2024, с. 7–8). Що ж стосується пресової франкіани загалом, то варто згадати розвідки Ростислава Лещишина «Образ Івана Франка в українській пресі Прикарпаття: суспільно-політичний аспект (1918–1939 рр.)» (Лещишин, 2006), Василя Ґабора «Франкіана на сторінках української преси: травень 1915 р. – травень

1916 р.» (Габор, 2016), Надії Кулеші «Іван Франко на сторінках українських німецькомовних часописів Відня початку ХХ ст.» (Кулеша, 2017), Мар'яни Комариці «Ювілейна франкіана у галицькій міжвоєнній пресі» (Комариця, 2023) та ін., дотичний бібліографічний аспект розкритий у статті Валентини Березкіної «Франкіана у відділі зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Березкіна, 2010).

Методи дослідження. Історичний метод застосований у контексті вивчення суспільних процесів кінця ХІХ – початку ХХ ст., на тлі яких зароджувався в Галичині емансипаційний рух, та реакції І. Франка на нього. Біографічний метод увиразнює особисті стосунки письменника із такими діячками української культури, як Наталя Кобринська, Уляна Кравченко, Клементина Попович та ін. Аналітичний метод постає як базовий і актуальний для розгляду франкознавчих публікацій, зазвичай ювілейних, що формують основні проблемні вектори в інтерпретації жіночою пресою Галичини Франкової постаті.

Новизна. Вперше постать І. Франка системно досліджується саме крізь призму жіночої преси Галичини. Формування цілісної рецептивної картини передбачає виокремлення проблемно-тематичних кластерів, що ілюструють вектори розвитку Франкового культу. Репрезентація опрацьованих текстів увиразнює феміністичний дискурс як у житті та творчості самого І. Франка, так і у франкознавчих матеріалах перш за все міжвоєнної доби.

Виклад основного матеріалу. Жіноча преса часто зверталася до постаті Івана Франка, неначе прагнучи віддячити йому за ту увагу, яку він приділяв за життя питанню емансипації, за схвальні рецензії на поетичні та прозові твори талановитих письменниць, за співпрацю у виданні «Першого вінка». Більшість матеріалів про Франка ювілейні та друкувалися у травні–червні, тому зазвичай за жанровою специфікою є не аналітичними статтями, а оглядовими, іноді публіцистичними за характером, матеріалами.

Вже одна з перших наукових розвідок І. Франка, «Жѣноча неволя въ рускихъ пѣсняхъ народныхъ», вміщена 1883 р. у часописі «Зоря», засвідчує увагу до жіночого питання у сус-

пільному контексті: «Коли се правда, що мѣрою культурности всякого народа може служити то, якъ той народъ обходить ся зъ жѣнками, то й се безперечна правда, що руско-українській народъ пѣсля сеи мѣры покаже ся високо культурнымъ въ ѣдношеню до другихъ сусѣднихъ народѣвъ» (Франко, 1883, ч. 6, с. 92). У статті простежено специфіку суспільного статусу жінки, вимірів її духовного світу, включеності у побутове коло та взаємини з родиною. Сюжети аналізованих пісень розкривають ментальні відмінності між народами: якщо в українських матір утішає нещасну в шлюбі доньку, то в піснях інших народів нерідко «батько и мати, браты и сестры ще и направляють зятя, щобы бивъ жѣнку и наломлювавъ еѣ пѣсля своєї уподобы» (Франко, 1883, ч. 14, с. 234). Ця давня розвідка не залишилася поза увагою жіночої преси: Ірина Пеленська у статті «Іван Франко про жіночі народні пісні» теж зауважувала, що саме вона стала поштовхом до студій над суспільним становищем жінки, бо «Франко старався як найглибше ввійти в духа жіночих народніх пісень, що слідне і в цій його праці, і в інших його творах» (Пеленська, 1936, с. 3).

У жіночій пресі початку ХХ ст. немає франківських матеріалів і це зрозуміло, оскільки і видань було обмаль, і Франко був ще активним учасником суспільного процесу. Лише «Мета» у 1908 р. вмістила під рубрикою «Всячина» інформаційне повідомлення «Недуга д-ра Івана Франка». У ньому йдеться про від'їзд поета до Славонії на «курацію», про ускладнення під час лікування, внаслідок якого він у супроводі сина змушений був повернутися до Львова, тож «стан здоровля великого писателя будить поважні обави» (Недуга д-ра Івана Франка, 1908, с. 11). Іноді друкувалися в жіночій пресі поетичні твори митця.

Інтерпретація постаті І. Франка в жіночій періодиці міжвоєнної доби розгортається в історичній, культурологічній і персоналістичній перспективі. Вимір історизму засвідчує публікація у «Жіночій Долі» з нагоди свята соборності, в якій І. Франко як суспільний діяч і національний лідер постає в одному ряду з Богданом Хмельницьким, Іваном Мазепою і Тарасом Шевченком: «За що боролися наші славні гетьмани Сагайдачний, Дорошенко, Мазепа; за що змагалось наше славне

козацтво, встеляючи своїм трупом чи то петербурзькі багна, чи сибірські шляхи; що вогненным словом проповідували наші генії Тарас Шевченко, Іван Франко, і про що мріяли мільйони гарячих сердець – все те здійснилося. Із згарищ і руїн повстала вільна, незалежна Україна» (22 січня, 1928). На зіставленні постатей Шевченка і Франка, їх унікальної ролі в екзистенції української нації побудована редакційна стаття «В чотирнадцяту річницю смерті Івана Франка». Певна еволюційна лінія поміж їх діяльністю мотивована хронологічно та соціально: Франкові на час смерті Шевченка було п'ять років, суттєво змінилися умови життя людей – було скасовано кріпацтво по обох боках Збруча. І хоча тема кріпацтва була однією з базових у творчості Шевченка як прояв фізичного й духовного невільництва, однак інтерпретація її у статті поверхова. Публікація не містить концептуальних висновків щодо спадкоємності між Шевченком і Франком у розбудові національного духу, а радше є доволі типовим для того часу проявом публіцистичної риторики: «Полишив нам скарби великі в своїх безсмертних творах. З них, як з чистого джерела, повинен кожний українець черпати свою силу, добувати вказівки, як жити, брати приклад, якою дорогою йти, щоби стерти з свого чола пляму рабства, з якого ми ще досі не вийшли» (В чотирнадцяту річницю..., 1930). Цей духовний зв'язок увиразнює вірш І. Франка «В ХХІІІ-ті роковини смерті Тараса Шевченка», у якій могила на Чернечій горі стає символом очікування воскресіння нації (Франко, 1937).

Ще один вимір – особистісний, або ж персоналістичний. Ірина Величко відзначила знакову роль І. Франка у письменницькій кар'єрі Наталі Кобринської, зокрема високу оцінку ним оповідання «Виборець», яким «наша галицька література справедливо може гордитися» (Величко, 1928, с. 6). У статті-спомині Клементини Попович-Боярської з нагоди одинадцятої річниці смерті Наталі Кобринської помітний акцент на суспільному резонансі. Перші жінки-письменниці, що були водночас промоутерками жіночого руху в Галичині, викликали посилену увагу громади. Мало хто з дівчат наважувався тоді навіть закінчити учительську семінарію, бо ж за такий вчинок могли

бути засуджені громадою. Майже сенсаційним став факт появи на шпальтах «Зорі» творів двох молодих поеток – Уляни Кравченко і Клементини Попович, які працювали в різних галицьких регіонах і не були між собою знайомі. З появою Наталі Кобринської жіночий рух почав організовуватися, навіть сам Франко жартівливо погрожував цим двом поеткам: «Побачите, що і вас закасує!». Авторка статті описує і фурор, спричинений їх спільною появою на Шевченківському вечорі у Львові. Н. Кобринська, що «нагадувала еспанську грандесу», і Уляна Кравченко були одягнені у чорний класичний одяг, а К. Попович – у народний стрій із вінком з живих квітів. Вони сиділи поряд, згодом підійшов і сів біля них Франко, тож товариство стало центром уваги: «І коли письменники серед оживленої розмови рушили майже одні з останніх до виходу, зібрана молодь вмить однодушно сформувала два почесні ряди повздож цілої салі, а то і далі, куди проходили ті четверо, а перед ними клонилися низько буйні молодечі голови» ([Попович-Боярська], 1931).

Про основні етапи знайомства з творчістю письменника, незгоди щодо національного питання та світоглядну еволюцію, що їх зафіксував епістолярій, розповіла Уляна Кравченко. Постать Франка заінтригувала її перш за все увагою до світу, що зазвичай був чужим чи й ворожим чоловікам: «Франко – оборонець поневоленої жінки і знавець жіночого серця, звернув мою увагу своїм сонетом, писаним про жіноче серце. А все-ж найбільше зворушували мене його лірики-еротики...» (Кравченко, 1936, с. 4). Важливий момент у розвитку взаємин між митцями – публікація в «Літературно-Науковому Вістнику» випадково знайденого поміж сторінками рукопису повісті «Марта» вірша письменниці «Згадай мене, милий». І. Франко порадив авторці писати поезію замість прози, що й визначило її долю у красному письменстві. Коли І. Франко з плином часу змінив соціальні пріоритети на національні, то став для Уляни Кравченко «ще рідніший. З вічного революціонера перемигнувся в національного пророка» (Кравченко, 1936, с. 5), який всім жертвує заради здійснення ідеалів батьківщини, дає народу таких національних героїв, як Іван Вишенський і Мойсей.

Вірний своїм переконанням, І. Франко не випадково опинився поруч із ще двома талановитими письменницями, відігравши знакову роль у їх житті, – Ольгою Кобилянською і Лесею Українкою: «Одній промостив шлях, другій камінь поклав на дорогу» (Фуртак, 1926, с. 2). Тобто Лесею Українку утвердив у літературі, подарувавши знаменитий титул «чи не самотнього чоловіка на всю новочасну соборну Україну», за висловом Марії Фуртак (Деркач), «припечатав її літературну славу», але відкинув для друку раннє оповідання О. Кобилянської. Однак невдачі загартували письменницю, а її психологічну стійкість та еволюцію майстерності ілюструвала, на гадку авторки статті, повість «Царівна». І хоч від першої невдалої спроби до публікації оповідання в «Зорі» 1894 р. минуло сім років, запорукою подальшого успіху стала значною мірою згадана повість, а схвальні відгуки критики відкрили двері для друку в галицьких, буковинських, німецьких часописах: «Так тяжко спиналася Кобилянська на літературний шлях, але коли вже станула на ньому, не опускає його по нинішній день» (Фуртак, 1927, с. 2).

Існує і дзеркальний вимір сприйняття: наскільки глибоко могла Леся Українка зрозуміти Франкову душу – засвідчує її лист до поета, текст якого опублікований у журналі «Жінка» із красномовною назвою «Як Іван Франко і Леся Українка плакали над “невродженими дітьми” своєї душі» з подачі Марії Деркач і короткою редакційною передмовою. У ній порушена не тільки тема болю митця через нереалізований задум, задушений у зародку суспільними обставинами, а й прикритий полою «доцільності» егоїзм суспільства: «Чому все має право на сльози: і туга материнська, і нещасне кохання, і громадський жаль, а тільки душа поета, що втратила діти свої, мусить мовчати?..» (Як Іван Франко і Леся Українка плакали..., 1939).

Згадана афористична фраза про Лесею Українку спонукала Євгена Маланюка до глибших роздумів про роль української жінки в різні історичні епохи, про вплив особистісного та етнопсихологічного факторів. У статті «Жіноча мужність» на шпальтах «Нової Хати», опублікованій у відповідь на статтю Софії Парфанович «Жіноча ніжність», цей вислів

універсалізований чи й генералізований і характеризує не тільки видатну письменницю. Адже «навіть побіжний перегляд нашої історії, навіть позірне знайомство з проявами української національної психіки приводять до думки, що Франкова фраза – не льокальний парадокс, а важлива заввага, що має надто глибоке й широке значіння» (Маланюк, 1931, с. 2). У чому ж розгадка цієї психічної загадки? У тому, на думку Є. Маланюка, що українці – це жіноча нація.

Розвідка М. Фуртак у «Новій Хаті» присвячена співпраці І. Франка з упорядницями альманаху «Перший вінок». На тлі загального огляду публікацій, що увійшли до видання, авторка відзначила особливу роль сестер Рошкевич у житті поета. Михайлина стала однією з авторок альманаху, а Ольга – «це перша любов Франка, його щирий друг і повірник всіх високих дум і молодечих поривів, а рівночасно джерело його великого життєвого горя» (Фуртак, 1927, с. 3). Саме їй завдячуємо перлину любовної лірики – один зі жмуктів «Зів'ялого листя». Життєпис Ольги, зокрема її прагнення зберегти давні ідеали, спроби творчості та водночас чисто людську обачність розкриває окрема стаття про неї. Зазвичай вона фігурувала у розвідках в контексті фактора Франкової творчості, однак редакція «Нової Хати» вважала не менш важливим суб'єктно подивитися на неї: «Ольга Рошкевич не стала письменницею. Вона була жертвою переломової доби, була першою відважною, що зірвалася до лету, але знемоглася в дорозі. Та її життєвий шлях, повний трагічних зривів, глибоко нас хвилює» ([Фуртак], 1935).

Інші виміри стосунків І. Франка з жінками-письменницями: його роль у творчому дебюті Катрі Гриневичевої у «Літературно-Науковому Вістнику, допомога Ружені Єсенській у роботі над перекладами чеською мовою шевченкових віршів, а також взаємини з Павлою Моудрою, яка перекладала його вірші чеською мовою, висвітлювала редакція «Жіночої Долі».

Певним синтезом міркувань про особисті взаємини Франка з більш чи менш знаковими в його житті жінками стала стаття Карла Коберського «Іван Франко і жіноцтво», ілюстрована світлиною хворого поета у кріслі на вулиці. Він із юнацьких років цікавився жіночим питанням, тому жінки, «що їх він зустрічає

на шляху свого життя, підпадають під вплив його поглядів і намагаються змінити свій дотогочасний спосіб життя й думання» ([Коберський], 1938, с. 3). Чільні постаті щодо цього впливу – Ольга Рошкевич і Ольга Хорунжинська: одній судилося стати натхненням, а іншій – товаришкою життя Франка. На гадку К. Коберського, особливо цінною була Франкова розвідка про жіночу долю в народних піснях, автор якої доводив, що причиною жіночого лиха є перш за все несприятливі господарські умови. Така інтерпретація все ж дещо спрощує Франків підхід, адже у статті значну увагу приділено також етнопсихології та суспільній традиції, а окремі приклади з народних пісень подані в компаративному контексті. Теза про теоретичне підґрунтя поглядів на емансипацію підкріплена прикладами з художніх творів, де жінка відстоює свою гідність чи шукає нові шляхи у житті.

Суспільна діяльність І. Франка тісно асоційована зі згаданою постаттю Мойсея, і цей світовий образ розкриває широкий спектр паралелей. Суто літературний контекст висвітлений у статті Антоніни Струтинської «Англійський переклад Франкового “Мойсея”». Книга «Moses» (Franko, 1938) у перекладі Володимира Семенини вийшла в Нью-Йорку і стала третьою спробою після польського та російського перекладів, а окремі її розділи друкувалися раніше на шпальтах «Свободи». Оцінюючи мистецьку вартість англійської версії, А. Струтинська вказала на хиби, пов’язані з мовною специфікою: «Сциллею і Харибдою стали для перекладача дуже часті односкладові англійські слова на означення українських багатоскладових: звідсіля ампліфікації в перекладі; у прямуванні до ясності вислову автор помітно зінтелектуалізував твір, затер поетичність образів, понизив маєстатичний тон. Розмірно іще найкраще випали оповідні партії» (Струтинська, 1939). Незважаючи на мистецьку слабкість перекладу та надто скромне поліграфічне оформлення, авторка статті відзначила відрадність самого факту виходу такого видання, а світлину Франкового погруддя роботи Олександра Архипенка назвала «одиноким її прикрасою».

Суспільний контекст висвітлений у статті «Український Мойсей...»: редакція «Жіночої Долі» наголошувала, що масу,

об'єднану мовою, релігією та життєвими інтересами, власне народ, перетворюють у націю його геніяльні творчі одиниці, «що їх видає той народ з себе, ніби чарівний мітичний квіт земля» (Український Мойсей..., 1938, с. 3). Шевченко постав, як вулкан серед моря, бо в ньому зосередилися змагання до волі кількох поколінь, так подібно і в галицькій землі постав український Мойсей: «Франко не тільки перебрав на себе в житті ролю провідника народу як письменник і суспільник, але й у своїм безсмертнім “Мойсеєві” дав нам ідеал провідника народу» (Український Мойсей..., 1938, с. 3). Того, що вів народ сорок років, але не мав права сам увійти в обітовану землю, помер перед її межею.

Про складні обставини смерті та похорону йдеться у статті «Іван Франко. 1856–1916» журналу «Українка». Редакція на тлі короткого життєпису поета порушила дискусійне питання його релігійності: дехто вважав Франка безбожником і «визнавцем соціалізму», але чи коректно звинувачувати мертвих, які вже не можуть відповісти? Доцільніше розглядати його життя, діяльність і творчу спадщину в контексті патріотизму, власне пошуку шляхів визволення свого народу. І саме цей пошук стає підставою для біблійної алюзії: «Помер Іван Франко у грізну воєнну добу 1916 р. Закрив він на віки свої очі тоді, як з воєнної хуртовини родилося нове краще життя для всіх народів, як і українському народові усміхалося сонце кращої, вільнішої будуччини. Помер Франко так, як помер Мойсей, що провадив свій нарід до обіцяної землі, а сам не дійшов до неї» (Іван Франко. 1856–1916, 1939, с. 3). Тож дискусійне питання про релігійність митця запропоновано вирішити крізь призму національного пріоритету, бо його поема «Мойсей» – це «поема любови до батьківщини і віри в її велику будуччину» (Іван Франко. 1856–1916, 1939, с. 3). Крім того, не в одному його творі можна знайти доказ, що І. Франко не був ворогом релігії та розумів, якою великою силою є віра людини в Бога.

Надія Дражевська (за підп. Слобожанка) наголошувала на ідеї спадкоємності, потребі зберегти й передати культ національних геніїв: народ «будує їм пам'ятники, уряджує на їх честь свята і дбає про те, щоб пам'ять про них не затерлася,

а перейшла в саму душу й серце молодих поколінь» ([Дражевська], 1926). Авторка протиставляла дві моральні парадигми ставлення до суспільства: споживацьку й жертвну, друга з яких тісно пов'язана із Христовою заповіддю любові до ближнього. Ідея жертвності властива двом базовим Франковим образами – Мойсея і Каменяря. Нумерологічний феномен, пов'язаний із саме сорокалітнім служінням Франка народові, який часто приймав цю жертву без особливої вдячності, теж вже традиційно апелює до аналогічного ставлення єврейської громади до свого лідера: «40 літ ішов одною стежкою, що прямувала до щастя України, 40 літ він трудився, часто осміяний і оганьблений в своїх тяжких змаганнях!...» ([Дражевська], 1926). Авторка статті згадує і про вірші поета, присвячені жінкам, і про його допомогу в популяризації творчості жінок-письменниць, закликаючи скласти пожертви на пам'ятник Каменяреві.

У контексті ювілейних публікацій знаковою є редакційна стаття «Іван Франко» у «Жіночій Долі», перед якою вміщений текст прологу до поеми «Мойсей». Вшанування річниці смерті поета мало свою традицію, однак ці урочистості не повинні ставати формальними, а спонукати до перечитування оригінальних авторських творів. Перш за все тому, що складні умови дитинства змусили поета звернути увагу на долю жіноцтва усіх верств: «З усіма, що терпіли, співчувало його велике серце, усім старався він вказати дорогу до світла, подати промінь надії на ліпше майбутнє...» (Іван Франко, 1929).

Своєрідним окресленням всенародного обов'язку щодо вшанування поета стала стаття Марії Крушельницької «Свято Франка». Авторка особливої увагу звертала на потребу пропагування творів Шевченка та Франка серед молоді, адже Перша світова війна змінила пріоритети, зокрема культурні, дещо відсунувши класиків на другий план на тлі нових талантів. Однак важливо, щоб молодь не відлучалася від рідної культури: «І завданням тих свят в честь Івана Франка є познайомити найширший загаль про твори духа нашого незабутнього Каменяря, що все своє життя лулав скелю темноти, заскорузлості та безхарактерности» (Крушельницька, 1927). М. Крушельницька відзначила роль «Просвіти» у вшануванні пам'яті по-

ета, її сприяння в організації численних культурних акцій як у філіях товариства, так і в окремих селах, а також організацію франківських академій з ініціативи жіночих товариств, які не чекають на суспільний запит, а формують його. Наприклад, «Жіноча Доля» розповідала, що філія Союзу українок у Калуші придбала дві рами на портрети Шевченка і Франка, які вишила пані Чорпітова та подарувала товариству.

Теза М. Крушельницької, загалом типова для інших видань і стосовно інших талановитих митців, розвинута редакцією «Жіночої Долі». У статті «Поклін Великому Українському Громадянину» наголошено, що традиція щорічно згадувати поета не повинна перетворитися у формальність: «Нашу увагу все повинні притягувати його високі думки, гарні науки, великі гасла й щирі почування, які ясними перлами розкинені по його творах, наче китиці барвистих пахучих квітів по шмарагдовому килиму зеленої травиці» (Поклін Великому Українському Громадянину, 1928). Святкування – це перш за все привід нагадати про потребу національної єдності, сформульовану Франковими словами, що не час вносити роздор у рідну хату, а відчувати натомість відповідальність «за долю мільонів».

Згадані ідеї по-своєму інтерпретовані й у статті «Іван Франко», вміщеній у «Жіночій Волі» – додатку «Жіночої Долі» для селянок – з нагоди 18-ї річниці з дня смерті митця і вченого. Стиль викладу адаптований для читацької аудиторії, а акцент теж зроблений на потребі перечитування. Бо хоч і всі можуть впізнати Франка на портретах, щороку організуються у травні–червні святкові концерти, однак далеко не всі замислюються над заповідями, які він залишив. Це перш за все заклик нащадків до єднання, до визнання пріоритету загальнонародних інтересів понад особистими й партійними: «Тоді, як ми познайомимося з творами Івана Франка, з його перлинами-думками, з його заповідями... тоді, як будемо ці думки перетворювати в життя й поступувати згідно з ними – тоді ми сміло можемо сказати, що не словами, а ділами вшанували пам'ять нашого Великого Громадянина – Івана Франка» (Іван Франко, 1934).

1936 рік актуалізував ситуацію, що склалася з похороном поета. Редакційна стаття «20 літ від смерти Івана Франка» на-

гадувала про реалії 1916 р.: був сонячний травневий день, але через війну на похорон не змогла приїхати найближча рідня, із неї за домовиною йшли тільки офіцер УСС син Петро і брат-селянин Захар. Незважаючи на воєнні обставини, зібралось понад десять тисяч учасників сумного походу, а написи на стрічках вінків засвідчували, ким для українців різного віку й переконань був Франко. Серед інших був і вінок із написом: «Оборонцеві поневоленої жінки – Жіноча Громада». Редакція артикулювала певну вікову синергію через антитезу: Франко помер у віці 60 років, але вінки несла переважно молодь. Чи тому, що він умів бути молодим духом, власне «вічним революціонером», а чи тому, що молодь тоді «вміла оцінювати працю й заслуги старого Каменяра» (Двадцять літ від смерти Івана Франка, 1936) – питання риторичне. Апелуючи до некролога в «Ділі», що констатував – зі смертю треба змиритися як із природним фактом, а з огляду на тривалу боротьбу «з переможною недугою» її можна навіть трактувати як звільнення янголом смерті. Відхід генія – це перш за все привід для роздумів над його життям для України, його чину як джерела життєвих вартостей для нових поколінь нашого народу.

Безсмертність ідей служить єднальною ланкою між політичним і релігійним концептами. У короткій передовиці «Христос Воскрес!» із приводу Великодніх свят редакція «Жіночої Долі» трактувала питання існування нації як екзистенційний вибір між героїзмом і зрадою: «Життя і хліб чи воля або смерть – це огненна проба, якої, нпр., не вдержали найближчі сусіди наших братів, чехи. І котрий народ перейде по геройськи цю пробу, то раз на все закріпить своє високе становище в історії» (Христос Воскрес!, 1939). Такої проби народу боявся Іван Франко, щоб внаслідок програшу найкращі сини не покинули свій край «з горя й голоду», а були готові віддати за нього життя. Певну історичну й філософську альянцію вбачала редакція у цьому контексті у вислові Миколи Євшана про те, що Україна постала з хвилиною, коли за неї пролив свою кров перший вояк, яку довів власним життям, як і пізніше сотні жертв борців за Карпатську Україну та тисячі вояків УПА.

Ювілейні дати, хоч і сумні, ставали приводом для нових оригінальних творів, присвячених Франкові. У 1931 р. редакція «Жіночої Долі» з нагоди 15-ї річниці смерті поета вмістила оповідання Марії Граб із Філадельфії «В бабуні на Різдвяні Свята». На перший погляд твір видається дитячою лектурою, однак містить глибокі ідеї спадкоємності поколінь і голосу рідної землі. Редакторка Олена Кисілевська розвивала дружні стосунки з американською еміграцією, сама мандрувала за океан 1929 р., тому намагалася підтримувати і творчу співпрацю. За сюжетом оповідання український хлопчик-емігрант в Америці отримує лист від бабусі, яка просить його приїхати в гості на Різдво, але з огляду на відстань це неможливо. Він щойно повернувся з української школи, де отримав за сумлінність у подарунок на свято Миколая дві книжечки – «Малий Кобзар» і «Коли ще звірі говорили», вдома, втомлений, засинає над ними, а уві сні ангел несе його на крилах до бабусі в Україну. По дорозі він бачить могилу Шевченка: на ній сидить чоловік посеред книг. Потім пролітає над храмом св. Юра у Львові та просить ангела побачити ще й того, хто написав «Коли ще звірі говорили». Ангел повертає до Личакова, а тут теж сидить на могилі сам Франко поміж численними фоліантами з сумним обличчям. Побачивши хлопчика, він подарував йому саме ту книжечку, яку той приніс зі школи, зі словами заохочення до читання, бо «книги – морська глибина» (Граб, 1931). Ще у сні хлопчик устиг побувати в бабусі з дідусем на святковій вечері, а потім прокинувся вдома, по той бік океану. Оповідання розкриває складні механізми духовного зв'язку з батьківщиною та форми літературного втілення ностальгії.

Інша візія, але вже цілком реальна, зафіксована у спогаді Северини Кабарівської «Хвилина в хаті генія...» про відвідини І. Франка 1913 р., коли галицька суспільність святкувала 40-річчя його наукової діяльності. У складі делегації від ходорівської «Просвіти» вона виголосила у нього вдома вітальну промову, а гості подарували вінок від товариства – терновий, із китицею білих рож і червоними стрічками з написом «Мученикові за народню ідею». Сутність символіки була така: терновий вінок – це поетова слава, обрамлена кривою стяжкою його

страждань і боротьби, а білі рожі – «китиця ясних хвиль» (Кабаровська, 1926, с. 3) у його житті. Зворушений господар сказав, що цей візит і є однією з таких білих рож, подарувавши юній гості на знак подяки збірку «Із літ моєї молодости» із не менш символічною назвою.

Знаковим для української громади став 1933 рік: невдовзі після величного й масового свята «Українська молодь Христові» відбулося відкриття пам'ятника Каменяреві. «Жіноча Доля» у ч. 11 вмістила вірш Уляни Кравченко «На відкриття пам'ятника Івана Франка» та фото скульптурної композиції на Личакові. Подію докладніше висвітлював допис Романа Осінчука «Каміняреві», автор якого підкреслював, що не тільки з усіх кінців Галичини, а й із Буковини й Підкарпаття (тепер – Закарпаття) зібрало до Львова це свято численних учасників і учасниць, здійснюючи таким чином заповіт Каменяра – «“Пропадає незгоди проклята мара” і діти одної Матері-України єднаються біля дорогої могили на Личаківському кладовищі під один прапор» (Осінчук, 11). Здійснення цього ідеалу залежить значною мірою від українських жінок, які повинні зробити все, щоб подолати незгоди та сприяти здобуттю волі, слави й честі рідного краю. Доповнює інформаційну картину вміщена в наступному числі замітка: у ній зафіксовано дані про присутність 20 тисяч учасників, серед яких були не тільки представники Буковини й Підкарпаття, а й делегація з Америки. Саме в цій публікації згадано про резонансні події, докладніше висвітлені в інших тогочасних часописах: «На жаль, повагу свята порушила деяка частина молоді своїм невідповідним поступованням (кидали каміння до несимпатичної їм другої групи, причому були ранені посторонні особи)» (Свято відкриття пам'ятника-нагробника..., 1933).

Про святкування чергових франківських роковин на Буковині йдеться у дописі Ірини Л. «Героїчна муза І. Франка». Назву публікації дало гасло з франківських святкувань у Чернівцях 7 червня 1936 р. з ініціативи українського академічного козацтва «Чорноморе». Епоха, наголошено у дописі, диктує нові мистецькі пріоритети й ідеали: не час мріяти і писати про садочки та соловейків, бо символом нового

мистецтва став Аполлон-войовник, «що в оточенні войовничих муз кличе до боротьби на мистецькому полі бою! У рядах його муз стоїть муза Шевченка, Лесі Українки, Франка, що втіляє в собі високий героїзм в їхніх творах» (Ірина Л., 1936, с. 8). Свято складалося з трьох інсценізацій на основі творів Франка, зокрема «Іван Вишенський», «Великі роковини» з образом Богдана Хмельницького, «Мойсей» та ін. Керівниця мистецької частини вечора Наталія Геркен-Русова використала принцип т. зв. паперового театру, сутність якого полягає в тому, «що артиста не зодягають у костюм, а декорують костюмом, змальованим в одній площині: чи то лицем, чи профілем, чи спиною відповідно до його ролі» (Ірина Л., 1936, с. 9). Вияв театральної новизни був і в рецитації, витриманій в античному стилі у виконанні відомого композитора Миколи Бойченка, при цьому «приноровлюючи деклямацію до модерних вимог». До публікації додані світлини зі святкування.

Виразно ідеологічний дискурс властивий франківським матеріалам часопису «Жіночий Голос» (раніше функціонував як тематична сторінка «Громадського Голосу»). У статті «Роковини Івана Франка» за підписом А. М. із епіграфом «Я син народу, що вгору йде» акцентовано увагу на селянському походженні Франка, що згодом стало традиційним для радянського ідеологічного канону. Автор проігнорував загальновідомий факт, що матір поета була шляхтянкою, і трактував тогочасні взаємини між інтелігенцією та селянством виключно як антагоністичні, генералізуючи вплив Михайла Драгоманова на формування Франкового світогляду, завдяки якому селяни «в 1890 році виступають на поверхню життя уже як політична організація, як Українська Радикальна Партія, на чолі якої стоїть він сам» (А. М., 1937). У публіцистичній за характером статті серед основних життєвих віх генія галицької землі не згадано ні про переосмислення й пізнішу критику ним соціалізму, ні про інтерпретацію жіночого питання. Погляди ж редакції на суспільні завдання жіноцтва увиразнює передовиця першого числа: «За мало є віддати голос при виборах – жінка повинна стати співтворцем політичного життя нації» (З духом часу вперед, 1936, с. 2).

На сторінках журналу вміщено ще кілька тематичних матеріалів: статті «Поклін І. Франкові» за підписом Свій та «Франкові роковини» П. Костюка. У першій ідеться про урочистості в Рогатині, на які зібралися члени товариства «Каменярь» і жіночих громад із місцевих сіл, доповідь під час заходу виголосила Іванна Блажкевич, підкресливши заслуги «Франка в боротьбі за права українського працюючого народу, що всіх кормить, і за всіх терпить» (Свій, 1936). У фокусі уваги автора другої статті – несприйняття поета частиною галицької громади, теж потрактоване згідно з ідеологічним каноном: І. Франка по-справжньому цінують тільки селяни, а інтелігенція, за незначним винятком, нетерпима до його творчості, як і за життя. Вектор конфлікту має суто класовий вимір, тобто суспільний осуд Франка пов'язаний із його прагненням просвітити селян, бо «і чужим, і своїм» було вигідніше, щоб вони далі залишалися неосвіченими. Однак «його могутні діла рушили застоєне колесо української історії. Силою нашої праці воно котиться далі. Його тверді, але віщі слова грохочуть громами по світі – будять до праці байдужих і палять совість облудних» (Костюк, 1939, с. 2).

Опублікований на шпальтах часопису «Жінка» відгук Марії Деркач «Нова книжка про Івана Франка» коротко реферує зміст відомої розвідки Михайла Мочульського «Іван Франко. Студії та спомини» (1939). Основні тези стосуються як творчої психології митця, так і його взаємин з українським і польським громадянством, любові, яка «тричі з'являлася», труднощів сімейного життя з дружиною – трагічною постаттю, що не наче «ніжна ростина, пересаджена на камінистий ґрунт», та самовідданої опіки дітьми. Згадуючи про хворобу останніх років митця, сни та привиди, які його мучили, авторка окремо виділяє «привид ока», який часто зустрічався у його творах. Окреслення основних тематичних вузлів завершує прихильна оцінка рецензентки та рекомендація читачам звернути увагу на дуже тепло й цікаво написану книжку, що «дає змогу пізнати Франка не як героя, а як людину» (Деркач, 1939).

Із комплексом суспільних реформ, зі згаданим уже шуканням правди тісно пов'язував феміністичний дискурс у

Франковій творчості Денис Лукіянович у статті, опублікованій у журналі «Жінка», «а що в нього не було теоретичних зацікавлень без позитивної праці, тому в будівлі жіночого питання є Франкові цеголки, а навіть і в підвалинах є печать його духа» (Лукіянович, 1936, с. 2). Він виступав за рівноправність, бо над розбудовою суспільного ладу впродовж століть працював мужчина виключно для себе, «на свою користь», запровадивши подвійну етику і мораль, привілеї на власність аж до монополії. Поштовхом до зацікавлення «жіночим питанням» стали фольклорні матеріали, однак значну увагу І. Франко приділяв також особистим контактам із Н. Кобринською, О. Кобилянською, Оленою Пчілкою, Лесею Українкою, Уляною Кравченко та ін. Він підтримував їх творчість, брав участь в упорядкуванні альманаху «Перший вінок», сприяв публікаціям у «Зорі» й «Літературно-Науковому Віснику». Радикальна партія, заснована І. Франком, теж декларувала у своїй програмі права на колективний устрій праці, освіту для жінок та їх участь у виборах, а якби Франко став послом, то зміг би винести ці питання на ширшу політичну арену. Найповніше усі грані «жіночого питання» висвітлені в художніх творах І. Франка. Не був феміністом Т. Шевченко, на гадку Д. Лукіяновича, коли виступав проти насильства над кріпачками і боготворив материнство, подібно й І. Франко як гуманіст і митець «змалював більше жіночих постатей, ніж сучасні йому письменники, і схопив їх всесторонніше» (Лукіянович, 1936, с. 3).

Своєрідною антитезою до цього хору хоч і різних голосів, однак доволі суголосних, звучить стаття Михайла Рудницького «Жінка в творчості Франка». Провідний критик як апологет провокацій у літературному житті висловив на шпальтах «Нової Хати» власну інтерпретацію задекларованого в назві статті питання: «Жінка не була для Франка ідеалом, якому присвятив він у своєму житті багато часу та енергії. Одинокий ідеал, якому служив він з самовідреченням фанатика, була праця. Жінка як ідеал не значила для нього якась означена жива особа, якій варта принести в жертві інші ідеали та працю для них» (Рудницький, 1926, с. 1). Тож тексти «Зів'ялого листя», проза митця і його епістолярна спадщина не аргумент для автора.

Більш того, твердив М. Рудницький, Франко не розумів жіночої психології, бо не вивчав її, як психологію селянина, історію літератури чи ж етнографію: він як поет жив виміряним ідеалом, бо «ідеї взяли в полон його душу». Жінка не хвилювала його як тайна, апокаліптична істота чи спокуса, і справа навіть не у згаданому ідеалізмі поета, а в його соціалістичному світогляді. Він аналізував жіноче питання перш за все в суспільному аспекті, обстоюючи право жінки мати однакові з чоловіком права, бути його соратницею і другом. Зазвичай художні твори постають із ран, що їх полишають удари долі, тож потрібен час, щоб вони трансформувалися в поетичні образи. Однак «Франко належав до тих панцирних душ, що не любив сповідатись з ран від цих ударів. А коли сповідався з них в ліриці, не вказував пальцем на болоче місце, ні на руку, яка завдала йому рану» (Рудницький, 1926, с. 2). Він уникав перетинання матеріального й ідеального вимірів, і тому переніс жінку в неземну сферу творчості.

У числах із ювілейними публікаціями зазвичай на першій сторінці вміщувався портрет Франка, твори поета («...Бажав я для скованих волі, бажав для нещасних долі і рівної правди для всіх...», «Якби само велике страждання...», «III. В плен-ері», пролог до поеми «Мойсей», «Жени руськія всплакашася...» тощо) або ж цитати з них, а також присвячені йому вірші інших митців, зокрема Богдана Лепкого й Уляни Кравченко. Цікавим прийомом було вкраплення у тексти інших авторів цитат із Франкових творів на підтвердження певної тези, наприклад: «А праці тої, Мамо, в нас так мало! Лежить облогом лан широкий Твій». Або ж у контексті розповіді про зимові розваги на санчатах у замітці «Жінки і зимові спорти» згадуються слова І. Франка: «По місті ходить знає кожний мабуть, По горах не так то легенько, і Хоч дихає сильно й свобідно там грудь Ногам за те таки прикренько» ([Гайдучок С.], 1926, с. 18). Вшанування мало різні форми, наприклад, на площі Сокола-Батька у Львові відбувалися свята на честь І. Франка, влаштовані руханковими товариствами «Сокіл» і «Луг». Була й згадка про письменника у гумористичному аспекті. Так, під рубрикою «Веселий куток» вміщено жарт: «Батько до сина, що приніс лихе свідоцтво: ти драбуго, чи знаєш, що Франко у твоїх літах був першим учени-

ком. Син: ...а в твоїх літах, тату, він був вже славним поетом» (Лихе свідощтво, 1928). Редакція «Жіночої Доля» нагадувала своїм читачкам напередодні Франкових днів, щоб вони не забули організувати у своїх осередках святкові академії, прочитати твори Франка і виголосити реферати, рекламувала книгу Василя Сімовича про Франка.

Висновки. Аналіз широкого проблемно-тематичного спектра пресової франкіани засвідчує, що автор(к)и часто зверталися до постаті Івана Франка, прагнучи віддячити йому за ту увагу, яку він приділяв за життя питанню емансипації. Інтерпретаційне поле постаті І. Франка в жіночій періодиці розгортається в історичній, культурологічній та персоналістичній перспективі, а значна перевага серед публікацій ювілейних матеріалів зумовлює їх публіцистичний характер.

Література

- А. М. (1937). Роковини Івана Франка. *Жіночий Голос*, 5, 2.
- Березкіна, В. (2010). Франкіана у відділі зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Вісник Львівського університету. Сер.: Книгознавство, бібліотечознавство та інформаційні технології*, 5, 195–209.
- В чотирнадцяту річницю смерті Івана Франка. (1930). *Жіноча Доля*, 22, 3.
- Величко, І. (1928). Наталія Кобринська. *Жіноча Доля*, 1/2, 5–6.
- Гаєвська, Н. (2022). Роль і значення І. Франка в активізації феміністичного руху в українській літературі кін. XIX – поч. XX ст. *Літературознавчі студії*, 1(62), 17–26. Київ: ВПЦ «Київський університет».
- [Гайдучок С.] Blue boy. (1926). Жінки й зимові спорти. *Нова Хата*, 1, 17–18.
- Госовська, М. (2013). На маргінесах: І. Франко в українському феміністичному дискурсі. *Парадигма*, 7, 273–283.
- Госовська, М. (2009). Феміністичні моделі прози Івана Франка: до проблеми наукового і художнього мислення. *Парадигма*, 4, 71–80.
- Граб, М. (1931). В бабуні на Різдвяні Свята. *Жіноча Доля*, 1/2, 13.
- Габор, В. (2016). Франкіана на сторінках української преси: травень 1915 р. – травень 1916 р. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка*, 8(24), 86–102.
- 22 січня. (1928). *Жіноча Доля*, 3, 14.

- Двадцять літ від смерти Івана Франка. (1936). *Жіноча Доля*, 10, 2.
- Деркач, М. (1939). Нова книжка про Івана Франка. *Жінка*, 11/12, 3.
- [Дражевська] Слобожанка, Н. (1926). Любі читачки! *Жіноча Доля*, 6, 2.
- З духом часу вперед. (1936). *Жіночий Голос*, 1(63), 1–2.
- Іван Франко. (1929). *Жіноча Доля*, 11, 3.
- Іван Франко. (1934). *Жіноча Воля*, 11, 2.
- Іван Франко. 1856–1916. (1939). *Українка*, 5, 3.
- Ірина, Л. (1936). Героїчна муза І. Франка. *Жіноча Доля*, 15/16, 8–9.
- Кабаровська, С. (1926). Хвилина в хаті генія. (Хвилина – біла рожа). *Жіноча Доля*, 6, 2–3.
- [Коберський, К.] Кк. (1938). Іван Франко і жіноцтво. *Жіночий Голос*, 9, 3–4.
- Комариця, М. (2023). Ювілейна франкіана у галицькій міжвоєнній пресі. *Пресознавство*, 2, 134–162.
- Костюк, П. (1939). Франкові роковини. *Жіночий Голос*, 9, 1–2.
- Кравченко, У. (1936). Моя дружба з Іваном Франком. *Жінка*, 11/12, 4–5.
- Крушельницька, М. (1927). Свято Франка. *Жіноча Доля*, 10, 2.
- Кулеша, Н. (2017). Іван Франко на сторінках українських німецькомовних часописів Відня початку ХХ ст. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*, 7, 117–129.
- Лещишин, Р. (2006). Образ Івана Франка в українській пресі Прикарпаття: суспільно-політичний аспект (1918–1939 рр.). *Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ ст.*, 2, 11–17. Івано-Франківськ.
- Лихе свідцтво. (1928). *Жіноча Доля*, 12, 21.
- Лукіянович, Д. (1936). Іван Франко і жіноче питання. *Жінка*, 11/12, 2–3.
- Маланюк, Є. (1931). Жіноча мужність. *Нова Хата*, 12, 2–4.
- Недуга д-ра Івана Франка. (1908). *Мета*, 5, 11.
- Пеленська, І. (1936). Іван Франко про жіночі народні пісні. *Нова Хата*, 11/12, 2–3.
- Поклін Великому Українському Громадянинові. (1928). *Жіноча Доля*, 10, 2.
- Осінчук, Р. (1933). Каміняреві. *Жіноча Доля*, 11, 4.
- [Попович-Боярська, К.] К. П.-Б. (1931). Спомин із кращих днів. *Жіноча Доля*, 4, 6.
- Рудницький, М. (1926). Жінка в творчості Франка. *Нова Хата*, 6, 1–2.

- Свій. (1936). Поклін І. Франкові. *Жіночий Голос*, 10, 11.
 Свято відкриття пам'ятника-нагробника Івана Франка у Львові.
 (1933). *Жіноча Доля*, 12, 11.
 Струтинська, А. (1939). Англійський переклад Франкового «Мойсея». *Жінка*, 11/12, 3.
 Тихолоз, Б. (2024). Pro femina. Іван Франко і запах жінки (с. 5–16).
 У кн.: Франко І. *Маніпулянтка*, упоряд. Н. Тихолоз, Б. Тихолоз. Київ: Vivat.
 Український Мойсей... (1938). *Жіноча Доля*, 10, 3–4.
 Фуртак, М. (1926). Ольга Кобилянська. *Нова Хата*, 7/8, 1–3.
 [Фуртак, М.] М. Ф. (1935). Ольга Рощкевич. *Нова Хата*, 13/14, 28.
 Фуртак, М. (1927). «Перший вінок» – перший жіночий альманах.
Нова Хата, 12, 1–4.
 Франко, І. (1883). Жѣноча неволя въ рускихъ пѣсняхъ народныхъ.
Зоря, 6, 92–94; 14, 234–235.
 Франко, І. (1937). В XXIII-ті роковини смерти Тараса Шевченка.
Жіноча Доля, 5, 2.
 Христос Воскрес! (1939). *Жіноча Доля*, 7/8, 2.
 Як Іван Франко і Леся Українка плакали над «невродженими дітьми» своєї душі. (1939). *Жінка*, 11/12, 2.
 Franko, I. (1938). Moses, transl. Wladimir Semenyna. New York.

References

- A. M. (1937). Rokovyny Ivana Franka [The Anniversary of Ivan Franko]. *Zhinochyi Holos*, 5, 2 [in Ukrainian].
 Berezkina, V. (2010). Frankiana u viddili zarubizhnoi ukrainiky Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Frankiana in the Department of Foreign Ukrainian Studies at the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser.: Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnologii*, 5, 195–209 [in Ukrainian].
 Derkach, M. (1939). Nova knyzhka pro Ivana Franka [A New Book about Ivan Franko]. *Zhinka*, 11/12, 3 [in Ukrainian].
 [Drazhevskaya] Slobozhanka, N. (1926). Liubi chytachky! [Dear Female Readers!] *Zhinocha Dolia*, 6, 2 [in Ukrainian].
 22 sichnia [January 22]. (1928). *Zhinocha Dolia*, 3, 14 [in Ukrainian].
 Dvadsiat lit vid smerty Ivana Franka [Twenty Years Since the Death of Ivan Franko]. (1936). *Zhinocha Dolia*, 10, 2 [in Ukrainian].
 Franko, I. (1938). Moses, transl. Wladimir Semenyna. New York [in English].

Franko, I. (1937). V XXIII-ti rokovyny smerty Tarasa Shevchenka [On the 23rd Anniversary of the Death of Taras Shevchenko]. *Zhinocha Dolia*, 5, 2 [in Ukrainian].

Franko, I. (1883). Zhinocha nevolia v ruskykh pisniakh narodnykh [Women's Bondage in Ruthenian Folk Songs]. *Zoria*, 6, 92–94; 14, 234–235 [in Ukrainian].

Furtak, M. (1926). Olha Kobylanska. *Nova Khata*, 7/8, 1–3 [in Ukrainian].

Furtak, M. (1935). Olha Roshkevych. *Nova Khata*, 13/14, 28 [in Ukrainian].

Furtak, M. (1927). «Persnyi vinok» – persnyi zhinochyi almanakh [«The First Garland» – The First Women's Almanac]. *Nova Khata*, 12, 1–4 [in Ukrainian].

Gabor, V. (2016). Frankiana na storinkakh ukrainskoi presy: traven 1915 r. – traven 1916 r. [Frankiana in the Pages of the Ukrainian Press: May 1915 – May 1916]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*, 8(24), 86–102 [in Ukrainian].

[Haiduchok, S.] Blue boy. (1926). Zhinky i zymovi sporty [Women and Winter Sports]. *Nova Khata*, 1, 17–18 [in Ukrainian].

Hayevska, N. (2022). Rol i znachennia I. Franka v aktyvizatsii feministychnoho rukhu v ukrainskii literaturi kin. XIX – poch. XX st. [The Role and Significance of Ivan Franko in the Activation of the Feminist Movement in Ukrainian Literature at the End of the 19th and the Beginning of the 20th Century]. *Literaturoznavchi studii*, 1(62), 17–26. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet» [in Ukrainian].

Hosovska, M. (2013). Na marginesakh: I. Franko v ukrainskomu feministychnomu dyskursi [In the Margins: Ivan Franko in Ukrainian Feminist Discourse]. *Paradyhma*, 7, 273–283 [in Ukrainian].

Hosovska, M. (2009). Feministychni modeli prozy Ivana Franka: do problemy naukovoï i khudozhnioho myslennia [Feminist Models in Ivan Franko's Prose: Toward a Problem of Scientific and Artistic Thought]. *Paradyhma*, 4, 71–80 [in Ukrainian].

Hrab, M. (1931). V babuni na Rizdviani Sviata [At Grandmother's for Christmas Holidays]. *Zhinocha Dolia*, 1/2, 13 [in Ukrainian].

Iryna, L. (1936). Heroyichna muza I. Franka [The Heroic Muse of Ivan Franko]. *Zhinocha Dolia*, 15/16, 8–9 [in Ukrainian].

Ivan Franko. (1929). *Zhinocha Dolia*, 11, 3 [in Ukrainian].

Ivan Franko. (1934). *Zhinocha Volia*, 11, 2 [in Ukrainian].

Ivan Franko. 1856–1916. (1939). *Ukrainka*, 5, 3 [In Ukrainian].

Kabarovska, S. (1926). Khvylyna v khati geniia (Khvylyna – bila rozha) [A Moment in the House of a Genius. (A Moment – a White Rose)]. *Zhinocha Dolia*, 6, 2–3 [in Ukrainian].

Khrystos Voskres! [Christ is Risen!]. (1939). *Zhinocha Dolia*, 7/8, 2 [in Ukrainian].

[Koberskyi, K.] Kk. (1938). Ivan Franko i zhinotstvo [Ivan Franko and Womanhood]. *Zhinochyi Holos*, 9, 3–4 [in Ukrainian].

Komarytsia, M. (2023). Yuvileina frankiana u halytskii mizhvoienii presi [Anniversary Frankiana Galician Interwar Periodicals]. *Presoznavstvo*, 2, 134–162 [in Ukrainian].

Kostiuk, P. (1939). Frankovi rokovyny [Franko's Anniversary]. *Zhinochyi Holos*, 9, 1–2 [in Ukrainian].

Kravchenko, U. (1936). Moya druzhba z Ivanom Frankom [My Friendship with Ivan Franko]. *Zhinka*, 11/12, 4–5 [in Ukrainian].

Krushelnytska, M. (1927). Sviato Franka [Franko's Holiday]. *Zhinocha Dolia*, 10, 2 [in Ukrainian].

Kulesha, N. (2017). Ivan Franko na storinkakh ukrainskykh nimetskomovnykh chasopysiv Vidnia pochatku XX st. [Ivan Franko in the Pages of Ukrainian German-Language Journals of Early 20th Century Vienna]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, 7, 117–129 [in Ukrainian].

Leshchyshyn, R. (2006). Obraz Ivana Franka v ukrainskii presi Prykarpattia: suspilno-politychnyi aspekt [The Image of Ivan Franko in the Ukrainian Press of Prykarpattia: The Socio-Political Aspect (1918–1939)]. *Etnokulturni protsesy v ukrainskomu urbanizovanomu seredovyshchi XX st.*, 2, 11–17. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

Lukiyanovych, D. (1936). Ivan Franko i zhinoche pytannia [Ivan Franko and the Woman Question]. *Zhinka*, 11/12, 2–3 [in Ukrainian].

Lykhe svidotstvo [Bad Testimony]. (1928). *Zhinocha Dolia*, 12, 21 [in Ukrainian].

Malaniuk, Ye. (1931). Zhinocha muzhnist [Female Courage]. *Nova Khata*, 12, 2–4 [in Ukrainian].

Neduha d-ra Ivana Franka [The Illness of Dr. Ivan Franko]. (1908). *Meta*, 5, 11 [in Ukrainian].

Osinchuk, R. (1933). Kaminiarevi [Stonemasons]. *Zhinocha Dolia*, 11, 4 [in Ukrainian].

Pelenska, I. (1936). Ivan Franko pro zhinochi narodni pisni [Ivan Franko on Women's Folk Songs]. *Nova Khata*, 11/12, 2–3 [in Ukrainian].

Poklin Velykomu Ukrainskomu Hromadianynovi [A Tribute to the Great Ukrainian Citizen]. (1928). *Zhinocha Dolia*, 10, 2 [in Ukrainian].

[Popovych-Boyarska, K.] K. P-B. (1931). Spomyn iz krashchykh dniv [A Memory of Better Days]. *Zhinocha Dolia*, 4, 6 [in Ukrainian].

Rudnytskyi, M. (1926). Zhinka v tvorchosty Franka [Woman in Franko's Work]. *Nova Khata*, 6, 1–2 [in Ukrainian].

Strutynska, A. (1939). Angliiskyi pereklad Frankovoho «Moiseya» [The English Translation of Franko's «Moses»]. *Zhinka*, 11/12, 3 [in Ukrainian].

Sviato vidkryttia pamiatnyka-nahrobnyka Ivana Franka u Lvovi [The Opening Ceremony of the Monument-Tombstone to Ivan Franko in Lviv]. (1933). *Zhinocha Dolia*, 12, 11 [in Ukrainian].

Svii. (1936). Poklin I. Frankovi [A Tribute to I. Franko]. *Zhinochyi Holos*, 10, 11 [in Ukrainian].

Tykholog, B. (2024). Pro femina. Ivan Franko i zapakh zhinky [For the Woman. Ivan Franko and the Scent of a Woman] (pp. 5–16). In Franko I. *Manipuliantka*, uporiad. N. Tykholog, B. Tykholog. Kyiv: Vivat [in Ukrainian].

Ukrainskyi Moisei... [Ukrainian Moses...]. (1938). *Zhinocha Dolia*, 10, 3–4 [in Ukrainian].

V chetyrnadtsiatu richnytsiu smerty Ivana Franka [On the Fourteenth Anniversary of Ivan Franko's Death]. (1930). *Zhinocha Dolia*, 22, 3 [in Ukrainian].

Velychko, I. (1928). Nataliya Kobrynska. *Zhinocha Dolia*, 1/2, 5–6 [in Ukrainian].

Yak Ivan Franko i Lesia Ukrainka plakaly nad «nevrodzhenymy ditmy» svoiei dushi [How Ivan Franko and Lesia Ukrainka Wept over the «Unborn Children» of Their Souls]. (1939). *Zhinka*, 11/12, 2 [in Ukrainian].

Z dukhom chasu vperid [Forward with the Spirit of the Times]. (1936). *Zhinochyi Holos*, 1(63), 1–2 [in Ukrainian].

Mariana Komarytsia

Dr. habil. in Philology, Senior Research Fellow,
Head of the Department of the Research Institute for Press Studies
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

FRANKIANA IN THE WOMEN'S PRESS OF GALICIA

The aim of the article is to analyze the variability of Frankiana representation in the women's press of Galicia: from evaluations of

Ivan Franko's basic thesis that a society's attitude towards women determines the level of its cultural development, and his research into the social status and spiritual world of women based on folklore materials, to ideological doctrines, recollections of contemporary female writers and companions of the poet, reflections on the role of Franko's genius in literature, in the spiritual development of the Ukrainian nation and its statehood, and forms of commemoration, including the ceremonial unveiling of the monument at Lychakiv in 1933. **The objective** of the study is to identify, systematise, and analyse the journal publications of «Meta», «Nova Khata», «Zhinocha Dolia» and its supplement «Zhinocha Volia», «Zhinka», «Zhinochyi Holos», and «Ukrainka», which illuminated the process of interpreting Franko's views on emancipation processes and the formation of the poet's cult in Galicia from a «female perspective». **Research methods:** Historical, biographical, and analytical, allowing for the tracing of the social context of the emancipation movement, Ivan Franko's role in it, and his personal relationships with female figures of Ukrainian culture. **The article's novelty** lies in the fact that the figure of Ivan Franko is systematically examined through the lens of the women's press of Galicia in the first half of the 20th century for the first time. The identification of specific problem-thematic clusters illustrating the vectors of the development of the Franko cult contributes to forming a comprehensive receptive picture, while the press publications of the women's periodicals highlight the feminist discourse both in Ivan Franko's life and creative work and in the Franko studies of that time. **Conclusions:** An analysis of the wide range of aspects of press-based Frankiana indicates that the authors often turned to the figure of Ivan Franko, striving to express gratitude for his attention to the issue of emancipation during his lifetime. The prevalence of anniversary materials, typically published in May and June, determines their genre specificity and journalistic character.

Keywords: Ivan Franko, women's press of Galicia, feminism, Franko studies.

Стаття надійшла 27.03.2025
Прийнято 06.05.2025

Оксана Серета

ORCID 0000-0001-8078-173X

кандидатка наук із соціальних комунікацій, старша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту пресознавства, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (Львів, Україна)
siania@i.ua

УДК 070.4(=161.2):355.48(438.31)"1939/1944"

**ЧАСОПИС «ІЛЮСТРОВАНІ ВІСТІ» (1940–1941 рр.):
ВІЗУАЛЬНА ХРОНІКА УКРАЇНСЬКОГО
ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ**

DOI 10.37222/2786-7552-2025-6-6

Вивчено історію та обставини функціонування літературно-мистецького журналу «Ілюстровані Вісті» під час німецької окупації, висвітлено склад редакційного колективу та коло співробітників видання, охарактеризовано структуру та художнє оформлення. Метою статті було відтворити історію появи місячника, причини його закриття, уточнити склад його редакційної колегії, ідентифікувати псевдоніми і криптоніми авторів видання. Для цього було реалізовано низку завдань – ретельно проаналізовано контент часопису з реєструванням усіх прізвищ дописувачів та редакційних статей; переглянуто словники прихованих імен з метою розкриття псевдонімів і криптонімів авторів; віднайдено та опрацьовано праці про культурне життя та видавничу діяльність українців у 1939–1944 рр. в умовах німецької окупації; вивчено спогади безпосередніх учасників українського пресовидавничого процесу того часу. Дослідження є актуальним, оскільки журнал «Ілюстровані Вісті» потрапляв у фокус дослідників насамперед з погляду змістового наповнення і не вивчався більш ґрунтовно як пресо́ве явище. Новизну розвідки засвідчує той факт, що завдяки уважному вивченню змісту часопису та низки джерел

вдалося з'ясувати історію та особливості функціонування «Ілюстрованих Вістей», уточнити склад редакційного колективу та автуру, ідентифікувати низку прихованих імен. Для здійснення завдань статті було застосовано спеціальні наукові методи: історико-бібліографічний, біографічний, порівняльний.

Перше число місячника «Ілюстровані Вісті» вийшло у Кракові наприкінці квітня 1940 р. під крилом «Українського видавництва». Новостворене видання мало на меті всебічно реєструвати українське культурне життя і стати інформаційною платформою для українських письменників і митців. Офіційним відповідальним редактором був Михайло Хом'як, фактичними – Лев Лепкий (у 1940 р.) та Святослав Гординський (у 1941 р.). До редакційної колегії 1941 р. належали: Василь Кархут та Едвард Козак. Загалом світ побачило 20 чисел, останнє – у грудні 1941 р. Підсумовано, що «Ілюстровані Вісті» відіграли важливу роль у кристалізації українського культурного середовища на вимушеній еміграції і є цінним джерелом для вивчення української культури під час німецької окупації.

Ключові слова: «Ілюстровані Вісті», журнал, редакція, авторський колектив, культурне життя, німецька окупація.

Постановка проблеми. Сучасні воєнні виклики спонукають українських дослідників дедалі частіше звертатися до глибшого аналізу історичних реалій українців в умовах окупацій. Значний інтерес істориків і пресознавців викликає культурне життя українців упродовж 1941–1944 рр., зокрема цікавлять особливості функціонування української легальної преси з обмеженими інформаційними та комунікаційними можливостями в жорстких рамках німецької цензури. Обставини появи, особливості редакційної політики та коло співробітників часопису «Ілюстровані Вісті» не були предметом окремих наукових студій сучасних дослідників, хоча видання згадувалося у низці історико-бібліографічних досліджень, наукових працях, а його змістове наповнення було зареєстроване у біобібліографічному довіднику. Однак у вказаних розвідках не висвітлено історію започаткування часопису, причин зміни його художнього оформлення, не розкрито імена фактичних редакторів і членів редак-

ційної колегії, низку псевдонімів і криптонімів співробітників цього видання. Завдяки опрацюванню словників прихованих імен, публікацій у легальній та еміграційній пресі, спогадів безпосередніх учасників українського літературно-мистецького процесу 1941–1944 рр, а також ретельному аналізу контенту досліджуваного журналу вдалося значно доповнити відомості про обставини започаткування і функціонування місячника «Ілюстровані Вісті» та відзначити його роль у формуванні та розвитку українського культурного життя в умовах окупації.

Мета дослідження. Метою цієї статті є висвітлити історію появи та функціонування часопису «Ілюстровані Вісті», уточнити склад його редакційної колегії, розкрити псевдоніми і криптоніми авторів видання.

Об'єктом дослідження виступає літературно-мистецький місячник «Ілюстровані Вісті», який виходив легально у Кракові упродовж 1940–1941 рр., а **предметом дослідження** – історія та функціонування видання, його редакційний колектив, тематика, художнє оформлення та коло співробітників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Як засвідчують останні роки, українська преса першої половини ХХ ст. та її безпосередні учасники надалі залишаються у фокусі уваги українських пресознавців, оскільки відомості про них є вагомим джерелом для вивчення пресовидавничого процесу того часу. Потрібно згадати «свіжі» праці цієї тематики Ю. Голубничої-Шленчак та І. Срібняка (Голубничка-Шленчак & Срібняк, 2024), О. Дроздовської (Дроздовська, 2024), М. Комариці (Комариця, 2024), З. Наконечної та О. Католи (Наконечна & Катола, 2024), О. Терещук (Терещук, 2024) та ін. Значно полегшують зусилля сучасних науковців у розкритті прихованих імен журналістів, публіцистів, редакторів та критиків української преси словники псевдонімів і криптонімів Н. Браїляна (Браїлян, 2023), О. Дея (Дей, 1969) та В. Еппеля (Еппель, 1999). Згадки про досліджуваний нами журнал «Ілюстровані Вісті» знаходимо у праці В. Кубійовича про історію Українського Центрального Комітету (Кубійович, 1975), монографії Н. Антонюк про українське культурне життя в Генеральній губернії (Антонюк, 1997) та статті О. Луцького про періодику «Українського видавництва»

(Луцький, 1994), де наводяться дуже загальні відомості про часопис. Значно більше інформації про цей місячник вміщено у двотомному історико-бібліографічному дослідженні К. Курилишина про українську легальну пресу періоду німецької окупації (Курилишин, 2007) та у монографічному дослідженні Л. Головатой про український легальний видавничий рух у Центрально-Східній Європі 1939–1945 рр. (Головата, 2013), бібліографічному довіднику праць «Українського видавництва» (Головата, 2021, т. 2) та брошурі про С. Гординського її ж авторства (Головата, 2007). У працях К. Курилишина та Л. Головатой ретельна увага приділена насамперед змістовому наповненню «Ілюстрованих Вістей», технічному опису видання та розкриттю псевдонімів і криптонімів його співробітників, водночас поза увагою цих дослідників залишилися історія появи, процес функціонування та редагування місячника, склад його редакційної колегії, характеристика художнього оформлення, показники накладу. Відзначимо, що у бібліографічному довіднику Л. Головатой розкрито більшість псевдонімів редакторів та авторів «Ілюстрованих Вістей», однак один із криптонімів Ю. Косача помилково приписаний Ю. Кміту, а низка псевдонімів, зокрема Микола Гурко, Лярісса Ельд, подано як справжні імена.

Новизна. Актуальність і новизна дослідження впливають із результатів історіографічного огляду. Часопис «Ілюстровані Вісті» не був донині об'єктом окремого вивчення науковців, тому у цій статті вперше розкриваються його історико-функціональні аспекти, склад редакційного колективу, специфіка наповнення окремих рубрик та художнього оформлення, наводяться кількісні показники накладу, уточнюються обставини закриття видання. Завдяки ретельному перегляду змісту місячника окреслюється коло його співробітників та авторів художніх творів із зазначенням псевдонімів і криптонімів, уточнюються автори світлин та окремих ілюстрацій.

Методи дослідження. Методологічну базу цього дослідження становлять наукові принципи об'єктивності та достовірності. У статті застосовано такі спеціальні наукові методи – історико-бібліографічний, біографічний, порівняльний.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці квітня 1940 р., «під Великодень»¹, накладом «Українського видавництва» у Кракові побачило світ перше число місячника «Ілюстровані Вісті» (Від Редакції, 1940), офіційно датоване травнем. Назва, а від 1941 р. і вихідні дані дублювалися німецькою мовою. Офіційно відповідальним редактором вказано Михайла Хом'яка, який на той час був головним редактором газети «Краківські Вісті». Лев Лепкий зазначався як літературно-мистецький редактор, однак саме він виконував функції фактичного редактора «Ілюстрованих Вістей» у 1940 р. і листувався із читачами від імені редакції – ховався під криптонімом Л. Л. та псевдонімом Леле.

Як повідомляла редакція, новостворений журнал насамперед мав на меті «зображувати всебічно українське культурне життя в минулому й сучасному» і стати інформаційною платформою для всіх «українських письменників і мистців, що розуміють у цей переломовий час потребу посиленої культурної праці» (До наших читачів, 1941).

Наприкінці першого року видавання редакція повідомляла про намір дещо покращити дизайн часопису – він мав виходити у «новому, великому форматі, з колірною обгорткою, з окремим додатком сторінок сатири й гумору» (Від Редакції, 1940), а до редакційного колективу мали долучитися представники краківського літературно-мистецького гуртка. Останнє число у 1940 р. вийшло подвійним, і редакція повідомляла, що це сталося із не залежних від неї обставин.

У січні 1941 р. фактичне редагування журналу перебрав на себе поет та мистецький критик Святослав Гординський: восени 1939 р. він переїхав до Кракова і працював мистецьким

¹ Великодень у 1940 р. був 28 квітня.

керівником в «Українському видавництві» (Гординський, 1952, с. 2). Припускаємо, що саме він міг бути причетним до зміни художнього оформлення «Ілюстрованих Вістей» і збільшення їхнього формату, започаткування літературно-мистецьких рубрик і сторінки гумору. До складу редакційної колегиї входили: Василь Кархут (пішов із редакції у червні 1941 р., про що повідомляла редакція у ч. 6), Едвард Козак (здійснював художнє оформлення, вів сторінку карикатур, у листопаді 1941 р. залишив редакцію). Не вдалося віднайти відомостей, чи у редакції залишився Лев Лепкий.

У зверненні до читачів редакція повідомляла, що новий формат часопису «дає куди більші технічні спроможності

До наших Читачів!

Вступаємо в другий рік видавництва і з цим значно перебудовуємо й збільшуємо наш часопис. Такий, як тепер починає виходити (більший об'єм і форматом) дає теж куди більші технічні спроможності мистецького оформлення — передусім статті можуть бути безпосередньо ілюстровані. Далі маємо спромому давати колірні малюнки і сподіємось дати читачам кращї зразки українського мистецтва.

Журнал, у першу чергу буде присвячений завдяки зображувати всебічно українське культурне життя в минулому й сучасному на теренах Генерал-Губерній, але й інші моменти українського життя знайдуть у журналі по спромозі своє піддержання. Розуміється, немало місця буде присвячено й для ближчого познайомлення українців із досягненнями великої німецької культури, в якій засягли ми тепер находимося і з якої здобутоків маємо тепер щасливу нагоду користати безпосередньо, а не так, як давніше — з другої-третьої руки.

Як і дотепер, так і надалі сторінки нашого журналу стоять отвором для всіх українських письменників і мистців, що розуміють у цей переломний час потребу посиленої культурної праці, яка має тепер змогу розвиватись і репрезентувати добре українське ім'я в столиці тієї Губерній, що її замкові мурі прикрашені в старовину творами між іншими й — українських майстрів.

РЕДАКЦІЯ.

мистецького оформлення — передусім статті можуть бути безпосередньо ілюстровані» (До наших читачів, 1941). Водночас, попри суттєве здорожчання видавничо-поліграфічних витрат на нове художнє оформлення, було прийняте рішення не піднімати ціни поодинокого числа, тож вона й надалі становила один злотий.

Наповнення часопису справді було суголосним із його назвою — його сторінки були щедро всіяні репродукціями творів мистецтва, карикатурами, численними світлинами. Дуже цінними для сучасних істориків і краєзнавців є фотографії з життя українців у Варшаві, Кракові, Криниці, Перемишлі, Радимні, Сяноку, Холмі, Ярославі та ін.

З огляду на задеклароване спрямування «Ілюстрованих Вістей» основний зміст видання становили аналітичні літературознавчі і мистецтвознавчі

розвідки, критичні матеріали про відомих та менш відомих українських письменників, митців і громадсько-культурних діячів, посмертні згадки про знаних представників української мистецької еліти, дописи про тогочасне літературно-мистецьке життя українців, історичні, археологічні та краєзнавчі огляди, подорожні нотатки, спогади, рецензії на книжкові і пресові новинки. Доволі розлого на сторінках журналу була репрезентована поетична та прозова художня творчість – як українська, так і перекладна.

Окремої уваги заслуговує художнє оформлення часопису. У перший рік видання воно мало дещо стриманий монохромний стиль (у візуальному вирішенні обкладинок використовувалися чорно-білі світлини).

На другому році виходу, як ми згадували, журнал отримав новий яскравий кольоровий дизайн і виразно збільшилася кількість ілюстративного матеріалу. В оформленні обкладинок було використано ікони зі збірки Богдана Лепкого, малюнки Едварда Козака, Леоніда Перфецького, різьбу Нестора Кисілевського, світлини Володимира Гута, Володимира Добрянського, Юліана Дороша та без зазначення авторства. У

виданні вміщувалися світлини Володимира Гута, Володимира Добрянського, І. Кадюка, К. Лішка, Євгена Юлія Пеленського, Івана Попеля-Сулими, В. Теліщука, Василя Хамули, Лева Янушевича.

Е. Козак у 1941 р. розробив логотипи рубрик та ілюстрував журнал (підписувався зазвичай криптонімами – ек, еко, Еко, ЕКО), щоправда, із листопада 1941 р. він зник зі сторінок «Ілюстрованих Вістей», тож припускаємо, що два останні

номери ілюстрував сам редактор – С. Гординський, на що, зокрема, вказують останні сторінки із карикатурами, підписані Гіс. Також на сторінках часопису знаходимо рисунки Леоніда Перфецького та ілюстратора під криптонім хом. (можливо, Василь Хомутник), шарж і карикатуру Григорія Дубинського, репродукції, світлини творів українських митців Олександра Архипенка, Миколи Бойчука, Дам'яна Горняткевича, Михайла Дмитренка, Амврозія Ждахи, Володимира Змія, Павла Ковжунна, Миколи Неділка, Олекси Новаківського, Антона Павлося, Леоніда Перфецького, Івана Северина, Івана Труша, Михайла Черешньовського, Михайла Яцківа та ін.

Восьме число журналу за 1941 р. майже цілком було присвячене постаті Богдана Лепкого, який помер раптово 21 липня 1941 р. від серцевої недуги. Надзвичайно теплі і щемкі спогади про письменника опублікували його знайомі і друзі – Олесь Бабій, Святослав Гординський, Дам'ян Горняткевич, Роман Купчинський, глибоко занурившись в його особистісні характеристики і творчість. Б. Лепкий постав у цих нарисах як глибоко-духовна і доброзичлива людина, яка любила цей світ і навіть своїх ворогів, аристократ духу і талановитий маляр, вдумливий лірик, який не умів писати фальшиво. Як вказує мистецтвознавець Д. Горняткевич, саме Б. Лепкий відкрив галицькій громадськості художника Олексу Новаківського, коли написав рецензію на його виставку 1911 р. у «Неділі» (Горняткевич, 1941).

Зауважмо, що «Ілюстровані Вісті», як і всі легальні видання, проходили прискіпливе цензурування німецькою окупаційною владою, тож час від часу на шпальтах часопису публікувалися матеріали із виразною лояльністю до німецької культури та її тогочасних творців. З іншого боку, як свідчить журналіст Остап Тарнавський у своїх спогадах про українське літературно-мистецьке життя на початку 1940-х рр., українська преса в умовах німецької окупації «була таки в кращому становищі», ніж під радянською репресивною машиною, оскільки «її редагували незалежні редактори і тільки мусили шукати дороги, щоб матеріали, писані з незалежного становища, пройшли цензуру. В радянській пресі все вирішувалось партією,

журналісти писали тільки на вимогу партії; для незалежної думки там місця не було» (Тарнавський, 2013, с. 95).

Серед авторів літературознавчих та історичних розвідок, аналітичних і критичних статей, літературних і мистецьких оглядів, краєзнавчих нарисів, фейлетонів: Віктор Андрієвський, М. Антох, М. Ардан, Олесь Бабій, Роман Бжеський (псевд. Характерник), Лідія Бурачинська (псевд. елбе), В. Василенко, О. Вергун, Микола Гнатишак, Осип Годунько, Святослав Гординський (псевд.: С. Дружній, С. Львівський; крипт.: С. Г., С. Л., С. С., Ю. Б-Й), Дам'ян Горняткевич, Ірина Гошовська (псевд. Ївга Шугай), Богдан Гошовський (псевд. Б. Миронович), Володимир Дзись (крипт. В. Д.), Осип Залеський, Василь Кархут (псевд. (Вук), Володимир Кіршак (псевд. Дрияр), Маріян Козак, Микола Колянківський (крипт. (кий), Василь Королів-Старий, Юрій Косач (ймовірно, крипт. Кю.), Геннадій Которович (псевд. КТВ), Іван Крип'якевич (крипт. К.), Роман Купчинський, Богдан Лепкий (псевд. Богдан Л.), Лев Лепкий (псевд. Левко Сковорода; крипт. Л. Л.), Павло Лисяк, Степан Луцик, Борис Ольхівський, Михайло Островерха, Володимир Островський, Євген Юлій Пеленський (крипт. Є. Ю. П.), Ярослав Рак (крипт. ЯР.), Іван Раковський, Богдан Романенчук, Ярослав Рудницький, Петро Сагайдачний, Василь Салаш, Володимир Січинський (крипт. В. С.), Юліан Тарнович, Г. Хорольський, Іван Шевчик-Лукавиченко, Михайло Яровий. У часописі публікувалися спогади: Гриця Божка про побут українців в Єгипті (згодом вийшли окремою книгою), Ю. Горняткевича про пропагандистську функцію театру у радянській Україні, Юрія Лисеця про відступ радянських військ із Києва, Остапа Тарнавського (під алонімом Тарас Кульчицький) про службу у радянській армії.

Художня творчість представлена поезіями, новелами, оповіданнями, п'єсами, гуморесками авторства Олесь Бабія, Володимира Бірчака, Святослава Гординського (псевд.: Ігор Левський, Юрій Буревій, Юр. Буревій), Катрі Гриневичевої, Яр. Дмитровича, Федора Дудка, Лідії Дучимінської (псевд. Лярісса Ельде), Михайла Дяченка, Василя Кархута, Івана Керницького (під псевд. Іван Дріт), Неофіта Кибалюка, Юрія Кміта, Івана Коваліва, Едварда Козака (псевд. Еко), Юрія Косача (крипт. Ю. К.),

Богдана Лепкого (крипт. Б. Л.), Богдана Ловецького (можливо, псевдонім), Оксани Лятуринської, Осипа Маковея, Святослава Ольшенка-Вільхи, С. Орлюка, Володимира Островського, Левка Отаманця, Миколи-Мирослава Палія (псевд. М. Гурко), Нестора Ріпецького, І. Роденка, Наталі Савченко, Ірини Сандович, Юрія Смолича, Івана Смолія, Марії Струтинської, Остапа Тарнавського, Юліана Тарновича, Марка Черемшини, Миколи Чирського, Юрія Яновського, автора під псевдонімом Памфіл Шпонька. Також вміщувалися перекладні віршові та прозові зразки – з японської перекладав Нестор Ріпецький, німецької – Лідія Бурачинська, Святослав Гординський (крипт.: С. Г., с. г.), Меланія Нижанківська, Володимир Янів.

Відзначимо, що приховані імена В. Д., Дрияр, Іван Дріт, елбе, К., (кий), Б. Маринович, Левко Сковорода, Ю. Б-Й, ЯР, вдалося розкрити завдяки довіднику Л. Головаті (Головата, 2021), а Лярісса Ельде – завдяки словнику Н. Браїлян (Браїлян, 2023). На жаль, встановити імена авторів під псевдонімами і криптонімами А. З., Ганна, М-ч, М. І., М. М., Ю. Перекотиполе, Пишущий, Я. Гр., Т. Чет., Памфіл Шпонька² наразі не вдалося, і вони ще чекають на свого дослідника.

Про книжкові новинки інформували рубрики «З книжкової полиці», «Огляди й рецензії», «Новини української літератури». Авторами рецензій були: Лідія Бурачинська (під псевд.: бур, Л. Васикова; крипт. Л. Б.), Святослав Гординський (під крипт.: С. В., С. С.), Ол. Залеський, Василь Кархут (під псевд. (вук), Роман Купчинський (під крипт. Р. К.), Іван Лисяк-Рудницький (під псевд. Ів. Брусний), Петро Олійник, Богдан Романенчук (крипт. бр.), Наталя Савченко (під крипт. Н. Са-енко).

У виданні 1940 р. діяла рубрика «Кришки», під якою вміщувалися афоризми, прислів'я, оповідки, гуморески і смішинки, у 1941 р. – рубрика «Розвага» з різними цікавими замітками, ребусами, автором останніх був Еко – Едвард Козак.

1941 р. в «Ілюстрованих Вістях» було запроваджено щомісячну гумористичну сторінку, яка розташовувалася на

² Ймовірно, псевдонім взятий з п'єси Михайла Старицького «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка» або із незакінченої повісті Миколи Гоголя «Іван Федорович Шпонька та його тітонька».

супроводом до текстів українських пісень іронічно слугували карикатури на представників краківської творчої спільноти. У жартівливий фокус ЕКО потрапили Лідія Бурачинська, Ірина Винницька (Пеленська), Святослав Гординський, Ростислав Єндик, Василь Кархут, А. Касараб, Нестор Кисілевський, Едвард Козак, Богдан і Лев Лепкі, Наталя Мілян, Андрій Наконечний, Олена Теліга, Михайло Черешньовський, Ірина Шухевич. Ймовірно, що така гостро-іронічна характеристика не могла залишитися непоміченою.

Найбільше, за словами редактора ілюстрованого місячника, образилася поетка Олена Теліга за карикатуру «..А за

мною молодою сім пар хлопців чередою...», на якій «Олена ішла спереду, у вигадливому капелюшку – а вона мала смак добирати їх, – із задертим угору носом, і вела за

собою “череду хлопців”» (Гординський, 1952, с. 2). Її обурило все: «і капелюх не так, і ніс надто вгору, багато додано, а там дуже тонка і т. д. Але найбільша образа була за що інше: позаду “череди хлопців” плентався пес! – Як я, редактор, смів його пустити?». С. Гординський боронився, що пса він «зовсім не пускав, що він сам прибіг, але Олена ще багато разів потому ремствувала на Козака» (Гординський, 1952, с. 3). Як бачимо з подальших гумористичних сторінок «Ілюстрованих Вістей», ЕКО як загартований карикатурист не надто переймався через образи і продовжував свою сміхотворчість. Більше того, це не був поодинокий випадок, коли Теліга ставала героїнею його карикатур.

У перший рік загальний наклад часопису становив 70 000 примірників за сім чисел, оскільки останнє, ч. 7/8-ме, вийшло здвоєним (Б. Д., 1945). З цього можемо зробити висновок, що

середній наклад видання становив близько 10 000 примірників, а це було дуже високим показником на той час, особливо для часописів літературно-мистецького спрямування.

Останнє число «Ілюстрованих Вістей» побачило світ у середині грудня 1941 р., на що вказує рекламка у ч. 115 газети «Львівські Вісті» (т, 1941). У редакційному повідомленні останнього числа ілюстрованого місячника повідомлялося, що «з браку місця відділ рецензій і бібліографії переносимо до найближчих чисел» (Від Редакції, 1941). Отже, редакція планувала, що «Ілюстровані Вісті» виходитимуть надалі, однак редакційним планам не судилося здійснитися. Дослідниця Л. Головата вказує, що до закриття часопису спричинилася «млявість українських творчих еліт у краківській еміграції» (Головата, 2021, с. 11), адже після приєднання Східної Галичини до Генеральної губернії в ході німецько-радянської війни десятки літераторів, митців і журналістів повернулися до Львова, було відкрито «другий відділ краківської фірми, потужніший, ніж еміграційний із ліпшою поліграфічною базою (у Кракові для “Українського видавництва” працювали дві друкарні, до послуг львів’ян їх було одинадцять» (Головата, 2021, с. 9). 30 грудня 1941 р. в редакції «Українського видавництва» було прийняте рішення, «що часопис “Ілюстровані вісті” мають заступити “Наші дні”, тобто місячник із аналогічним завданням і складом публікацій, але підготовлюваний на львівській видавничій базі та поза урядовими структурами» (Головата, 1921, с. 12).

Висновки. Отже, вихід «Ілюстрованих Вістей», попри редакційні плани, справді був припинений після появи у Львові першого числа літературно-мистецького журналу «Наші Дні» за редакцією Осипа Боднаровича. Відзначимо, що значна частина творчого активу краківських «Ілюстрованих Вістей» перейшла до новостворених львівських «Наших Днів», тож можна говорити про ідейно-естетичну спорідненість цих двох пресодруків. По суті, «Ілюстровані Вісті» підготували підґрунтя для появи літературно-мистецького часопису із високим фаховим рівнем публікацій та значно соліднішим авторським колективом, якими стали «Наші Дні». Адже у Львові було значно більше видавничих можливостей і творчого потенціалу, аби зреалізувати

потужний літературно-мистецький пресовий проєкт. Однак, на нашу думку, не варто недооцінювати ту роль, яку відіграли «Ілюстровані Вісті» для кристалізації українського культурного середовища на вимушеній еміграції під час німецької окупації. Часопис є важливим джерелом для дослідників культурного життя українців на етнічних українських землях (Лемківщина, Перемишльщина, Ярославщина, Холмщина), містить унікальні краєзнавчі відомості, бібліографію українських друків, цікаві зразки української художньої творчості та мемуарної літератури. Оскільки у межах цієї статті не вдалося розкрити усі приховані імена співробітників видання, то «Ілюстровані Вісті» продовжують тримати у своєму фокусі і ще мають чим здивувати майбутніх дослідників.

Література

- Антонюк, Н. В. (1997). *Українське життя в «Генеральній Губернії» (1939–1944 рр.): за матеріалами періодичної преси*. Львів.
- Б. Д. (1945, 1 квіт.). Шостий рік діяльності «Українського Видавництва». *Український Шлях*, 2.
- Брайлян, Н. (2023). *Приховані імена: словник псевдонімів українських авторів XIX–XXI ст.* Львів.
- Від Редакції. (1940). *Ілюстровані Вісті*, 7/8, 30.
- Від Редакції. (1941). *Ілюстровані Вісті*, 12, 15.
- Головата, Л. (2007). *Святослав Гординський – центральна постать львівського видавничого процесу в роки німецької окупації*. Львів.
- Головата, Л. (2021). «Українське видавництво» у Кракові–Львові, 1939–1945: бібліогр. довід. Т. 2: Журнальна періодика. Київ.
- Головата, Л. (2013). *Український легальний видавничий рух Центрально-Східної Європи, 1939–1945*: наук. монографія. Київ; Львів.
- Голубничка-Шленчак, Ю., Срібняк, І. (2024). Голоси таборової преси інтернованих вояків-українців у Щипіорно, Польща (1922 – вересень 1923 рр.). *Український інформаційний простір*, 1(13), 135–158. DOI: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(13\).2024.300879](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(13).2024.300879).
- Гординський, С. (1952, 2 берез.). Зустрічі з Оленою Телігою (Про поетку, яка вміла не тільки героїчно жити, а й носити з грацією чорний капелюшок). *Свобода*: нед. вид., 2–3.
- Горняткевич, Д. (1941). Богдан Лепкий як маляр і письменник. *Ілюстровані Вісті*, 9, 9.

Дей, О. І. (1969). *Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.)*. Київ: Наукова думка.

До наших читачів. (1941). *Ілюстровані Вісті*, 1, 2.

Дроздовська, О. (2024). Консолідувальна місія журналу «Українське Життя» (Харбін, 1925). *Український інформаційний простір*, 2(14), 38–52. DOI: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(14\).2024.330026](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(14).2024.330026).

Еппель, В. (1999). *Нові матеріали до словника українських псевдонімів*. Київ.

Комариця, М. (2024). Інтердисциплінарний вимір студій квартальника «Богословія» (до 100-річчя виходу видання). *Український інформаційний простір*, 1(13), 120–134. DOI: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(13\).2024.300862](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(13).2024.300862).

Кубійович, В. (1975). *Українці в Генеральній Губернії 1939–1941. Історія Українського Центрального Комітету*. Чикаго.

Курилишин, К. (2007). *Українська легальна преса періоду німецької окупації (1939–1944 рр.)*: іст.-бібліогр. дослідж. Т. 1: А–М. Львів.

Луцький, О. І. (1994). Періодика «Українського видавництва». *Українська періодика: історія і сучасність*: тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. 21–22 груд. 1994 р., 62–66. Львів.

Наконечна, З., Катола, О. (2024). Осип Боднарівч (1895–1944): маловідомі сторінки життя редактора і публіциста. *Пресознавство*, 4, 124–136. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2024-5-7>.

Тарнавський, О. (2013). *Літературний Львів 1939–1944*: Споми-ни. Львів: Піраміда.

[Тарнавський, Остап?] (т). (1941, 20 груд.). «Ілюстровані Вісті». *Львівські Вісті*, 3.

Терещук, О. (2024). Журналістська діяльність Опанаса Шевчукевича в щоденнику «Час» (Чернівці, 1932–1939 рр.). *Пресознавство*, 4, 137–153. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2024-5-8>.

Українська преса в Генерал-Губернаторстві. (1941, 20 листоп.). *Львівські Вісті*, 6.

References

Antoniuk, N. V. (1997). *Ukrainske zhyttia v «Heneralnij Hubernii» (1939–1944 rr.): za materialamy periodychnoi presy* [Ukrainian life in the General Government (1939–1944): according to the materials of the periodical press]. Lviv [in Ukrainian].

B. D. (1945, 1 kvit.). Shostyi rik diyalnomy «Ukrainskoho Vydavnytstva» [The Sixth Year of the Ukrainian Publishing House's Operations]. *Ukrainskyi Shliakh*, 2 [in Ukrainian].

Brailian, N. (2023). *Prykhovani imena: slovnyk psevdonimiv ukraïnskykh avtoriv XIX–XXI st.* [The hidden names: a dictionary of Ukrainian authors's pseudonyms of the 19th–21st centuries]. Lviv [in Ukrainian].

Dei, O. I. (1969). *Slovnyk ukraïnskykh psevdonimiv ta kryptonimiv (XVI–XX st.)* [Dictionary of Ukrainian pseudonyms and cryptonyms (XVI–XX centuries)]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Do nashykh chytachiv [To our readers]. (1941). *Iliustrovani Visti, 1, 2* [in Ukrainian].

Drozdovska, O. (2024). Konsoliduvalna misiya zhurnalu «Ukrainske Zhyttia» (Kharbin, 1925) [The Consolidating Mission of the Journal «Ukrainske Zhyttia» (Harbin, 1925)]. *Ukrainskyi informatsiynyi prostir, 2(14)*, 38–52. DOI: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(14\).2024.330026](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(14).2024.330026) [in Ukrainian].

Eppel, V. (1999). *Novi materialy do slovnyka ukraïnskykh psevdonimiv* [New materials for the dictionary of Ukrainian pseudonyms]. Kyiv [in Ukrainian].

Holovata, L. (2007). Sviatoslav Hordynskiy – tsentralna postat lvivskoho vydavnychoho protsesu v roky nimetskoï okupatsii [Sviatoslav Hordynsky: A central figure in Lviv's publishing process during the German occupation]. Lviv [in Ukrainian].

Holovata, L. (2021). «Ukrainske vydanyctvo» u Krakovi–Lvovi, 1939–1945 [Ukrainian Publishing House in Kraków–Lviv, 1939–1945]: bibliohr. dovid. T. 2: Zhurnalna periodyka. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].

Holovata, L. (2013). *Ukrainskyi lehalnyi vydavnychyï rukh Tsentralno-Skhidnoi Yevropy, 1939–1945* [The Ukrainian legal publishing movement of Central and Eastern Europe 1939–1945]: nauk. monohraf. Kyiv; Lviv [in Ukrainian].

Holubnycha-Shlenchak, Yu., Sribniak, I. (2024). Holosy taborovoï presy internovanykh voiakiv-ukraïntsiiv u Shchypiorno, Polshcha (1922 – veresen 1923 rr.) [Voices of the camp press of the interned Ukrainian soldiers in Szczypiorno, Poland (1922 – september 1923)]. *Ukrainskyi informatsiynyi prostir, 1(13)*, 135–158. DOI: [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(13\).2024.300879](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(13).2024.300879) [in Ukrainian].

Hordynskiy, S. (1952, 2 berez.). Zustrichi z Olenoiu Telihoiu (Pro poetku, yaka vmila ne tilky heroichno zhyty, a y nosyty z gratsiyeiu chornyi kapeliushok) [Encounters with Olena Teliha (On a poet who knew not only how to live heroically, but also how to wear a black hat with grace)]. *Svoboda: nedilne vydannia*, 2–3 [in Ukrainian].

Horniatkevych, D. (1941). Bohdan Lepkyi yak maliar i pysmen-nyk [Bohdan Lepkyi as a painter and writer]. *Iliustrovani Visti*, 9, 9 [in Ukrainian].

Komarytsia, M. (2024). Interdystyplinarnyi vymir studii kvartalnyka «Bohosloviya» (do 100-ricchhia vykhodu vydannia) [Interdisciplinary dimension of the «Theology» quarterly studies (to the 100th publication anniversary)]. *Ukrainskyi informatsiinyi prostir*, 1(13), 120–134 [in Ukrainian].

Kubiyovych, V. (1975). *Ukraintsi v Heneralniy Hubernii 1939–1941. Istoriya Ukrainskoho Tsentralnoho Komitetu* [Ukrainians in the General Government, 1939–1941. The History of the Ukrainian Central Committee]. Chikago [in Ukrainian].

Kurylyshyn, K. (2007). *Ukrainska lehalna presa periodu nimetskoj okupatsii (1939–1944 rr.)* [The Ukrainian legal press during the German occupation period (1939–1944)]: ist.-bibliohr. doslidzh. T. 1: A–M. Lviv [in Ukrainian].

Lutskiy, O. I. (1994). Periodyka «Ukrainskoho vydavnytstva» [Ukrainian Publishing House's periodicals]. *Ukrainska periodyka: istoriya i suchasnist: tezy dop. i povid. Vseukr. nauk.-teoret. konf.* 21–22 hrud. 1994 r., 62–66. Lviv [in Ukrainian].

Nakonechna, Z., Katola, O. (2024). Osyp Bodnarovych (1895–1944): malovidomi storinky zhyttia redaktora i publitsysta [Osyp Bodnarovych (1895–1944): little-known pages from the life of an editor and publicist]. *Presoznavstvo*, 4, 124–136. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2024-5-7> [in Ukrainian].

Tarnavskiy, O. (2013). *Literaturnyi Lviv 1939–1944* [Literary Lviv 1939–1944]: Spomyny. Lviv: Piramida [in Ukrainian].

[Tarnavskiy, Ostap?] (t). (1941, 20 hrud.). «Iliustrovani Visti». *Lvivski Visti*, 3 [in Ukrainian].

Tereshchuk, O. (2024). Zhurnalistska diyalnist Opanasa Shevchukevycha v shchodennyku «Chas» (Chernivtsi, 1932–1939 rr.) [Journalistic activity of Opanas Shevchukevych in the Daily «Chas» (Chernivtsi, 1932–1939)]. *Presoznavstvo*, 4, 137–153. DOI: <https://doi.org/10.37222/2786-7552-2024-5-8> [in Ukrainian].

Ukrainska presa v Heneral-Hubernatorstvi [The Ukrainian Press in the General Government]. (1941, 20 lystop.). *Lvivski Visti*, 6 [in Ukrainian].

Vid Redaktsii [Editorial]. (1940). *Iliustrovani Visti*, 7/8, 30 [in Ukrainian].

Vid Redaktsii [Editorial]. (1941). *Iliustrovani Visti*, 12, 15 [in Ukrainian].

Oksana Sereda

PhD in Social Communications,
Senior Researcher of the Research Institute for Press Studies
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

**THE PERIODICAL «ILIUSTROVANI VISTI» (1940–1941):
A VISUAL CHRONICLE OF UKRAINIAN LITERARY
AND ARTISTIC LIFE**

This article explores the history and operational context of the literary and artistic journal «Iliustrovani Visti», which was published during the German occupation. It examines the composition of the editorial board and contributors, outlines the journal's structure and visual design. The main objective is to reconstruct the history of the journal's emergence, clarify the reasons for its discontinuation, refine the composition of the editorial team, and identify the pseudonyms and cryptonyms used by its contributors.

To achieve this research tasks were undertaken: a systematic content analysis of all journal issues, registering contributors' names and editorial materials; a review of dictionaries of concealed names to decode pseudonyms and cryptonyms; a review of dictionaries of hidden names to uncover pseudonyms and cryptonyms; an examination of academic works on Ukrainian cultural and publishing activities from 1939 to 1944 under German occupation; and an analysis of memoirs by participants in the Ukrainian press and publishing of that period.

The relevance of this study lies in its focus on «Iliustrovani Visti» as a media phenomenon, previously explored primarily for its content. Its novelty stems from a comprehensive analysis of the journal's content and sources, clarifying its history, editorial practices, and authorial identities. The research employs general along with specialised scientific methods, including comparative historical-bibliographic, biographical.

The first issue of «Iliustrovani Visti» was published in Kraków in April 1940 by «Ukrainske Vydavnytvo» (the Ukrainian Publishing House), aiming to document Ukrainian cultural life and serve

as a platform for writers and artists. While Mykhailo Khomiak was the official editor, editorial duties were in practice undertaken by Lev Lepkyi (1940) and Sviatoslav Hordynskyi (1941). The 1941 editorial board included Vasyl Karkhut and Edward Kozak. In total, 20 issues were published, with the final one in December 1941.

The article concludes that «*Iliustrovani Visti*» played a significant role in shaping Ukrainian cultural identity in exile and remains a valuable source for the study of Ukrainian culture during the German occupation.

Keywords: «*Iliustrovani Visti*», journal, editorial board, contributors, cultural life, German occupation.

Стаття надійшла 28.03.2025

Прийнято 25.04.2025

Надія Брайлян

ORCID ID: <https://0000-0002-7892-2481>

наукова співробітниця Науково-дослідного інституту пресознавства,
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
nabra@ukr.net

УДК 821.161.2'373.232.1-028.52-029:82-7

ІРОНІЧНІ ПСЕВДОНИМИ УКРАЇНСЬКИХ АВТОРІВ XIX–XXI СТ.: ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІЙНОГО НАВАНТАЖЕННЯ

DOI 10.37222/2786-7552-2025-6-7

Мета статті – дослідити іронічні псевдоніми українських авторів XIX–XXI ст., проаналізувати характерні способи їх утворення та особливості функційного навантаження. Завдання дослідження полягає у віднайденні іронічних підписів серед масиву українських псевдонімів, зібраних у книзі «Приховані імена: словник псевдонімів українських авторів XIX–XXI ст.», аналізі способів їх утворення, систематизації відповідно до них, встановленні особливостей функційного навантаження. Методи дослідження: системний, аналітичний, описовий, що дали змогу здійснити вибірку іронічних псевдонімів, дослідити способи їх творення, визначити функції та встановити їхні особливості. Новизна статті у тому, що іронічні псевдоніми українських авторів уперше досліджуються як окрема цілісна група, що відзначається низкою особливостей, зокрема щодо їх способів творення, функційного навантаження та наявного між ними зв'язку. Висновки: Встановлено, що серед псевдонімів українських авторів XIX–XXI ст. є значна кількість підписів, які виявляють ознаки іронії: двозначність, натяк, відсилку, певну гру чи ребус, – іронічні псевдоніми. На основі матеріалів видання «Приховані імена: словник псевдонімів українських

авторів XIX–XXI ст.» здійснено вибірку таких псевдонімів, проаналізовано способи їх утворення і відповідно до них здійснено систематизацію у двох групах: 1) псевдоніми, утворені на основі автонімів чи справжніх ініціалів; 2) псевдоніми, створені без жодного зв'язку з автонімами. У кожній із груп виділені підгрупи відповідно до конкретного способу їх утворення. Виявлено значну кількість різноманітних способів творення іронічних псевдонімів, відзначено випадки поєднання кількох із них в одному підписі. Досліджено притаманні іронічним псевдонімам функції, відзначено їх виражену поліфункційність. Встановлено низку особливостей функційного навантаження іронічних псевдонімів, а саме: його багатоманітність, різний ступінь проявленості тієї чи іншої функції у різних псевдонімах; домінуючу роль – однієї чи кількох – відмінної від основної функцій (найчастіше це характеристична, естетична, символічна, комічна, ігрова). Наведено приклади багаторівневого використання іронічних псевдонімів, творення за їх допомогою містифікацій. Наголошено на високій інформативності іронічних псевдонімів, а також важливості розуміння контексту при їх дослідженні.

Ключові слова: українські автори, іронічні псевдоніми, способи творення, функційне навантаження.

Постановка проблеми. Псевдоніми українських авторів, якими рясніють сторінки періодичних видань XIX–XXI ст., залишаються малодослідженою сторінкою історії українського пресознавства, та й історії України загалом. Ця проблема важлива також для біографічних та просопографічних досліджень, оскільки псевдонімами користувалися багато українських письменників, журналістів, редакторів, видавців, державних, громадських, політичних і культурних діячів – як з огляду на суспільно-політичні реалії, так і з особистих міркувань та уподобань. Одну із надзвичайно цікавих, різноманітних і змістовно насичених груп псевдонімів становлять підписи іронічні. Ця група псевдонімів має низку особливостей, які потребують дослідження. Зокрема, вона вирізняється багатоманітністю

способів творення, насиченим змістовим та функційним навантаженням.

Мета дослідження. Проаналізувати псевдоніми українських письменників, публіцистів, редакторів, громадських діячів, зібрані у книзі «Приховані імена: словник псевдонімів українських авторів ХІХ–ХХІ ст.», на предмет наявності серед них іронічних самоназв, тобто підписів двозначних, які містять гру слів, натяки чи певні відсилки, являють собою ребус, створюють певні ілюзії щодо особи автора. Систематизувати отримані відомості, проаналізувати способи утворення цих псевдонімів та дослідити властиві їм функції.

Об’єкт дослідження: псевдоніми українських письменників, журналістів, редакторів, громадських діячів ХІХ–ХХІ ст., зібрані у книзі «Приховані імена: словник псевдонімів українських авторів ХІХ–ХХІ ст.», іронічного змісту, а також такі, що містять гру слів, натяки чи певні відсилки, являють собою ребус, створюють певні ілюзії щодо особи автора.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремого дослідження іронічних псевдонімів українських авторів проведено до цього часу не було. Питання української псевдонімії, зокрема способи творення псевдонімів та їхні функції розглядали у своїх працях Н. Павликівська (Павликівська, 2009; Павликівська, 2010; Павликівська, 2019), Л. Прокопчук (Павликівська & Прокопчук, 2020; Павликівська & Прокопчук, 2021), В. Просалова (Просалова, 2024), В. Соприкіна та О. Маленко (Соприкіна & Маленко, 2021), П. Чучка (Чучка, 2001).

Методи дослідження: системний, аналітичний, описовий, які сприяли досягненню мети цієї статті, зокрема віднайденню у праці «Приховані імена: словник псевдонімів українських авторів ХІХ–ХХІ ст.» іронічних псевдонімів українських авторів, їх систематизації, дослідженню їх способів творення та визначенню особливостей функційного навантаження.

Виклад основного матеріалу. Серед розмаїття псевдонімів, які використовували українські журналісти, редактори, письменники, публіцисти, підписи іронічні, двозначні, побудовані на грі слів чи натяках, привертають особливу увагу. Таких псевдонімів на сторінках книги «Приховані імена: словник

псевдонімів українських авторів XIX–XXI ст.» (Брайлян, 2023) виявлено значну кількість (понад 200).

Основою творення багатьох іронічних псевдонімів послужили автоніми українських авторів (справжні прізвища, імена, по батькові – щось одне із цього чи усе це разом) або їхні ініціали.

Так, бібліограф, редактор, літературознавець, перекладач та громадсько-політичний діяч **Володимир Дорошенко** за основу для псевдоніма взяв своє ім'я і створив підпис, який дещо нагадував ірландське прізвище, – **Вол. О'Димир**. Поет, драматург, редактор і перекладач **Варфоломій Кириленко** трохи вкоротив своє ім'я і розділив його, унаслідок чого постав псевдонім **В. Арфолом**. Ще один із своїх підписів – **Вармій Кирко** – він утворив, вилучивши по два середні склади з імені та прізвища.

Псевдонімом, утвореним на основі розділу свого імені, користувався науковець, педагог, редактор, журналіст, спортивний діяч **Едвард Жарський** – **Ед. Вард**. Він мав ще й підпис, складений із перших літер прізвища та імені – **Жед**, і використовував його зокрема на сторінках спортивного часопису «Змаг» (Львів, 1937–1939) (Ковпак, 2008, с. 104). На сторінках цього видання зафіксовано ціле гроно іронічних псевдонімів, утворених на основі перших літер прізвищ та імен авторів, а саме: журналіст, спортивний діяч із Мостиськ **Михайло Бардин** підписувався **Ембард**, спортивний діяч і дописувач із Ворохти **М. Бойчук** – **Ембой**, редактор, видавець, громадський і політичний діяч **Осип Навроцький** – **Онав** (Ковпак, 2008, с. 104).

У такий же спосіб – на основі перших літер імені та прізвища – створив один із своїх псевдонімів відомий карикатурист, гуморист, редактор, видавець, письменник, художник **Едвард Козак** – **Еко**, а також журналіст, редактор і громадський діяч **Осип Новицький** – **Оно**. Журналістка, письменниця, громадська діячка **Наталія Леонтович-Башук** послуговувалася псевдонімом **Ната Ленко**, утвореним на основі частин її імені та прізвища.

Військовик, інженер та громадський діяч **Роман Каратницький** вкоротив і розділив своє прізвище, підписуючись

К. Арат. Подібним чином – розділяючи своє прізвище – утворили свої псевдоніми, зокрема: журналіст, військовик і громадський діяч **Варфоломій Євтимович – Єв. Тимович**, та журналіст, редактор, письменник, політичний і громадський діяч **Максим Славинський – С. Лавинський**. Музичний діяч **Андрій Титович Воликівський** уклав псевдонім із перших літер свого імені та по батькові і частини прізвища – **А. Тволик**.

Письменник, композитор, громадський і культурний діяч **Володимир Мельников** утворив псевдонім, «обрізавши» початкові літери свого імені та початкові і кінцеві – прізвища – **Ельник Имир**.

Один із псевдонімів відомого українського спортивного діяча, медика, педагога, журналіста, редактора **Степана Гайдучка – Гакстен** – являє собою дещо складнішу композицію літер прізвища й імені, а саме: поєднання двох початкових та останньої літери прізвища та трьох початкових і останньої – імені. Редактор, громадський діяч, агроном **Романенко Антін** створив один із своїх псевдонімів із першого складу імені та першого й останнього – прізвища – **Ан-ро-ко**. Перша літера імені та перші три – прізвища становлять один із псевдонімів бібліографа та видавця **Олександра Соколишина – ОСОК**. У подібний спосіб утворив один із своїх підписів відомий пластовий діяч, правник, журналіст і редактор **Юрій Старосольський – ЮСТ**.

Поєднання трьох початкових літер зі свого імені та з прізвища використав як псевдонім журналіст, письменник, громадський діяч **Степан Женецький – Стежен**. Журналіст, редактор, громадський діяч **Козельський Ян Домінікович** узяв як псевдонім перші склади свого прізвища, імені та по батькові – **Кояндо**. У такий же спосіб – із перших складів свого імені, прізвища та по батькові – утворив один із своїх псевдонімів – **Яр. Юлев** – редактор, публіцист, видавець, священник, теолог **Ярослав Юліанович Левицький**. Псевдонім, складений із початкових складів імені, прізвища та по батькові, обрав собі журналіст **Борис Маркіянович Шайдецький – Бомарша**.

Такий спосіб творення псевдоніма – з кількох перших літер імені та прізвища (з різними варіаціями їх кількості) – серед

підписів українських авторів трапляється досить часто. Зокрема, його використовували: художниця, публіцистка, мистецтвознавиця **Софія Вальницька – Со-ва**; музичний критик та редактор **Юрій Масютин – Юрмас**; журналіст, редактор, громадський діяч **Лев Мидловський – Лемид**; композитор, піаніст музичний критик, публіцист, культурно-громадський діяч **Нестор Нижанківський – Нениж**; журналіст, редактор, письменник **Степан Федачинський – Стефед**; письменник, журналіст, літературний критик, редактор, кіносценарист **Володимир Ярошевський – Воляр**; правознавець, правник, журналіст, редактор, громадський діяч **Ярослав Падох – Яропад**.

У такий же спосіб – шляхом компонування двох перших літер імен та прізвищ – утворили спільний іронічний псевдонім журналісти, редактори і письменники **Роман Купчинський** та **Василь Бобинський** і підписувалися **Рокувабо**. Письменники **Юрій Косач** та **Петро Горбань** створили спільний псевдонім зі своїх імен – **Юропетро** – і підписували ним епіграми у нью-йоркській газеті «Обрії» (1951) (Еппель, 1999, с. 88).

При створенні ще одного спільного псевдоніма автори використали частину прізвища одного із них і псевдонім іншого. Так, мистецтвознавчі праці, створені **Костем Широцьким** разом із **Павлом Балицьким**, були підписані **К. Баладиженко** (Білокінь, 2009, с. 305). Основою цього підпису став відомий псевдонім **Костя Широцького – К. Ладиженко** – та перший склад прізвища його співавтора.

Один із псевдонімів журналістки, письменниці, науковиці і громадської діячки **Хариті Кононенко**, яким вона підписувала матеріали «Жіночої сторінки» у газеті «Діло» (Львів, 1937—1939 рр.), був складений з останніх складів прізвища й імені авторки і мав кумедне звучання – **ко.-тя** (Астапцева, 2017, с. 184).

Журналіст, редактор і письменник **Теодора Курпіта** використовував декілька псевдонімів, утворених на основі свого автоніма, його частин чи ініціалів, а саме: **Кур Піта, Текур, Тека, Теок**.

Серед іронічних псевдонімів українських авторів чимало і таких, які утворені шляхом прочитання літер власних ініціалів, здебільшого вони злиті в одне слово, але трапляються

і двослівні. Такі підписи використовували, зокрема: письменник, редактор, видавець, педагог **Володимир Павлович Островський – Вепео** (також **Ве-пе-о**); журналіст, редактор, театральний критик **Михайло Вовк – Емве**; журналіст, видавець, редактор, громадський діяч **Сидір Кравець – Еска**; педагог, публіцист, письменник **Михайло Приймак – Емпе**; письменник, журналіст, літературознавець **Микола Самусь – Емес** (ще один його псевдонім являв собою усічення прізвища – **Мусь**); журналіст, інженер, громадський діяч **Микола Строкон – Емес**; письменник, педагог **Роман Тарнаруцький – Ерте**.

Чимало українських авторів утворювали псевдоніми як анаграми, тобто шляхом переставляння в автонімах літер, складів чи написання їх у зворотному порядку (ананіми). У таких іронічних псевдонімах, що мають вигляд анаграм чи ананімів яскраво виражена насамперед ігрова, розважальна функція, натомість ребус приховування справжніх прізвища та імені розгадується досить легко. Так, письменник, журналіст, перекладач, педагог **Прохор Воронин** один із своїх псевдонімів утворив, переставивши склади свого імені – **Хор-Про**. Громадський діяч, редактор, колекціонер **Іван Гречко** зробив те ж саме зі своїм прізвищем і користувався псевдонімом **Когрич Іван**. Письменник та педагог **Петро Мідянка** переставив склади і в імені, і в прізвищі, у результаті чого постав псевдонім **Камідян Ропет**.

Серед українських авторів, які використовували ананіми (тобто утворювали псевдонім, написавши літери власного прізвища чи імені у зворотному порядку): редактор, видавець, громадський діяч **Боровик Дмитро – Кивороб Д.**; журналіст, редактор, видавець **Володимир Кушнір – Ріншук**; письменник, журналіст, педагог, військовик **Сергій Кушніренко – Окнеріншук**; педагог і мовознавець **Прокіп Мостович – Чивотсом**; письменник, журналіст **Овчаренко Іван – Окнерачво І.**; письменник і громадський діяч **Радченко Федір – Окнечдар Т.**; письменник, редактор, інженер, термінолог **Степан Риндик – Киднир**; письменник, журналіст і драматург **Іларіон Чолган – Наглоч**; письменник, літературознавець і педагог **Петро Ротач – П. Чатор** (він послуговувався й іншими

псевдонімами, створеними на основі свого автоніма: **Пет. Ро., Тач Петро**).

Ананіми зі свого імені використовували як псевдоніми: журналіст, письменник, видавець, громадський діяч **Барвінський Володимир – Римидолов**; історик, науковець, державний діяч, публіцист, педагог **Мирон Кордуба – Норим К.**; письменник, журналіст, редактор, композитор, критик і громадський діяч **Роман Купчинський – Намор**. Український актор, драматург, редактор, публіцист **Лев Лопатинський** утворив ананім одночасно зі своїх прізвища та імені – **Йикснитапол Вел**.

Педагог, освітній і громадський діяч **Теofil Старух** при створенні свого псевдоніма **Пан. Т. Офель** використав співзвучність із своїм іменем. Журналіст, редактор, письменник, громадсько-політичний діяч **Віталій Бендер** послуговувався співзвучними із своїм прізвищем підписами **Бен д'Е**, а також **П. Р. Бендя**.

Таким чином, іронічні псевдоніми, утворені на основі автонімів, виразно демонструють послаблення основної, езотерічної функції, оскільки у багатьох із них справжнє ім'я автора відгадується досить легко. Натомість у більшості таких псевдонімів домінує ігрова, ребусна функція, часто проявлені також характеристична, естетична, символічна, комічна функції та їх усеможливі поєднання.

Багато українських авторів утворювали іронічні псевдоніми ніяк не пов'язані з їхніми справжніми прізвищами та іменами. Іноді вони використовували для цього існуючі чи новостворені слова, що натякали на сферу їхніх професійних чи інших зацікавлень, як-от філолог, редактор, бандурист і дослідник кобзарства **Андрій Горняткевич** обрав собі псевдонім **Доремій Фасоля**, акцентуючи таким чином свою зацікавленість музичною тематикою. Диригент, педагог, музичний діяч **Микола Малько** підписувався псевдонімом **Ля-мі**; книгознавець, бібліограф, журналіст, видавець **Лев Биковський – Бібліографічний мікроб**.

Галицький редактор, публіцист, кінокритик та кіноаматор **Володимир Гумецький** використовував кілька іронічних псевдонімів, як-от: **Е. Кран, Ікс Фікс, X-27 та Кут Кудак** (Середа,

2015, с. 612). Три перші з них були відсилками до його зацікавлення кінематографом, зокрема, X-27 був узятий із назви відомого на той час американського фільму (Середа, 2015, с. 614).

Чимало українських авторів утворювали іронічні псевдоніми шляхом довільного поділу обраних слів чи висловів. Так, письменник, військовик, редактор, державний і громадський діяч **Володимир Бірчак** одним із своїх підписів мав **Н. А. Коліні**. Цей псевдонім співпадав із назвою сатиричної рубрики «На коліні» в ужгородській газеті «Українське Слово» (1932—1938), постійним плідним автором якої був В. Бірчак (Габор, 1995, с. 38). Лікарка, науковиця, письменниця, редакторка, громадська діячка **Софія Парфанович** мала одним із своїх псевдонімів вислів **В. Труді**; журналіст, редактор, письменник, перекладач, громадський діяч **Богдан Подолянко** використовував підпис **Ч. Ортівсин**; письменниця і перекладачка **Володимира Дорошенко** (у шлюбі – Васишлишин, відома під псевдонімом **Міра Гармаш**), послуговувалася псевдонімом **І. Жак** (а також **Ївга Жак**); письменник, редактор, журналіст, публіцист **Петро Кізко** використовував псевдонім **А. Пчхи** (також **Аркан Пчхи**), письменник, перекладач, журналіст, педагог, фольклорист, театральний діяч **Денис Онищук** одним із псевдонімів мав **Гав-рило** (Антофійчук, 2022). Уже згаданий **Віталій Бендер** серед своїх численних псевдонімів мав і підписи, створені шляхом поділу слів чи висловів – **О. Кей** та **Ол. Райт**.

Деякі автори утворювали іронічні псевдоніми на основі особових займенників, як-от: письменник, журналіст, редактор **Калістрат Анищенко** – **Вінже К.**; журналіст, редактор, літературознавець, перекладач **Костянтин Арабажин** – **Не Я** (також у перекладі латинською – **Non ego**); письменник, редактор, державний і громадський діяч **Василь Мазуренко** – **Цяя О.**; письменник, етнограф, священник **Володимир Хиляк** – **Я Сам**; журналіст, редактор, письменник, громадський діяч **Матвій Шатульський** – **Двохнас**.

Письменник, літературний критик, редактор та видавець **Володимир Іванців** як один із своїх псевдонімів використав вигук з особовим займенником – **Анувас**. Етнограф, фолькло-

рист, журналіст, письменник **Олександр Твердохлібів** утворив іронічний псевдонім із неозначеного особового займенника – **Хома Абищо**.

Трапляються також псевдоніми, створені шляхом злиття висловів. Ними послуговувалися: журналіст, редактор, видавець, військовик, громадський діяч **Альфред Козак – Ітакдальше**, журналіст і редактор **Роман Пашківський – Раднерад**, журналіст **Павло Тригубов – Нескажухто Павло**.

Іноді автори використовували один зі своїх псевдонімів як основу творення іншого, при цьому послуговуючись тими ж методами, що й при створенні псевдонімних підписів зі своїх автономів, зокрема всіляко комбінуючи частини двослівних псевдонімів. Так, журналіст, редактор, громадський діяч **Михайло Голинський** мав псевдонім **Гриць Муха** і шляхом злиття його частин утворив ще один – **Гримуха**; поет **Андрій Сторожук**, використовував псевдонім **Андрій Чужий** і з перших його літер отримав інший підпис – **Ачу**. Журналіст, державний і громадський діяч **Леонід Абрамович** послуговувався псевдонімом **Леонід Бурчак**, а ще один утворив звуковим прочитанням його ініціалів – **Ельбе** (використовував ще й розділений варіант – **Ель Бе**). Журналіст, письменник і педагог **Іван Бордейний** підписувався псевдонімом **Осип Задума**, а також утвореним від нього ананімом – **Амуд Аз**.

Серед іронічних псевдонімів наявна також помітна кількість утворень із заперечною часткою «не». Підписуючись у такий «заперечний» спосіб, автор фактично пропонує читачеві своєрідну гру, акцентуючи саме відсутність у нього певних якостей, і таким чином виводить на передній план характеристику, оцінку та ігрову функції псевдоніма. Такі псевдоніми використовували, зокрема: журналіст, редактор, видавець, публіцист, педагог, політичний і громадський діяч **Никифор Григорійв – Не-політик**, письменник, журналіст, редактор, громадсько-політичний діяч **Василь Елланський – Не поет**, публіцист, редактор, економіст, громадсько-політичний діяч **Карло Коберський – Не філософ**, письменник, редактор, видавець, педагог, літературознавець, державний і громадський діяч **Антін Крушельницький – Не педагог** (використовував

також псевдонім **Педагог**), письменник, літературознавець, редактор, педагог **Денис Лукіянович – Не критик**, письменник, редактор, літературознавець **Леонід Новиченко – Не літератор**.

Журналіст, поет та музикант **Віктор Лапкін** послуговувався псевдонімом **Віктор Недоступ**. Він належав до поетичного угруповання «Пропала грамота», членами якого були також **Юрко Позаяк** (псевдонім **Юрія Лисенка**) та **Семен Либонь** (псевдонім **Олексія Семенченка**). Основою творчості «Пропалої грамоти» (у назві якої зовсім не випадкова відсилка до Гоголя) були «сміх, іронія, сарказм, весела гра зі словами та смислами» (Віктор Недоступ, [б. д.]), що вочевидь відобразилося і на виборі іронічних псевдонімів усіма її членами.

Журналіст, видавець, письменник, перекладач, громадський діяч **Святослав Лакуста** підписувався **Непанас Некущенко**, взявши за основу псевдонім **Панас Кущенко**, який належав його колезі по роботі у буковинських часописах – письменнику, перекладачу, педагогу, фольклористу, театральному діячеві **Денису Онищуку** (Антофійчук, 2022).

Ціле гроно іронічних псевдонімів використовував львівський поет кінця XX – початку XXI ст. **Назар Гончар**, точніше буде сказати, що серед його псевдонімів, яких зафіксовано 27 (Брайлян, 2023, с. 96) майже всі – іронічні. Він уживав такі підписи, як: **Назар-Назар Багнет-Багнера**, **Богдан Бознахто**, **Зефір Гальмо**, **Напір Гончар**, **Левко Дулевина**, **Фелікс Інкогніто**, **Євменій Люлище-Гончаркевич**, **Надійка Надмидума**, **Назар Непийпиво**, **Іван Нефільтруйбазар**, **Гнат Резигнат**, **Ганна Розчар**, **Жак Страшне**, **Назар Сумнівець**, **Ангеліна Терносливка**, **Зігфрід Цугцвангер**, **Шота Мбудедалі**, **Nazzy Potter**. Серед псевдонімів Назара Гончара був також підпис-паліндром, тобто такий, що читається однаково справа наліво і зліва направо, – **Село Олесь** (Лучук, 2009, с. 509).

Письменник, колега і дослідник його творчості Іван Лучук зазначав, що «для мистецтва поетичного Н. Гончара є властивими й елементи містифікації». Така містифікація, «виражена багатоманітням вживання псевдонімів», займала помітне місце у «загальному комплексі мистецтва поетичного Назара Гонча-

ра» (Лучук, 2022, с. 360). Ці його «псевдонімні містифікації» були відображені на сторінках періодики, зокрема на шпальтах львівської газети «Ратуша»» (Лучук, 2022, с. 349). У цьому часописі Н. Гончар опублікував сім поетичних добірок, кожну під іншим псевдонімом (Лучук, 2022, с. 351) і створив між цими «авторами» певні складні взаємини: вони виступали перекладачами один одного, оскаржували право авторства на деякі твори один в одного і т. п.

Подібні містифікації за допомогою псевдонімів практикували й деякі інші автори, зокрема письменник **Юрій Винничук**. У книзі «Життя у позику» Е. М. Ремарка, виданій 2014 р. у Львові у серії БУЗОК (Бібліотека Українця Золота Колекція), зазначено, що переклад роману з німецької здійснили Рома Попелюк і Юрій Винничук, Ромі Попелюк належить і передмова до видання. Однак насправді **Рома Попелюк** – один із псевдонімів Юрія Винничука (Соприкіна & Маленко, 2021, с. 240).

Багаторівневі псевдонімні маски та ігри з ними властиві не лише письменникам. Майстром таких розіграшів був також історик, історіограф, постійний плідний автор українських наукових часописів 1920–1930-х рр. В'ячеслав Заїкин. Так, дослідник його постаті Андрій Портнов у праці з красномовною підназвою «Історик з багатьма обличчями» цитує листа Омеляна Пріцака, історика і колеги В. Заїкина упродовж львівського періоду його життя (1931–1940 рр.): «...видавши якусь працю, писав на неї дві рецензії, одну негативну, а другу позитивну під різними псевдонімами і криптонімами. А потім третя або четверта рецензія полемізувала з обома критиками» (Портнов, 2004, с. 89). А всі вони були написані самим В. Заїкиним. Деякі зі своїх праць він підписував криптонімами **В. З. і В. М.**, перший з яких утворений від його автоніма, а другий від псевдоніма **В. Миропільський**, тобто у співавторстві із самим собою.

Лише іронічними псевдонімами, фактично – псевдонімамікаламбурами, послуговувався письменник, редактор, видавець **Ігор Римарук**. Серед його підписів наявні співзвучні з прізвиськом (псевдоніми-пароніми), як-от: **Римма Рурк**, а також **Вій-Римарук Ігор** (у якому до того ж простежується натяк на персонажа української демонології, популяризованого

М. Гоголем). Ще один свій псевдонім – **Війон Франсуа-Ремарк** – автор теж базував на співзвучності прізвища із відомим німецьким письменником XX ст. Е. М. Ремарком та долучив до нього французького поета пізнього середньовіччя Франсуа Війона (цілком можливо, створюючи у своєму псевдонімі ще більше інформативних нашарувань, оскільки Франсуа Війон – теж псевдонім, а щодо його справжнього прізвища є два різні варіанти). В інших своїх псевдонімах – **Кім Ір Сеня** та **IRok'ez** – Ігор Римарук «каламбуриє», використовуючи свої ініціали, а також одіозного колишнього північнокорейського лідера (Кім Ір Сен) та впізнаваний елемент панк-культури (зачіска ірокез).

Певну особисту відсилку для створення одного зі своїх псевдонімів використав письменник, фахівець з інформатики, редактор, видавець, історик, громадський і політичний діяч **Микола-Ярослав Гнатів**. Його підпис **Пан Нектарський** «відсилає до відомої колись у Львові кнайпи «Нектар», де народилося чимало суспільно-культурних і літературно-мистецьких ідей» (Лучук, 2015). М. Гнатів використовував також різновид цього псевдоніма – пан **Ник Тарський**.

Серед іронічних підписів наявна велика група псевдонімів, у яких автори постають як особи іншої статі: псевдогініми – коли автор-чоловік підписується жіночим ім'ям і прізвищем та псевдоандроніми – коли автора-жінка використовує як підпис чоловічі ім'я та прізвище. Іронічне забарвлення таких псевдонімів очевидне, якщо тільки такий варіант підпису не був пов'язаний із необхідністю (міркуваннями безпеки чи можливістю опублікувати свої праці)¹, а становив власний вибір і мав на меті реалізацію певного авторського задуму, зокрема своєрідну гру із читачем – постати перед ним в образі особи іншої статі.

Псевдогініми використовували, зокрема: письменник, журналіст, видавець **Андрій Баб'юк** – **Весняна Наталя**; поет, перекладач, редактор, літературний критик **Освальд Бургардт**

¹ Як приклад вимушеного псевдогініма наведемо підпис **Орися Галичанка** українського церковного діяча, письменника, редактора, публіциста і педагога **Осипа Годунька**, саме під таким псевдонімом опубліковано поему «Серед блискавок і бурі» (Мюнхен, Рим, 1967), рукопис якої йому вдалося передати із табору у Сибіру (Комариця, 2000, с. 70).

(відомий як **Юрій Клен**) – **Черленівна Роксоляна**; уже згаданий **Гумецький Володимир** – **Лакуста Одарка**; письменник, редактор, громадський діяч **Олександр Кандиба** (відомий як **Олександр Олесь**) – **Красолька Ганна**; письменник, редактор, видавець, громадський діяч **Юрій Керча** – **Верховинка Тая**; письменник і журналіст **Володимир Куліш** – **Серафима Гусочка**; журналіст, редактор **Олександр Пирожик** – **Олена Богуш**; письменник, журналіст, редактор, літературний критик **Валер'ян Поліщук** – **Курнатовська Ярина**; журналіст, письменник **Іван Ярич** – **Тлуста Марійка**.

Деякі автори послуговувалися кількома псевдонімами. Так, серед численних псевдонімів уже згаданого поета Назара Гончара такі підписи, як **Надійка Надмидума**, **Ганна Розчар**, **Ангеліна Терносливка**, у журналіста, письменника, літературознавця, перекладача **Миколи Васильчука** – **Марія Кавецька**, **Климентина Сотник**, **Марія Підопригора** (Бігусяк & Арабчук, 2013, с. 221). Зауважимо також, що цей автор використовував два «парні» псевдоніми: **Марія Підопригора** та **Юрій Підопригора** (Бігусяк & Арабчук, 2013, с. 221). Полюбили використовувати псевдоніми і вже згаданий письменник **Юрій Винничук** – **Аліна Джурик**, **Ярина Джурик**, **Рома Попелюк**, **Тиберія Шпака** (Соприкіна & Маленко, 2021, с. 240).

Рекордсменом із використання псевдонімів був журналіст, публіцист, історик, етнограф, фольклорист, літературознавець, а також педагог, державний і громадський діяч Григорій Дем'ян. У «Прихованих іменах...» зафіксовані 12 його псевдонімів (серед 40 псевдонімів) (Брайлян, 2023, с. 118–119), а саме: **Бабій Ганна**, **Барладин Галина**, **Брусова Ніна**, **Гнот Анастасія**, **Говдиш Ярослава**, **Гуменюк Катерина**, **Костик Марія**, **Павлюк Ольга**, **Петрусяк Оріся**, **Рилюк Оріся**, **Сербин Дана**, **Сидорович Марія**, **Швед Стефа**. У біографічній публікації про Г. Дем'яна (Глушко & Трегуб, 2000) не наведено причин використання ним такої кількості псевдонімів.

До підписів своїх праць псевдоандронімами вдавалися такі авторки, як: письменниця **Наталія Введенська** – **Недоля Юрко**, письменниця, журналістка, громадська діячка **Стефанія Гурко** – **Гвинт Геннадій**; письменниця, перекладачка, музична

та літературна критикиня **Ніна Дубровська-Трикулевська** – **Юрич Гордій**, журналістка і письменниця **Антоніна Кудрицька** – **Дід Супрун**, письменниця, малярка, скульпторка, громадська діячка **Оксана Лятуринська** – **Єроним**, письменниця і перекладачка **Ольга Петик** – **Ольгович Володимир**, письменниця **Юлія Пастушенко-Мисько** (відома як **Мирослава Сопілка**) – **Іван Батіжок**. Деякі авторки мали по два псевдоандроніми, як-от: журналістка **Олена Мороз** – **Подорожній Микола** і **Хомчук Петро**, журналістка і письменниця **Леонтиня Топало** – **Левченко Валентин** і **Шило Валентин**, письменниця та акторка **Діамара Ходимчук** – **Крига Олекса** і **Кропива Карпо**.

Псевдогіміми та псевдоандроніми виразно демонструють свою поліфункційність, їм властива складна взаємодія притаманної усім псевдонімам езотеричної функції із додатковими: естетичною (**Ангеліна Терносливка**), характеристичною (**Дід Супрун**), символічною (**Недоля Юрко**) та комічною (**Тлуста Марійка**) функціями (нерідко відразу з кількома з них).

Серед іронічних псевдонімів українських авторів наявна порівняно невелика група римованих підписів, які складаються із двох слів і здебільшого мають вигляд імені та прізвища. Такими римованими псевдонімами послуговувалися: журналіст, редактор, громадський діяч **Іван Дурбак** – **Кум Наум**, письменник, перекладач, видавець **Володимир Іванців** – **Іван Ковзубан**, журналіст і письменник **Роман Кокотайло** – **Кум Наум**, письменник, журналіст, педагог, перекладач, мистецтвознавець, громадсько-культурний діяч **Богдан Лепкий** – **Сень Брень**; письменник, журналіст, видавець, громадський діяч **Антін Лотоцький** – **Тото Долото**, журналіст, редактор, громадський діяч **Андрій Луців** – **Хуан де Барабан**, поет, літературознавець, педагог **Петро Ротач** – **Дідусь Петрусь**, а також уже згадані **Назар Гончар** – **Гнат Резигнат** та **Олена Вітенко** – **Гнат Вовкамнебрат**. По 2 римовані псевдоніми мали: письменник, етнограф, священник **Володимир Хиляк** – **Анонім Єронім** та **Лемко Семко** та журналіст, редактор, письменник, громадський діяч **Матвій Шатувський** – **Михайло Колупайло** і **Михайло Шкандибайло**. Ці псевдоніми здебільшого акцен-

тують комічну (Михайло Колупайло, Сень Брень), естетичну (Гнат Резигнат, Хуан де Барабан), характеристичну (Дідусь Петрусь, Лемко Семко), ігрову (Тото Долото) функції, а також їхні поєднання.

Деякі українські автори створювали іронічні псевдоніми із багатослівних виразів, очевидно, намагаючись таким чином постати перед читачем у певному яскравому і цікавому образі й, відповідно, акцентувати насамперед характеристичну функцію псевдоніма. Такий багатослівний іронічний підпис знаходимо серед численних псевдонімів уже згаданих: **Антон Лотоцького – Само собою не Руданський та Валер'яна Поліщука – Філософ з головою хлопчика**. Багатослівні псевдоніми використовували також: письменник, журналіст, редактор, критик, громадсько-політичний діяч **Осип Маковей – Кандидат на патріота**, філолог, письменник, редактор, журналіст, громадський діяч **Кирило Студинський – Не плазун, але й без трону**.

Отже, серед псевдонімів українських авторів наявний великий масив іронічних підписів, які, відповідно до їх способів утворення, можемо поділити на дві групи. До першої групи відносимо псевдоніми, в основі творення яких лежать автоніми – прізвиська, імена та по батькові (усі ці дані одночасно або лише деяких із них) чи справжні ініціали автора. Другу групу становлять підписи, ніяк не пов'язані з автонімом автора. У кожній із двох груп своєю чергою виокремлюємо підгрупи, а саме:

Псевдоніми, утворені на основі автонімів чи справжніх ініціалів:

- шляхом маніпуляцій з власним прізвиськом чи (та) іменем і (чи) по батькові, як-от: усічення частин і всеможливе їх комбінування, переставлення складів (анаграми), прочитання ззаду наперед (ананіми) тощо;

- на основі звукового прочитання літер ініціалів (здебільшого однослівні псевдоніми, іноді розділені, як-от: Еска, Ве-пе-о);

- шляхом збереження співзвучності із власним прізвиськом та ім'ям, але з різницею у написанні, псевдонім-каламбур (Ігор Римарук – Римма Рурк; Віталій Бендер – В. Бен д'Е).

Псевдоніми, не пов'язані із автонімом, утворені:

- поділом існуючого слова (іноді двох) на частини у довільний спосіб (І. Жак, П. Р. Бендя, Н. А. Коліні);
- на основі існуючих або новостворених слів, які акцентують професійні зацікавлення автора (Доремій Фасоля; Бібліографічний мікроб);
- на основі вигуків, вставних слів, сполучників, стійких словосполучень, часто шляхом злиття чи довільного поділу на частини (Анувас, А. Пчхи, Куд Кудак, Раднерад);
- шляхом продукування імені та прізвища іронічного змісту (Надійка Надмидума, Шота Мбудедалі);
- шляхом використання заперечної частки «не»;
- шляхом маніпуляцій з власним псевдонімом: усічення частин, перестановка складів (анаграми), прочитання ззаду наперед (ананіми), звукове прочитання псевдонімних ініціалів;
- на основі прізвища та імені особи протилежної статі (псевдоандроніми і псевдогініми);
- шляхом римування двох слів (здебільшого мають вигляд імені та прізвища);
- на основі багатослівних виразів (Не плазун, але й без трону).

Зауважимо, що деякі з авторів використовували по кілька способів творення для різних своїх псевдонімів, а іноді поєднували їх в одному й тому ж.

За своїм визначенням псевдонім (у перекладі з грецької) означає вигадане (несправжнє, обманне, прибране) ім'я, тому очевидно, що основною його функцією є езотерична, тобто приховування, маскування справжніх (зафіксованих у документах) прізвища та імені автора. Однак обрання автором саме іронічного підпису виводить на перший план інші функції псевдоніма: характеристичну (презентативну) – автор прагне постати перед читачами у певному образі, акцентувати певні свої риси; естетичну – створити у читача відчуття краси, гармонії; символічну – підпис автора містить певні відсилки; гумористичну (комічну) – бажання пожартувати з читачами, розвеселити їх; ігрову – залучити читачів до своєї гри, зробити їм натяк, запропонувати їм розгадувати ребус; містифікаційну – створити у читачів певні ілюзії, містифікувати їх.

Висновки. Отже, багато українських письменників, журналістів, редакторів та громадських діячів ХІХ–ХХІ ст. використовували псевдоніми, у яких проявлені ознаки іронії: двозначність, натяжки, відсилки, певна гра смислів чи ребус – іронічні псевдоніми. На основі матеріалів видання «Приховані імена: словник псевдонімів українських авторів ХІХ–ХХІ ст.» здійснено вибірку таких псевдонімів та їх систематизацію у двох групах: 1) псевдоніми, утворені на основі автонімів чи справжніх ініціалів; 2) псевдоніми, створені без жодного зв'язку з автонімами. У кожній із груп виділені підгрупи, відповідно до конкретного способу їх утворення.

Встановлено, що іронічні псевдоніми вирізняються різноманітністю способів творення, яскраво проявленою поліфункційністю, а також більшість із них інформативно насичені. Їм притаманна складна взаємодія функцій, при якій у ролі домінуючої часто виступає одна чи й кілька функцій, відмінних від основної. Ці псевдоніми демонструють різний ступінь проявленості тієї чи іншої функції, причому часто це залежить від способу їх утворення.

При створенні авторами іронічних псевдонімів виразно простежується прагнення не лише (чи не стільки) замаскувати своє справжнє ім'я, а й презентувати себе у певний спосіб, постати перед читачами в бажаному образі, натякнути на сферу своїх зацікавлень, запросити їх до гри, розгадування ребусів, містифікувати їх, створити певні ілюзії, а також розважити, розвеселити тощо. Деякі з авторів за допомогою псевдонімів ведуть багаторівневу гру із читачами: дискутуючи самі із собою чи посилаючись самі на себе у публікаціях, підписаних різними псевдонімами, пишучи у співавторстві самі із собою і т. п.

Обрання авторами іронічних псевдонімів, створених у той чи інший спосіб, анітрохи не обмежується підписанням сатирично-гумористичних творів. Такі псевдоніми трапляються під публікаціями різноманітних жанрів – інформаційних, аналітичних та художньо-публіцистичних.

Іноді іронічний зміст того чи іншого псевдоніма прихований і стає очевидним лише зі знанням певного контексту: загальновідомого (як-от: Кім Ір Сеня – відсилка до одіозного

північнокорейського лідера, Nazzy Potter – відсилка до літературного героя Джоан К. Ролінг) чи особистого (Пан Нектарський – відсилка до улюбленої кнайпи «Нектар», яка знаходилася у Львові на вул. Саксаганського). Більшість іронічних псевдонімів відзначаються інформативністю, високою змістовою насиченістю, що робить їх дослідження особливо цінними для просопографії, біобібліографістики, історії української періодики та літератури.

Література

Антофійчук, В. І. (2022). Оницьук Денис Іванович. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. <https://esu.com.ua/article-75421>.

Астапцева, Х. (2017). «Балачки про моду» Харитини Кононенко – нове слово у жіночій пресі Галичини (На матеріалах «Жіночої сторінки» у газеті «Діло» (1936—1939 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*, 7(25), 173–195. Львів.

Бігусяк, М. В., Арабчук, І. М. (упоряд.) (2013). *Васильчук Микола Миколайович: бібліографічний покажчик (до 25-річчя літературно-наукової праці)*. Івано-Франківськ.

Білокінь, С. (2009). *Довідкова книга з культурної спадщини України: Метабібліографія, зміст біографічних та інших словників тощо*. Робочий зошит. Київ.

Брайлян, Н. (2023). *Приховані імена: словник псевдонімів українських авторів XIX–XXI ст.* Львів.

Віктор Недоступ. [б. д.]. *Читати Київ*. <https://www.readingkyiv.net/writers/viktor-nedostup/> (дата перегляду: 04.06.2025).

Габор, В. (1995). Бірчак Володимир. *Українська журналістика в іменах: матеріали до енцикл. слов.*, 2, 36–40. Львів.

Глушко, М., Трегуб, М. (2000). Дем'ян Григорій Васильович. *Українська журналістика в іменах: матеріали до енцикл. слов.*, 7, 108–115. Львів.

Еппель, В. (1999). *Нові матеріали до словника українських псевдонімів*. Київ.

Ковпак, В. О. (2008). *Українська спортивна періодика Галичини 20–30-х рр. XX ст.* Львів.

Комариця, М. (2000). Годунько Осип (Йосиф)-Михайло Іванович. *Українська журналістика в іменах: матеріали до енцикл. слов.*, 7, 68–71. Львів.

Лучук, І. (2009). Мистецтво паліндромії на сторінках львівської газети «Ратуша» (1990–1994 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*, 1(17), 499–514. Львів.

Лучук, І. (2011). Містифікація як складова мистецтва поетичного Назара Гончара (За публікаціями рубрики «Парнасленд» львівської газети «Ратуша»). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*, 1(19), 347–361. Львів.

Лучук, І. (2015). Незабутній пан Никтарський (Світлий пам'яті Ярослава Гнатіва). *Збруч*. <https://zbruc.eu/node/38889>.

Павликівська, Н. М. (2009). *Питання української псевдонімії ХХ століття*: монографія. Вінниця.

Павликівська, Н. М., Прокопчук, Л. В. (2020). Псевдоніми в антропонімійній системі української мови. *Modern researches in philological sciences: Collective monograph*, 288–306. Baia Mare, Romania. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-37-2/17>.

Павликівська, Н. М., Прокопчук, Л. В. (2021). Псевдоніми як лінгвомаркери української етнокультури. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Collective monograph*, 2, 160–175. Riga, Latvia: Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-031-5-32>.

Павликівська, Н. (2019). Псевдонімія як антропонімна категорія. *Філологічний дискурс*. 9, 214–221. DOI: 10.31475/fil.dys.2019.09.21.

Павликівська, Н. М. (2010). Українська псевдонімія ХХ століття: дис ... д-ра філол. наук. Київ. https://shron1.chtyvo.org.ua/Pavlykivska_Nataliia/Ukrainska_psevdonimiia_KhKh_stolittia.pdf?

Портнов, А. (2004). Вячеслав Заїкин: історик з багатьма обличчями. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія*, 10, 89–113. Харків.

Просалова, В. (2024). Біографічні чинники псевдоніміки українських літераторів у таборах Ді-Пі. *Синопис, текст, контекст, медіа*, 30(3), 215–224. Київ. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2024.3.9>.

Середа, О. (2015). Володимир Гумецький: маловідомі сторінки життєпису та публіцистичної діяльності. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*, 5(23), 611–618. Львів.

Соприкіна, В., Маленко, О. (2021). *Псевдонімікон української культурно-мистецької сфери початку ХХІ століття: лінгвістична інтерпретація*. Харків.

Чучка, П. (2001). Українські псевдоніми: статус, структура і функції. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного*

університету ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки (Мовознавство), 37, 82–83. Кіровоград.

References

Antofichuk, V. I. (2022). Onyshchuk Denys Ivanovych. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. <https://esu.com.ua/article-75421> [in Ukrainian].

Astapteva, Kh. (2017). «Balachky pro modu» Kharytyny Kononenko – nove slovo u zhinochii presi Halychyny (Na materialakh «Zhinochoi storinky» u hazeti «Dilo» (1936—1939 rr.) [Kharytyny Kononenko's «Balachky pro modu» – a new slovo in the female presi Halychyny (On the materials of «Zhinochoi storinky» in «Dilo» hazet (1936-1939)]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, 7(25), 173–195. Lviv [in Ukrainian].

Bihusiak, M. V., Arabchuk, I. M. (uporiad.) (2013). *Vasylchuk Mykola Mykolaiovych: bibliografichni pokazchkyk (do 25-richchia literaturno-naukovoї pratsi)* [Vasylchuk Mykola Mykolaiovych: Bibliographic Index (to the 25th anniversary of his literary and scientific work)]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

Bilokin, S. (2009). *Dovidkova knyha z kulturnoi spadshchyny Ukrainy: Metabibliohrafiia, zmist biohrafichnykh ta inshykh slovnykiv toshcho* [A reference book on the cultural heritage of Ukraine: Metabibliography, contents of biographical and other dictionaries, etc.]. Robochyi zoshyt. Kyiv [in Ukrainian].

Brailian, N. (2023). *Prykhovani imena: slovnyk psevdonimiv ukrain-skykh avtoriv XIX–XXI st.* [Hidden names: a dictionary of pseudonyms of Ukrainian authors of the XIX–XXI centuries]. Lviv [in Ukrainian].

Chuchka, P. (2001). Ukrainski psevdonimy: status, struktura i funktsii [Ukrainian pseudonyms: status, structure and functions]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu im. V. Vynnychenka. Serii: Filolohichni nauky (Movoznavstvo)*, 37, 82–83. Kirovohrad [in Ukrainian].

Eppel, V. (1999). *Novi materialy do slovnyka ukrainskykh psevdonimiv* [New materials for the dictionary of Ukrainian pseudonyms]. Kyiv [in Ukrainian].

Habor, V. (1995). Birchak Volodymyr. *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: materialy do entsykl. slov.*, 2, 36–40. Lviv [in Ukrainian].

Hlushko, M., Trehub, M. (2000). Demian Hryhorii Vasylovych. *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: materialy do entsykl. slov.*, 7, 108–115. Lviv [in Ukrainian].

Komarystia, M. (2000). Hodunko Osyp (Yosyf)-Mykhailo Ivanovych. *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: materialy do entsykl. slov.*, 7, 68–71. Lviv [in Ukrainian].

Kovpak, V. O. (2008). *Ukrainska sportyvna periodyka Halychyny 20–30-kh rr. XX st.* [Ukrainian sports periodicals of Galicia in the 20s and 30s of the twentieth century]. Lviv [in Ukrainian].

Luchuk, I. (2011). Mistyfikatsiia yak skladova mystetstva poetychnoho Nazara Honchara (Za publikatsiiamy rubryky «Parnasland» l'vivskoi hazety «Ratusha») [Mystification as a Component of Nazar Gonchar's Poetic Art (Based on the Publications of the «Parnasland» Section of the Lviv Newspaper «Ratusha»)]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, 1(19), 347–361. Lviv [in Ukrainian].

Luchuk, I. (2009). Mystetstvo palindromii na storinkakh l'vivskoi hazety «Ratusha» (1990–1994 rr.) [The Art of Palindromy on the Pages of the Lviv Newspaper «Ratusha» (1990–1994)]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, 1(17), 499–514. Lviv [in Ukrainian].

Luchuk, I. (2015). Nezabutnii pan Nyktarskyi (Svitlii pamiaty Yaroslava Hnativa) [The unforgettable Mr. Nyktarsky (Yaroslav Hnativ, in loving memory)]. *Zbruch*. <https://zbruc.eu/node/38889> [in Ukrainian].

Pavlykivska, N. M., Prokopchuk, L. V. (2020). Psevdonimy v antroponimiinii systemi ukrainskoi movy [Pseudonyms in the anthroponymic system of the Ukrainian language]. *Modern researches in philological sciences: Collective monograph*, 288–306. Baia Mare, Romania. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-37-2/17> [in Ukrainian].

Pavlykivska, N. M., Prokopchuk, L. V. (2021). Psevdonimy yak lnhvomarkery ukrainskoi etnokultury [Pseudonyms as linguistic markers of Ukrainian ethnoculture]. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries: Collective monograph*, 2, 160–175. Riga, Latvia: Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-031-5-32> [in Ukrainian].

Pavlykivska, N. (2019). Psevdonimiia yak antroponimna katehoriia [Pseudonymy as an anthroponymic category]. *Filolohichni dyskurs*, 9, 214–221. DOI: 10.31475/fil.dys.2019.09.21 [in Ukrainian].

Pavlykivska, N. M. (2009). *Pytannia ukrainskoi psevdonimii XX stolittia* [The Issue of Ukrainian Pseudonymy in the Twentieth Century]: monohrafiia. Vinnytsia [in Ukrainian].

Pavlykivska, N. M. (2010). *Ukrainska psevdonimiia XX stolittia* [Ukrainian pseudonyms of the XX century]: dys ... d-ra filol. nauk. Kyiv. https://shron1.chtyvo.org.ua/Pavlykivska_Nataliia/Ukrainska_psevdonimiia_KhKh_stolittia.pdf? [in Ukrainian].

Portnov, A. (2004). Viacheslav Zaikyn: istoryk z bahatma oblychchiamy [Vyacheslav Zaikin: a historian with many faces]. *Zbirnyk Kharkivskoho istoriko-filolohichnoho tovarystva. Nova seriia*, 10, 89–113. Kharkiv [in Ukrainian].

Prosalova, V. (2024). Biohrafichni chynnyky psevdonimiky ukrainskykh literatoriv u taborakh Di-Pi [Biographical Factors in the Pseudonymization of Ukrainian Writers in the DP Camps]. *Synopsys, tekst, kontekst, media*, 30(3), 215–224. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-259x.2024.3.9> [in Ukrainian].

Sereda, O. (2015). Volodymyr Humetskyi: malovidomi storinky zhyttiepyssu ta publitsystychnoi diialnosti [Volodymyr Humetsky: little-known pages of his life and journalistic work]. *Zbirnyk prats Naukovodoslidnoho instytutu presoznavstva*, 5(23), 611–618. Lviv [in Ukrainian].

Soprykina, V., Malenko, O. (2021). *Psevdonimikon ukrainskoi kulturno-mystetskoï sfery pochatku XXI stolittia: linhvystychna interpretatsiia* [The Pseudonymicon of the Ukrainian Cultural and Artistic Sphere of the Early Twenty-First Century: Linguistic Interpretation]. Kharkiv [in Ukrainian].

Viktor Nedostup. [b. d.]. *Chytaty Kyiv*. <https://www.readingkyiv.net/writers/viktor-nedostup/> (data perehliadu: 04.06.2025) [in Ukrainian].

Nadiia Brailian

Research Fellow of the Research Institute for Press Studies
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

IRONIC PSEUDONYMS OF UKRAINIAN AUTHORS OF THE 19TH–21ST CENTURIES: PATTERNS OF FORMATION AND FUNCTIONAL LOAD

This article explores ironic pseudonyms used by Ukrainian authors from the 19th to the 21st century, focusing on characteristic formation patterns and their functional load. The study aims to identify ironic signatures within the corpus of Ukrainian pseudonyms compiled in «Hidden Names: A Dictionary of Pseudonyms of Ukrainian Authors of the XIX–XXI Centuries», to analyse their structural characteristics, to systematise them accordingly, and to determine the specifics of their functional load. The research methodology combines: systematic, analytical and descriptive approaches, which enabled the selection and classification of ironic

pseudonyms, an investigation of their construction methods, and an identification of their functions and distinguishing features.

The novelty of the article lies in the fact that ironic pseudonyms of Ukrainian authors are studied for the first time as a distinct and cohesive group, characterised by specific formation patterns, multifaceted functions, and internal interconnections. Conclusions: The study finds that a substantial number of pseudonyms used by Ukrainian authors exhibit signs of irony – ambiguity, allusion, reference, wordplay, or riddles – and can be classified as ironic pseudonyms. Based on the materials of the material in «Hidden Names: A Dictionary of Pseudonyms of Ukrainian Authors of the XIX–XXI Centuries», these pseudonyms have been categorised into two main groups: 1) those derived from autonoms or real initials; 2) those unrelated to the autonoms. Each group is further divided into subgroups based on specific formation techniques.

The study identifies a wide range of strategies for constructing ironic pseudonyms, including examples that combine multiple techniques in a single name. The functions inherent in ironic pseudonyms are analysed, revealing pronounced multifunctionality. A number of features of the functional load of ironic pseudonyms have been identified, namely: their diversity, varying degrees of functional expression across different pseudonyms; and the dominant presence of one or more functions other than the primary one – most commonly characteristic, aesthetic, symbolic, comic, playful.

Examples of multi-layered usage and literary hoaxes constructed with the help of ironic pseudonyms are presented. The study emphasizes both the high informational value of such pseudonyms and the importance of contextual awareness in their interpretation.

Keywords: Ukrainian authors, ironic pseudonyms, formation patterns, functional load.

Стаття надійшла 31.03.2025

Прийнято 30.04.2025

Надія Кулеша

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9761-2713>

кандидатка філологічних наук, старша наукова співробітниця,
завідувачка відділу Науково-дослідного інституту пресознавства,
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
nkleopolis@gmail.com

УДК 070(=161.2)(430-25):821.161.2-92ДОРОШЕНКО"1921/1922"

ПУБЛІЦИСТИКА ДМИТРА ДОРОШЕНКА В ЧАСОПИСІ «УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО» (БЕРЛІН, 1921–1922 рр.)

DOI 10.37222/2786-7552-2025-6-8

Метою статті є розгляд публіцистичної діяльності Дмитра Дорошенка у часописі «Українське Слово», що виходив у Берліні впродовж 1921–1922 рр. Об'єктом дослідження є часопис «Українське Слово», а предметом дослідження – публіцистичний доробок у ньому Д. Дорошенка як складової його громадсько-політичної активності в еміграції. Короткий огляд стану дослідженості теми показує, що чимало праць, присвячених постаті Д. Дорошенка, зосереджено переважно на його внеску в українську історичну науку, історіографію, бібліографію та політичну думку. Натомість його безпосередня співпраця з друкованими органами української еміграції залишається малодослідженою. Тож актуальність дослідження зумовлена потребою ґрунтовного вивчення публіцистичної спадщини Д. Дорошенка у контексті його співпраці з берлінським «Українським Словом» як важливого джерела для реконструкції суспільно-політичного дискурсу української еміграційної преси початку 1920-х рр. Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об'єктивності та системності, пресознавчий і джерелознавчий підходи, а також контент-аналіз. У статті проаналізовано зміст, тематику та ідейно-політичну спрямованість публікацій Д. Дорошенка у

часописі «Українське Слово», класифіковано ці публікації за жанрами. Особливу увагу приділено висвітленню ролі Д. Дорошенка як речника державницької ідеї в інформаційному просторі еміграційної преси. У висновках наголошено суголосність публікацій вченого тогочасній політичній і світоглядній проблематиці, підкреслено їх державотворчу акцентуацію і національно-патріотичну спрямованість. Підкреслено значення публіцистики Д. Дорошенка у формуванні суспільно-політичної думки у середовищі української еміграції початку 1920-х рр.

Ключові слова: Дмитро Дорошенко, часопис «Українське Слово» (Берлін, 1921–1922), преса української еміграції, публіцистика, бібліографія.

Постановка проблеми. Після поразки Національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. значна частина українських політичних і культурних діячів знайшла притулок в еміграції, де активно долучилася до розвитку української преси. Так, стараннями консервативних сил, згрупованих навколо гетьмана П. Скоропадського, у Берліні виходив часопис «Українське Слово», який упродовж 1921–1922 рр. був єдиним українським часописом у Ваймарській Республіці. Часопис виконував важливу функцію не лише як інформаційний ресурс, а й як засіб творення національного інтелектуального простору й артикулювання ідей державності, історичної пам'яті та культури. Серед редакторів та авторів цього видання був визначний історик, державний діяч і публіцист Дмитро Дорошенко. Однак попри активну публіцистичну діяльність Д. Дорошенка в еміграційній пресі його співпраця з періодичними виданнями у Німеччині, зокрема з «Українським Словом», залишається недостатньо вивченою. Водночас аналіз його доробку, надрукованого на сторінках цього видання, дозволяє осмислити публіцистичну спадщину Д. Дорошенка у цьому часовому періоді як важливе джерело для реконструкції суспільно-політичного дискурсу української еміграції початку 1920-х рр.

Метою дослідження є виявлення публікацій Д. Дорошенка на сторінках часопису «Українське Слово» (Берлін,

1921–1922), їх комплексний аналіз для з'ясування тематики, ідейно-політичного змісту та класифікації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Постаті Д. Дорошенка присвячено чимало праць, переважно зосереджених на його внеску в українську історіографію та політичну думку. Найбільш ґрунтовно його інтелектуальну спадщину досліджували науковці старшої генерації Л. Білецький (Білецький, 1949), Л. Винар (Винар, 1983), Б. Крупницький (Крупницький, 1940; 1952), О. Оглоблин (Ohloblyn, 1957) та ін., зосередившись насамперед на його історичних, історіографічних та бібліографічних працях. У більш сучасних працях про Д. Дорошенка вивчалася його інтелектуальна біографія (Андрєєв, 2007), акцентувався його вплив на формування українського освітнього простору (Божук, 2008), досліджувався його внесок в історію слов'янських народів і Східної Європи (Бурім, 2015), визначалася його роль як видатного громадсько-політичного діяча (Кондратюк, 2015).

Натомість безпосередня співпраця Д. Дорошенка з пресовими органами української еміграції, зокрема з берлінським часописом «Українське Слово», залишається малодослідженою. У деяких оглядових та монографічних працях (наприклад, Кулеша, 2009) згадується його редакторсько-публіцистична діяльність у періодиці української еміграції в Німеччині, однак конкретні публікації у цьому виданні досі не стали предметом окремого аналізу. Це створює дослідницьку лакуну, яку має на меті частково заповнити ця стаття.

Таким чином, **новизна** дослідження полягає у спробі реконструкції характеру, тематики та ідейного наповнення публіцистики Д. Дорошенка в «Українському Слові», а також у з'ясуванні ролі цієї співпраці в контексті його еміграційної діяльності.

Об'єкт дослідження – газета «Українське Слово» (Берлін, 1921–1922), **предмет дослідження** – публіцистична діяльність Д. Дорошенка у цьому виданні, її зміст, ідейно-політична спрямованість та роль у формуванні суспільно-політичного дискурсу української еміграції.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об'єктивності та системності. Застосовано пресознавчий підхід, що передбачає вивчення часопису «Українське Слово» як історичного джерела та носія суспільно-політичних і культурних ідей української еміграції початку 1920-х рр. Використано методи історико-джерельного аналізу, зокрема структурно-функціональний аналіз періодичного видання, класифікація та контент-аналіз публікацій Д. Дорошенка.

Виклад основного матеріалу. Дмитро Дорошенко – визначний український громадсько-політичний діяч, історик, літературознавець, бібліограф і публіцист – брав активну участь у заснуванні й розбудові багатьох українських періодичних видань, насамперед у Наддніпрянській Україні. Опинившись після поразки Національно-визвольних змагань в еміграції у Німеччині, він долучився до творення української еміграційної преси, зокрема, був одним із редакторів берлінського часопису «Українське Слово» (1921–1922), взявши на себе обов'язок «працювати над розвитком національної культури», збереженням української культурної традиції, «щоб передати її наступним щасливим поколінням» (Дорошенко, 1949, с. 8). «Українське Слово», засноване представниками консервативної течії політичної еміграції, було на той час єдиним українським періодичним виданням у Ваймарській Республіці. Часопис об'єднав у своїй редакції визначних політичних і культурних діячів – З. Кузелею, Б. Лепкого, С. Томашівського, що забезпечило йому універсальність якісного змісту, спрямованого на просвіту і виховання читача в українському дусі, консолідацію нації.

Дмитро Дорошенко

Д. Дорошенко почав співпрацювати з виданням від часу його заснування (21 січня 2021 р.), а 24 грудня 1921 р. став співредактором поряд із З. Кузелею. Знаменно, що саме від

цього 99-го числа часопис почав виходити щоденно, ставши на короткий час (три місяці) єдиним щоденним українським виданням у Німеччині міжвоєнного періоду, вперше відкрито заявивши про свою приналежність до гетьманського табору: «“Українське Слово” стояло з самого початку і стоятиме незмінно й далі на непохитній основі Української держави і гетьманства, як найбільш відповідної історично-традиційної форми влади на Україні» (До наших читачів і прихильників. 1921. Ч. 99).

Окрім редакторської роботи, Д. Дорошенко подавав до часопису передовиці, літературознавчі та публіцистичні статті, рецензії і бібліографічні матеріали. Усім матеріалам Д. Дорошенка, надрукованим на сторінках «Українського Слова», притаманна насамперед україноцентричність – щодо побудови самостійної і незалежної держави, орієнтації на власні сили, переосмислення власної історії, захисту культурної спадщини, повернення в національне лоно привласнених чужинцями видатних діячів культури, розвитку власної освіти й науки, плекання національної гідності.

Більшість передовиць і публіцистичних статей Д. Дорошенка в «Українському Слові» присвячена тогочасній актуальній політичній і світоглядній проблематиці. Аналізуючи перебіг кронштадтського повстання і сподіваючись, що воно приведе до нового перевороту і повалення більшовицької влади в Росії, Д. Дорошенко закликає свідоме українське громадянство використати можливу зміну форми влади в Росії для відновлення втраченої державної самостійності України, відмовившись від партійної гризні, визнавши власні помилки, усвідомивши, «що дурно, без жертв, без самовідречення держави не збудувати» ([Дорошенко Д.] Жученко М. Наступає чорна хмара. 1921. Ч. 10).

Перебуваючи в Берліні – одному з найбільших центрів тогочасної української еміграції, Д. Дорошенко обирає темою своїх публікацій саме проблематику цього середовища. Розглядаючи статті про політичних опонентів в українській закордонній пресі, що слугує «зеркалом душі» еміграції, Д. Дорошенко закликає політичних супротивників дотримуватися в газетних

матеріалах цивілізованих форм викладу своїх ідейних переконань і критики представників з протилежного політичного табору.

Чи не найважчим для великої групи людей, викинутої політичною катастрофою за межі рідного краю, є поборювання своїх колишніх ідейних суперечностей, які на чужині переростають у запеклу ворожнечу, що виливається на сторінки еміграційної преси лайкою, зневажанням, глузуванням з політичних опонентів. Співіснування українських еміграційних ідейних противників вимагає дотримання цивілізованих форм спілкування, дотримання публікаційної «етики» і шанування гідності опонента ([Дорошенко Д.] Жученко М. Наші внутрішні болячки. 1921. Ч. 22).

Д. Дорошенко зосереджується, зокрема, на питанні заснування українського видавництва за кордоном, що повинно стати для української еміграції одним із найперших завдань і обов'язків перед рідним краєм, адже видавнича справа є надзвичайно важливою для національної культури, будучи могутньою підвалиною для відродження української нації і відбудови української держави: «друкована українська книжка, єсть та могутча зброя, котрої ніхто не зможе побороти і котра сама по собі важить в ділі національної самооборони не менше як набой та кулемети» ([Дорошенко Д.] Жученко М. Деццо про культурну роботу української еміграції. 1921. Ч. 19).

Даючи оцінку підготовці українського національного конгресу в еміграції, Д. Дорошенко наголошує на недоцільності проведення цього заходу на вигнанні, оскільки не буде забезпечено представництво усіх етнічних українських територій, пропонуючи натомість скликати конференцію представників усіх течій української еміграції для встановлення спільних поглядів щодо основних питань української національної політики – державної самостійності і суверенності ([Без підпису]. В справі національного конгресу. 1922. Ч. 141).

Основним мотивом більшості публіцистичних матеріалів Д. Дорошенка є аналіз причин втрати Україною державності і постійних загроз при спробах її відновлення, найпершою з яких є зазіхання на українську суверенність західних і східного сусі-

дів. Найбільшою небезпекою для існування України видатний історик вважав історичні програми північно-східної імперії, яка справедливо упевнена, «що без України вона буде всього тільки “Московією”, а не великою Росією». Для відновлення української державності необхідне зростання національної свідомості і єдності, що дозволить «стати на власних ногах і зробитись панами своєї долі... Коли у представників усіх класів українсько-

Редакція «Українського Слова» (Берлін, 1922). Зліва направо: Володимир Леонтович, Дмитро Дорошенко, Олександр Крига, Іван Герасимович, Богдан Лепкий, Зенон Кузеля, Степан Томашівський

го народу виявиться на цей раз досить державного розуміння й національної солідарности, ми нарешті збудемо свою державу» (Дорошенко Д. На старі теми. 1921. Ч. 26).

Найважливішим у справі відбудови української державності Д. Дорошенко вважає збереження і плекання національної ідентичності, згуртування навколо

цього завдання усіх політичних сил. Велика відповідальність лежить на українській еліті, яка повинна забезпечити утвердження національних пріоритетів української держави, виховання народу в національному дусі, сформуванню твердої влади, «як запоруки спокою і ладу», оскільки без виконання цих засад існування української держави перебуватиме під загрозою: «Прийдеться тоді нам знову починати з букварів та читанок, доводити, що ми існуємо на світі і що у нас таки є своя власна мова!» ([Дорошенко Д.] Жученко М. Наступає чорна хмара. 1921. Ч. 10).

Наводячи приклади з історії переслідування і нищення української Церкви у Речі Посполитій XVII–XVIII ст., Д. Дорошенко пояснює застосування цієї ж практики в сучасній

йому «демократично-соціалістичній» Польській Республіці як ефективного засобу колонізації українських земель і зміцнення польської державності, як тактики польської «заборчої імперіалістичної політики», що демонструє стратегію розвинутого інституту державних інтересів і розмах великодержавної ідеї, зосереджених на побудові могутньої польської держави з інкорпорацією українських, білоруських, литовських і німецьких етнічних земель. Цілком сучасно й актуально звучить понадстолітньої давності заклик Д. Дорошенка не покладатися на проголошені демократичні принципи співіснування сусідніх держав, не сподіватися на порятунок кимсь іншим нашої справи, а працювати над створенням власної державницької національної програми для єднання українців усіх етнічних територій навколо ідеї соборної держави та національної помісної Церкви: «Тільки невпинний розвиток державної української думки, тільки невпинне плекання ідеї великої соборної держави на всім просторі етнографічної території, держави, що напевно повстане не за допомогою своїх зажерливих сусідів, але проти їх – можуть виробити у нас той широкий державний розмах, котрий один тільки зможе захопити весь народ, організувати його, перетворити з сирої етнографічної маси в свідому об'єднану націю. Але ледви чи створить цей розмах демократично-республіканська ідеологія, позбавлена, як виявилось уже, творчих сил, корнів і традиції. Щоб подужати ворога, треба бути сильним, треба вміти не тільки боронитись, але й нападати ([Без підпису]. Наука історії. 1922. Ч. 148).

На існування аналогічного імперського духу у колах переважної більшості російських діячів, які на початках виступали проти нової влади в Росії, Д. Дорошенко вказує на прикладі їх переходу на бік більшовицької влади, оскільки під зовнішніми формами вони побачили «прежню єдину-неділиму Росію, хоч і пофарбовану в червоний колір» ([Без підпису]. Про зміну «віх». 1922. Ч. 138).

На прикладі невдячності і зловорожості великої чисельності російських громадян, «що брали собі українські паспорти і хмарою сунули на південь, рятуючи своє життя й достатки» після встановлення в Росії більшовицької влади, і яким надала

притулок і роботу Українська держава, Д. Дорошенко акцентує неприйняття навіть демократично-ліберальною частиною російського суспільства права України на самовизначення і незалежність: «Усі мов гади тії сичали проти української держави і, сидячи в її столиці у Києві, що могли, те й робили, щоб її розвалити». Аналізуючи видану у Болгарії колишніми петербурзькими професорами книгу «Русській Сборник», в якій автори розпочають над долею «Великой Росії», Д. Дорошенко підкреслює незмінність переконань російської еліти навіть в умовах еміграції, після пережитого зруйнування московської імперії, у необхідності входження України до складу російської держави, заперечення ідеї самостійної української держави ([Дорошенко Д.] Жученко М. Російські ліберали і українська справа. 1921. Ч. 10).

Поряд з українською національно-державною проблематикою Д. Дорошенко розглядав також питання білоруського національного руху, знаходячи багато аналогій. Оперуючи дійсними фактами, Д. Дорошенко порівнює розвиток поділеної між німецьким і російським пануванням країни від початку Першої світової війни до 1918 р., вказує на перетворену в матеріальну руїну територію Білорусі з припиненням усіх проявів культурного життя під російською окупацією і розвиток національного життя білорусинів під окупацією німецькою: «При всій строгості військового управління, Німці не забороняли місцевим національностям гуртуватись, засновувати політичні й культурні організації, закладати школи, видавати часописі... Певним культурним придбанням Білорусів під німецькою окупацією залишилися кілька десятків народніх шкіл і дві середніх одкритих протягом 1915–1917. років». Розквіт національного руху припинився у 1919–1920 рр., коли під претекстом боротьби з більшовизмом поляки, окупувавши частину території країни, нищили білоруський рух, тисячами інтернуючи на загибель білоруську інтелігенцію, військових і селян. Польсько-російська війна 1920 р. призвела до еміграції значної частини білоруських діячів, які продовжували працювати на благо нації в Литві, Латвії і Німеччині (Дорошенко Д. Білоруський національний рух за останні роки. 1921. Ч. 33).

Оцінюючи передруковану в еміграційній пресі українською мовою статтю голови Ради народних комісарів Х. Раковського про стан радянської України у 1921 р., Д. Дорошенко трактує її як звіт голови окупаційної влади, що зміцнилася унаслідок знищення сотень повстанських загонів за допомогою чужої збройної сили (російської Червоної армії), роззброєння населення і його спровокованого розбрату, використання українських матеріальних і трудових ресурсів для розвитку не України, а всеросійської федерації. Розкриваючи суть проведення тодішньої «українізації», Д. Дорошенко резонно вказує на її абсолютну номінальність: «Ми готові вірити, що формально ця “українізація” переведена: може бути, що в кожному селі над якимсь будинком почеплено вивіску “Народня школа”, так само як над кожною московською газетою, що видається комуністичною владою по всіх Хоролах, Ніжинах, Таращах, неодмінно красується український заголовок: “Вісти”, “Червона Правда” і т. п.». Загрозливим для існування шкільництва Д. Дорошенко вважає стан шкільної освіти в Україні, де частина національно свідомих учителів фізично знищена чи залякана терором і приречена на злидні, де критично не вистачає шкільних підручників і шкільних приладів, ще й планується «скасування 50% усіх шкіл, щоб сьак-так зберегти других 50%?...» ([Без підпису]. Ще про радянську Україну. 1922. Ч. 130).

Уболіваючи за українську науку, яка активно розвивалася в Українській Державі, Д. Дорошенко подав короткий аналіз діяльності Академії наук від початку її створення, перебування в умовах масштабного нищення під час тримісячної денікінської окупації та у 1919–1920 рр. ([Без підпису]. Українська Академія Наук у Києві. 1922. Ч. 150–151).

Турбуючись про долю українського населення, яке потерпало від голоду 1921–1922 рр., Д. Дорошенко закликав еміграцію усіма можливими способами допомогти українцям пережити важкі часи. Особливо він непокоївся долею діячів національної культури, письменників та вчених, що залишилися в рідному краї і перебували в умовах голоду, холоду і всякої нужди: «А тим часом ці люде творять і далі нові духовні цінности; се вони тримають в своїх слабих од голоду та злиднів руках

світильник культурної української роботи. Не даймо згаснути цьому світильнику!». Говорячи про матеріальну підтримку через Червоний Хрест, Д. Дорошенко закликає не забувати про не менш важливу духовну сторону голоду і надсилати відрізаний від цивілізованого світу українській інтелігенції у підрадянській Україні всі видання, які вже вийшли і виходять українською мовою і про Україну: «Давно вже пора знести ту духовну блокаду, в якій опинились ті, що працюють на Україні на полі духа... Це моральний обов'язок української еміграції, особливо тих з поміж неї, хто й в теперішні тяжкі й страшні часи думає про вічні цінності людського духа» ([Без підпису]. Наш обов'язок. 1922. Ч. 134).

Цикл літературознавчо-біографічних матеріалів Д. Дорошенка присвячений видатним постатям української культури, зокрема незаслужено забутому визначному публіцисту Трохиму Зіньківському ([Дорошенко Д.] Жученко М. Памяти Трохима Зіньківського (До 30-их роковин його смерті). 1921. Ч. 17–18), Панасу Мирному – «творцю українського соціального роману» і письменнику-гуманісту Дмитру Марковичу (Дорошенко Д. Панас Мирний і Дмитро Маркович (Посмертна згадка). 1921. Ч. 18). Описуючи чин похорону Д. Марковича за давнім козацьким ритуалом, Д. Дорошенко відзначив цю подію як вираз протесту українського населення проти більшовицької окупації Вінниці. Відгукуючись на п'яті роковини від дня смерті І. Франка, Д. Дорошенко підкреслює, що оцінити масштабність діяльності цього одного з найбільших організаторів української нації людина може лише з певної відстані часу, оскільки «його всеоблемлючий геній зміг охопити всі ділянки духового життя українського, не знаючи ніяких кордонів, ніяких етнографічних та історичних меж» (Дорошенко Д. Памяти Івана Франка. 1921. Ч. 36). З великою шаною написаний Д. Дорошенком також некролог Альфреда Єнзена, шведського вченого, дійсного члена НТШ у Львові, великого приятеля України, який активно підтримував визвольні змагання українського народу (Дорошенко Д. Д-р А. Єнзен. 1921. Ч. 71). Тридцятим роковинам смерті Олександра Потебні присвячений нарис Д. Дорошенка, в якому висвітлено наукову діяльність цього визначного українського

вченого, «філософа-язикознавця і дослідника народної поезії» (Дорошенко Д. Памяти Ол. Потебні. 1921. Ч. 91–92).

Як зазначав Л. Винар, окремого дослідження заслугове рецензійна праця історика, яка є частиною його бібліографічної діяльності (Винар, 1982–1983, с. 45), адже Д. Дорошенко надавав великого значення бібліографуванню, зокрема української книги і преси. Тож і на сторінках «Українського Слова», під рубрикою «Бібліографія», надруковано низку його відгуків на найновіші публікації. Серед них – критичне викриття в історичній і фактажній невідповідності правді опусу Г. Н. Лейхтенберзького «Воспоминанія об “Украинѣ” 1917–1918» ([Дорошенко Д.] М. Ж. Герцогъ Г. Н. Лейхтенбергскій. Воспоминанія об «Украинѣ» 1917–1918. Авторизованный переводъ съ французскаго. К-во «Дѣтинець», Берлинъ, 1921. 1921. Ч. 99); підкреслення важливості публікації художника Г. Лукомського про видатних українських діячів ([Дорошенко Д.] М. Ж. Г. Лукомскій. Вѣнокъ на могилу пяти дѣятелей искусства. Памяти: Е. І. Нарбута, В. Л. Модзалевскаго, А. А. Мурашко, К. В. Шероцкаго и П. Я. Дорошенко. Берлинъ. 1921. Ч. 127); вітання виходу в світ п'ятого видання повісті з життя української інтелігенції І. Нечуя-Левицького ([Дорошенко Д.] Д. Д-ко. Іван Нечуй-Левицький. Хмари. Повість. Українська Накладня. Київ–Лейпціг, 1922. 1922. Ч. 130); підкреслення значення споминів українського державного діяча про зустрічі з визначними дипломатами європейських країн ([Дорошенко Д.] Д. Д-ко. Арнольдъ Марголинъ. Украина и Антанта (записки еврея и гражданина). Издательство С. Ефремъ. Берлинъ, 1922. 1922. Ч. 134) та ін. Здійснюючи огляд російського еміграційного літературно-художнього журналу «Сполохи», Д. Дорошенко аргументує приналежність визначних мистців Георгія Лукомського та Олександра Архипенка до України і української культури, підкреслює нахабність російської практики привласнення шедеврів українського мистецтва і зарахування українських діячів до сонму російських геніїв ([Дорошенко Д.] Ж. «Сполохи». Литературно-художественный и общественный журналъ. № 4. Февраль. 1922. Берлинъ. 1922. Ч. 138). Особливо відзначає Д. Дорошенко доступність викладу про воєнні події

1918–1919 рр. та організацію української армії при Гетьманаті генералом М. Капустянським ([Дорошенко Д.] Д. Д. М. Капустянський, ген. Штабу генерал-хорунжий. Похід в 1919. Році (короткий воєнно-історичний огляд). Частина I. і II. Львів, 1921. Ст. 88. 1922. Ч. 143).

Окремі ґрунтовніші статті Д. Дорошенка присвячені таборовій пресі, в якій автор на прикладі часопису «Нове Життя» з табору Щипьорно із захопленням і вдячністю описує «інтензивну культурно-національну роботу» «ненагодованих і голих» людей, які живуть вищими культурними інтересами ([Дорошенко Д.] Жученко М. Культурно-просвітна праця «за дротами» (Таборова преса і таборове життя). 1922. Ч. 109). У ґрунтовній статті йдеться також про ідеологічний орган української консервативної еміграції у Відні – збірник «Хліборобська Україна» ([Дорошенко Д.] М. Ж. Огляд журналів та збірників. 1922. Ч. 110, 112).

Змістовна оглядова стаття Д. Дорошенка присвячена українським літературним новинкам за 1921 р. Прикметно, що автор із прикрістю говорить про відсутність можливості переглянути випущені в підрадянській Україні вартісні літературні чи наукові публікації, маючи до диспозиції лише «убогі за змістом і формою» випуски газети «українського» уряду – харківських «Вістей», змістове наповнення яких зводилося до агітаційних матеріалів на кшталт «Кого до рад вибрати, а кого в шню гнати». Обмеживши огляд галицькими та еміграційними виданнями, Д. Дорошенко зупиняється «тільки на більше цінних і значних явищах». До таких видань автор зараховує монографію В. Липинського «Україна на переломі (1657–1659), замітки до історії українського державного будівництва», видану «Дніпросоюзом» у Відні та нове видання «Ілюстрованої історії» професора М. Грушевського у цьому ж віденському видавництві; 130-й том «Записок Наукового Товариства імени Шевченка» у Львові і перший том «Збірника Львівської Ставропігії» «Минуле і сучасне», виданий під редакцією професора К. Студинського; спомини В. Андрієвського «З минулого. (1917-й рік на Полтавщині)». Серед багатьох випущених у світ літературних творів Д. Дорошенко відзначив публікацію нарисів з часів ві-

йни О. Маковея «Кроваве поле» (Львів), трьох окремих творів А. Чайківського, том поезій Уляни Кравченко та низку видань творів молодих авторів – О. Бабія, В. Лімниченка, А. Лотоцького, Галини Орлівни. Вартими особливої уваги читача Д. Дорошенко вважав твори відомих іноземних авторів в українському перекладі, зокрема оповідань Ч. Діккенса, роману У. Фосколо «Останні листи Якопо Ортіса» у перекладі П. Карманського, казок В. Гауффа та Г. К. Андерсена у перекладі І. Труби ([Дорошенко Д.] Жученко М. Що дав 1921. рік на полі українського письменства. 1922. Ч. 114, 117, 132–133).

Вітаючи вихід молодіжного місячника «Промінь» у Чернівцях та аналізуючи найважливіші його матеріали, Д. Дорошенко висновковує, що для подолання занепаду українського національного життя на Буковині необхідна «органічна праця, передовсім на полі виховання й національної культури». Вирізняючи статтю цієї проблематики «Замки на леду» О. Маковея в рецензованому часописі, Д. Дорошенко підкреслює важливість виховання молоді в національному дусі і традиції, адже це обов'язково дасть гарні плоди у національному розвитку суспільства ([Дорошенко Д.] Жученко М. Українське життя на Буковині. 1922. Ч. 144).

В огляді сербської та хорватської преси Д. Дорошенко аналізує причини активної публікації в хорватській пресі, зокрема часописах «Jugoslavenska Njiva» та «Nova Evropa», статей Д. Дорошенка, графа М. Тишкевича, С. Лукіяновича, д-ра М. Гардового про українські справи та неприхильне ставлення до цієї проблематики у пресі сербській, пояснюючи це тим, що Сербія завжди орієнтувалася на сильну Росію, а не на Україну, яка не відбулася державно, оскільки на її існування не погодилися ще й самі українці, демонструючи навіть в еміграції незгідність і розбрат: «Дбаймо про те, щоб скоріше організуватись в одноцілну свідому себе націю, скріпляймо свою внутрішню міць, гартуймо себе, щоби стати дійсно силою: тоді знайдуться і друзі, і прихильники, тоді признаються до нас і наші родичі» ([Дорошенко Д.] Жученко М. Українська справа на сторінках хорватської преси. 1921. Ч. 76).

Висновки. Отже, крім редакторської роботи в часописі «Українське Слово», Д. Дорошенко залишив на сторінках цього видання понад 35 своїх публікацій, які можна зосередити у таких групах: 1) передовиці; 2) публіцистичні статті; 3) літературознавчі статті; 4) рецензії; 5) бібліографічні матеріали. Свої матеріали він підписував як власним іменем, так і псевдонімом М. Жученко, криптонімами Д. Д., Д. Д-ко, Ж., М. Ж. Окремі передовиці були надруковані без підпису, їх ідентифіковано за виданням «Бібліографія праць проф. Д. Дорошенка за 1899–1942 роки». До слова, частина зафіксованих у цьому виданні статей Д. Дорошенка, які нібито були опубліковані в «Українському Слові», при здійсненні контент-аналізу видання не встановлені. Більшість статей вченого присвячена тогочасній актуальній політичній і світоглядній проблематиці. Усім матеріалам Д. Дорошенка у цьому часописі притаманні державотворча акцентуація, національно-патріотична спрямованість, заклики до згуртування навколо ідеї побудови незалежної держави, збереження національної ідентичності, орієнтації на власні сили, захисту національної культури, розвитку української освіти і науки. Публіцистичні твори Д. Дорошенка, цього визначного історика і державного діяча, поряд з публікаціями В. Андрієвського, З. Кузелі, В. Леонтовича, Б. Лепкого, С. Томашівського та ін., зумовлювали високий рівень змістового наповнення берлінського «Українського Слова», забезпечили його функціонування як платформи для формування суспільно-політичної думки в середовищі української еміграції початку 1920-х рр.

Література

Андреев, В. М. (2007). Дмитро Дорошенко: «перший» чи «другий» в українській історіографії першої половини ХХ ст.? (досвід вивчення інтелектуальної біографії історика). *Український історичний журнал*, 4, 122–137.

Бібліографія праць проф. Д. Дорошенка за 1899–1942 роки (1942). Прага: Видавництво Юрія Тищенка.

Білецький, Л. (1949). *Дмитро Дорошенко*. Вінніпег.

Божук, Л. (2008). Роль Дмитра Дорошенка у формуванні українського освітнього простору. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство*, 12, 32–35.

Бурім, Д. (2015). Дмитро Дорошенко як історик слов'янських народів і Східної Європи. *Славістична збірка, 1*, 192–203.

Винар, Л. (1982–1983). Дмитро Дорошенко – видатний дослідник української історіографії та бібліографії. *Український історик, 3/4(75/76)*, 40–79.

Винар, Л. (1983). *Дмитро Дорошенко 1882–1951*. Мюнхен; Нью-Йорк; Торонто.

Дорошенко, Д. (1949). *Розвиток української науки під прапором Шевченка*. Вінніпег.

Кондратюк, К. (2015). Дмитро Дорошенко – громадсько-політичний діяч, історик. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету, 6*, 17–23.

Крупницький, Б. (1952). Д. І. Дорошенко (спомини учня). У кн. *Науковий збірник. 1* (с. 9–22). Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США.

Крупницький, Б. (1940). 40-ліття літературно-наукової діяльності проф. Д. І. Дорошенка. У кн. *Дорошенко Д. І. Православна церква в минулому й сучасному житті українського народу* (с. V–XIII). Берлін.

Кулеша, Н. (2009). *Українська преса у Німеччині 1919–1945 рр.: формування та функціонування*: монографія, 43, 44, 48. Львів.

Рева, Н. Бачення Д. Дорошенком причин поразки української революції 1917–1923 років. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Українознавство, 12*, 28–32.

Ohloblyn, O. (1957). Ukrainian Historiography. 1917–1956. *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S. Vol. V, 4(18), Vol. VI, 1(19), 2(20)*. New York.

References

Andriev, V. M. (2007). Dmytro Doroshenko: «pershyi» chy «druhyi» v ukrainii istoriohrafii pershoi polovyny XX st.? (dosvid vyvchennia intelektualnoi biohrafii istoryka) [Dmytro Doroshenko: «First» or «Second» in the Ukrainian Historiography of the First Half of the XX Century?]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal, 4*, 122–137 [in Ukrainian].

Bibliohrafiia prats prof. D. Doroshenka za 1899–1942 roky [Bibliography of works by prof. D. Doroshenko for 1899–1942] (1942). Praha: Vydavnytstvo Yuriiia Tyshchenka [in Ukrainian].

Biletskyi, L. (1949). *Dmytro Doroshenko*. Winnipeg [in Ukrainian]

Bozhuk, L. (2008). Rol Dmytra Doroshenka u formuvanni ukrainskoho osvithnoho prostoru [The role of Dmytro Doroshenko in shaping the Ukrainian educational space]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ukrainoznavstvo, 12*, 32–35 [in Ukrainian].

Burim, D. (2015). Dmytro Doroshenko yak istoryk slovianskykh narodiv i Skhidnoi Yevropy [Dmytro Doroshenko as a Historian of Slavic Peoples and Eastern Europe]. *Slavistychna zbirka, 1*, 192–203 [in Ukrainian].

Doroshenko, D. (1949). *Rozvytok ukraïnskoi nauky pid praporom Shevchenka* [Development of Ukrainian science under the leadership of Shevchenko]. Vinnipeh [in Ukrainian].

Kondratiuk, K. (2015). Dmytro Doroshenko – hromadsko-politychnyi diiach, istoryk [Dmytro Doroshenko – public and political figure, historian]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu, 16*, 17–23 [in Ukrainian].

Krupnytskyi, B. (1952). D. I. Doroshenko (spomyny uchnia) [D. Doroshenko (memoirs of a student)]. In *Naukovyi zbirnyk, 1* (pp. 9–22). Niu-York: Ukrainska Vilna Akademiia Nauk u SShA [in Ukrainian].

Krupnytskyi, B. (1940). 40-littia literaturno-naukovoï diialnosti prof. D. I. Doroshenka [40th anniversary of the literary and scientific activity of professor D. Doroshenko]. In Doroshenko D. I. *Pravoslavna tserkva v mynulomu y suchasnomu zhytti ukrainskoho narodu* (pp. V–XIII). Berlin [in Ukrainian].

Kulesha, N. (2009). *Ukrainska presa u Nimechchyni 1919–1945 rr.: formuvannia ta funktsionuvannia* [Ukrainian Press in Germany, 1919–1945: Formation and Functioning]: monohrafiia, 43, 44, 48. Lviv [in Ukrainian].

Ohloblyn, O. (1957). Ukrainian Historiography. 1917–1956. *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S. Vol. V, 4(18), Vol. VI, 1(19), 2(20)*. New York [in English].

Reva, N. Bachennia D. Doroshenkom pry chyn porazky ukrainskoi revoliutsii 1917–1923 rokiv [D. Doroshenko's Vision of the Reasons for the Defeat of the Ukrainian Revolution of 1917–1923]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ukrainoznavstvo, 12*, 28–32 [in Ukrainian].

Vynar, L. (1983). *Dmytro Doroshenko 1882–1951*. Miunkhen; Niu-York; Toronto [in Ukrainian].

Vynar, L. (1982–1983). Dmytro Doroshenko – vydatnyi doslidnyk ukrainskoi istoriohrafiï ta bibliohrafiï [Dmytro Doroshenko is an outstanding researcher of Ukrainian historiography and bibliography]. *Ukrainskyi istoryk, 3/4(75/76)*, 40–79 [in Ukrainian].

Nadiia Kulesha

PhD of Philology, Senior Research Fellow,
Head of the department of the Research Institute for Press Studies
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

**THE JOURNALISM OF DMYTRO DOROSHENKO
IN «UKRAINSKE SLOVO» (BERLIN, 1921–1922)**

The purpose of this article is to examine Dmytro Doroshenko's journalistic activity in the journal «Ukrainske Slovo», published in Berlin in 1921–1922. The object of the study is the journal «Ukrainske Slovo», and the subject is Doroshenko's journalistic contributions to it as part of his broader socio-political engagement in exile. A brief review of the current state of research shows that most studies devoted to Doroshenko focus primarily on his contributions to Ukrainian historical scholarship, historiography, bibliography, and political thought. By contrast, his direct involvement with the print media of the Ukrainian émigré community remains insufficiently explored. Therefore, the relevance of this study lies in the need for a comprehensive examination of Doroshenko's journalistic legacy within the context of his collaboration with «Ukrainske Slovo» in Berlin – an important source for reconstructing the socio-political discourse of the Ukrainian émigré press in the early 1920s.

The methodological foundation of the study is based on the principles of historicism, objectivity, and systematicity, as well as on press and source studies approaches and content analysis. The article analyzes the content, themes, and ideological-political orientation of Doroshenko's publications in «Ukrainske Slovo», classifying them according to genre. Particular attention is paid to Doroshenko's role as a proponent of the idea of Ukrainian statehood within the information space of the émigré press. The conclusion emphasizes the resonance of his writings with the political and ideological concerns of the time, underlining their state-building orientation and national-patriotic message. The significance of Doroshenko's journalism for the formation of socio-political thought within the Ukrainian émigré community of the early 1920s is also highlighted.

Keywords: Dmytro Doroshenko, the journal «Ukrainske Slovo» (Berlin, 1921–1922), the Ukrainian émigré press, opinion journalism, bibliography.

Стаття надійшла 25.03.2025
Прийнято 02.05.2025

Зоряна Наконечна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0425-2064>

кандидатка наук із соціальних комунікацій,
старша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту
пресознавства, Львівська національна наукова
бібліотека України імені В. Стефаника
(Львів, Україна)
n_zoria@ukr.net

УДК 070:329.17]:821.161.2-92БОЙДУНИК"195"

ОСИП БОЙДУНИК ЯК ПУБЛІЦИСТ: НАЦІОНАЛІСТИЧНИЙ ДИСКУРС

DOI 10.37222/2786-7552-2025-6-9

Наконечна З. Осип Бойдуник як публіцист: націоналістичний дискурс

Досліджено публіцистичний доробок одного з чільних діячів українського націоналістичного руху середини ХХ ст. Осипа Бойдуника; зафіксовано часописи, до яких він дописував, у виданні яких брав безпосередню участь або ж був ініціатором їхнього заснування. Мета статті – зафіксувати усі періодичні видання, що виходили за участі О. Бойдуника, подати якнайповніший перелік статей цього автора у різних часописах, визначити тематику, яка його цікавила. Для цього було виконано низку завдань – опрацьовано довідкові джерела, спогади, наукову літературу, присвячену діяльності ОУН, здійснено ретельний аналіз газет і журналів, в яких він міг публікуватися, а також переглянуто словники псевдонімів та криптонімів, щоб встановити, як саме він підписувався. Досягненню мети сприяли історичний, аналітичний, біографічний методи дослідження. Стаття є актуальною, оскільки в розлогіх біографіях автора жодного разу не було приділено належної уваги його публіцистичній діяльності, переважно акцентовано суто громадсько-політичну працю, яка, безумовно, була потужною. Новизна статті полягає в тому, що нам вдалося зібрати публікації його авторства, встановити невідомий раніше криптонім, яким він послуговувався. Висновки: беручи участь упродовж усього життя в діяльності українських

націоналістичних організацій, О. Бойдуник значну увагу приділяв поширенню своїх ідейно-політичних переконань серед громадськості за допомогою публікацій у пресі, інформував читачтво про діяльність цих структур.

Ключові слова: Осип Бойдуник, Організація українських націоналістів, преса, публіцистика, «Голос Нації», «Голос».

Постановка проблеми. В історії української журналістики до сьогодні залишаються маловідомими, а подекуди й взагалі не відомими особи, які були активними учасниками українського пресовидавничого процесу, за допомогою часописів прагнули донести до широкого кола читачів власні переконання. Так, про О. Бойдуника як громадсько-політичного діяча віднаходимо чимало відомостей, однак публіцистичний набуток, який відображав його ідеологію, життєві принципи, наразі перебував осторонь наукових зацікавлень дослідників, обмежуючись лише згадками про окремі часописи, що вміщували його публікації. Саме це спонукало нас опрацювати періодичні видання, в яких публікувався один із найвідоміших ідеологів націоналістичного руху, і оприлюднити його статті.

Мета статті – зафіксувати українські та закордонні україномовні періодичні видання, в яких друкувався О. Бойдуник, був ініціатором їх видавання, а також акцентувати тематику його виступів у пресі.

Об’єкт – публікації українських та закордонних україномовних часописів націоналістичного та ін. спрямування середини ХХ ст. авторства О. Бойдуника.

Аналіз останніх досліджень. Основні віхи біографії та політичної діяльності О. Бойдуника представлено в багатьох українських енциклопедичних виданнях, як-от: Енциклопедія Сучасної України (Дроздовська, 2004), «“Подебрадський полк” Армії УНР» (Коваль, Моренець, 2015), а власне про його військовий досвід та громадсько-політичну працю найбільше інформації віднаходимо на сайтах із розсекреченими архівними матеріалами (Осип Бойдуник..., 2024; Архів ОУН), в наукових публікаціях, присвячених історії функціонування певних часописів (Пастушина, 2019; Сніцарчук, 2002; Українська

націоналістична преса, 2011). Цінним джерелом для дослідження життєвих перипетій Осипа Бойдуника стали його спогади (Бойдуник, 1967), які він так і не встиг завершити (Л. М., 1966), а також видання власника Сімейного архіву родини Бойдуників ім. Дарії Попович О. Павліва (Павлів, 2017) і публікація про цю книгу (Климкович, 2017).

Методи дослідження. У статті застосовано як загальнонаукові, так і спеціальні методи, що посприяли досягненню поставленої мети – історичний, аналітичний, описовий та бібліографічний.

Постать Осипа Бойдуника (8 грудня 1895 р. – 7 квітня 1966 р.) доволі відома серед істориків, особливо тих, чия увага

Осип Бойдуник

зосереджена на діяльності українських націоналістичних організацій, оскільки він брав активну участь і займав чільні посади в Українській військовій організації, Групі української національної молоді у Празі, Організації українських націоналістів тощо, за що неодноразово відбував ув'язнення.

Перш за все зацентруємо увагу на псевдонімах, з різних причин використовуваних О. Бойдуником у пресі. Завдяки

грунтовній праці Н. Браїлян¹ вдалося встановити, що саме йому належали публікації за підписами Осип Бойдунек, Боярський, Боярський П. К., Грузченко О., Грузченко О., Діброва, Домонтенко, Михайлович О. (Браїлян, с. 49). Окрім того, опрацювавши часописи «Голос Нації» і «Голос», ми дійшли висновку, що криптонім О. Б-к теж належав йому (детальніше про причини такого висновкування далі).

Аналіз публіцистичного доробку автора подаємо хронологічно. Тематика його виступів у пресі стосувалася

¹ В інших відомих словниках псевдонімів його прізвище віднайти не вдалося.

переважно проблем діяльності націоналістичних організацій, шляхів їх розвитку, виховання національно свідомої молоді, а також господарських питань, що турбували його як інженера за фахом.

Першим віднайденим виданням, у якому взяв участь О. Бойдуник, був рукописний (до 1926 р.) часопис «Національна Думка», ініційований Групою української національної молоді у Празі 1924 р. (виходив до 1927 р.). У цьому виданні подано обсягову статтю його авторства «Українські політичні партії перед війною» (1927. Ч. 9–10), в якій з метою з'ясувати «основні причини... національно-політичних невдач» (ч. 9) читачам запропоновано загальний аналіз діяльності українських партій. Загалом, автор дійшов висновку, що «вся праця укр. партій, чи то толерована австро-угорським правительством чи піддержувана московськими соціялистами і демократами, була в інтересі одних або других, однак не в інтересі укр. нації» (ч. 10).

Інформацію про те, що О. Бойдуник очолював редакцію «Національної Думки» (Кость, с. 51), підтвердити не вдалося, оскільки, зауважимо, «начальним» редактором упродовж 1926–1927 рр. подано О. Бабія, а в попередні роки вихідні відомості у часописі не подавалися. Можливо, О. Бойдуник входив до складу редакційної колегії, однак, знову ж таки, це лише припущення.

Не оминув своєю увагою публіцист ідеологічний орган Проводу ОУН «Розбудова Нації» (Прага, 1928–1934), опублікувавши на його сторінках ґрунтовну статтю «Соборність України та її східні кордони» (1930. Ч. 3–4, 7–8, 11–12). Детально про зміст цієї публікації йдеться в науковому дослідженні С. Губського (Губський, с. 67–79).

«Щоб мати формальне виправдання перед польською поліцією мого перебування у Львові, я деякий час працював в “Новому Часі” Івана Тиктора аж до зудару з його начальним редактором Осипом Боднарівичем, відомим з упередження до всіх увістів і оуністів», – писав О. Бойдуник у своїх спогадах (Бойдуник, с. 28). Переглянувши числа газети, в яких редак-

тором був О. Боднарович, нам не вдалося виявити публікацій О. Бойдуника.

Перейшовши до праці в редакцію газети «Час» (Львів, 1931–1932), О. Бойдуник продовжив публіцистичні виступи під власним прізвищем (На суспільно-організаційні теми. 1931. Ч. 13–20; На рятунок «Просвіті». Ч. 26²) та під псевдонімом О. Михайлович (Рятуймо...! Ч. 44). У цьому виданні автор акцентував необхідність підтримувати і сприяти розвитку українських культурно-освітнянських та господарських товариств, пояснював їхнє значення для майбутнього нації. Як зазначено у спогадах О. Бойдуника, він мав намір викупити газету в М. Голубця, який радо на це погоджувався, однак арешт зруйнував ці плани (Бойдуник, с. 28).

У тижневику «Український голос» (Перемишль, 1919–1932), який у 1929 р. став неофіційним органом ОУН, у 1931 р. опубліковано кілька статей О. Бойдуника під псевдонімом О. Грузченко, а саме: «Доба рекордів і суперечностей» (ч. 8), «“Батьки” й “діти”!» (ч. 18), «Темними ходами» (ч. 23), «В інтересі правди» (ч. 25), «Наша молодь» (ч. 27). За тематикою публікації автора у цьому виданні можна класифікувати на ті, що присвячені необхідності належного патріотичного виховання української молоді, та ті, що висвітлювали громадсько-політичну подієвість в Україні та можливі шляхи її покращення. Саме в «Українському голосі» читаємо про перебіг судового процесу над членами Установчого Конгресу ОУН у 1929 р., серед яких був і О. Бойдуник.

Найвагомішим досягненням О. Бойдуника у пресовиданні вважаємо заснування часопису «Голос Нації» та його наступника – видання «Голос». Як він пише у спогадах, ідею пресового видання, а також заснування націоналістичного видавництва подав о. Ярослав Чемеринський, запросивши О. Бойдуника повернутися до Львова й очолити реалізацію цих ініціатив. Саме О. Бойдуник запропонував назвати видавництво «Українська Трибуна», а часопис – «Голос Нації». Відповідальним редактором тижневика став Ж. Процишин, а начальним редактором – Б. Кравців, О. Бойдуник ввійшов до редакційного колективу.

² У ч. 24 «Часу» опубліковано статтю під такою ж назвою, але без підпису автора.

Історію видання, яке мало поширювати серед громадськості ідейно-політичні позиції ОУН, зокрема причини його закриття (виходив лише 1936 р.), детально описав у своїх спогадах О. Бойдуник (Бойдуник, с. 29–33). Оскільки він опублікував у цьому виданні (як, зрештою, і в його наступнику – «Голосі») чимало статей, подаємо їх у Додатку. Зокрема, до публікацій О. Бойдуника відносимо і ту, що була підписана криптонімом О. Б-к³, оскільки вона за тематикою і стилем викладу ідентична з тими, що підписані повним прізвищем, окрім того, стаття

«Творчий націоналізм» в одному числі підписана О. Б-к (Голос Нації. 1936. Ч. 5), а в іншому – О. Бойдуник (Голос Нації. 1936. Ч. 8).

Після того, як Ж. Процишин відкликав своє прохання про дозвіл на видавання «Голосу Нації», Б. Кравців «постарався на видавання “Голосу”» (Бойдуник, с. 31). Історія цього часопису дещо триваліша – він виходив від 1937 р. до 1939 р., однак О. Бойдуник через непорозуміння серед працівників редакції покинув її у 1938 р. і вирішив «присвятитися господарському сектору», що відповідало його освіті (Бойдуник, с. 33–34).

Переїхавши до Києва 1941 р., публікувався на сторінках «Українського слова» (1941). У цьому виданні нам вдалося віднайти такі його доволі обсягові статті: «Від татарських людей – до зімкнених рядів» (ч. 67) та «Геть большевизм!» (ч. 70).

Ще один етап видавничого досвіду О. Бойдуника – членство в надзірній раді «Українського видавництва», заснованого у грудні 1939 р. у Кракові. Окрім організаційної

³ До редакційного колективу цього видання також входив автор гімну ОУН «Зродились ми великої години» Олесь Бабій, який послугував криптонімом О. Б.

праці у цій структурі, О. Бойдуник як керманіч УЦК подав в «Ілюстрованому господарському календарі “Сільський господар” на рік 1941» та в «Календарі-альманасі на 1941 рік» матеріал про «Український Центральний Комітет у Кракові», а в ч. 6 «Ілюстрованих вістей» за 1940 р. віднаходимо фото членів надзірної ради, зокрема О. Бойдуника (Головата, 2010, с. 186, 190; Головата, 2021, с. 95).

Після Другої світової війни О. Бойдуник жив за межами України, але й надалі вів активну діяльність в українському політичному житті та публікувався в закордонних україномовних часописах. Зокрема, в «Промені» (Зальцбург, 1948–1949) надруковано такі статті його авторства: «“Східняки” і “західняки”» (1948. Ч. 3), «Говорім ясно і одверто!» (1948. Ч. 12) та «Організація Українських Націоналістів 1929–1949» (1949. Ч. 9–10).

Звичайно ж, ми не мали змоги опрацювати всі періодичні видання⁴, в яких міг публікуватися один з ідеологів ОУН О. Бойдуник (цьому перешкодили і часові обмеження, і відсутність окремих часописів, зокрема закордонних), наприклад, не вдалося знайти публікації, підписані Діброва, однак припускаємо, що він це «оунівське псевдо» (Осип Бойдуник, 2024) і не використовував як псевдонім у пресі. Загалом, хочемо відзначити, що, попри завантаженість громадсько-політичними справами, О. Бойдуник, усвідомлюючи важливість ролі преси у формуванні громадської думки, на сторінках газет і журналів активно пропагував боротьбу за політичну незалежність, збереження і розвиток власної культурної та етнічної ідентичності.

⁴ Брошури авторства О. Бойдуника, які за тематикою перегукуються з його публікаціями у пресі: «Наше становище» та «Наша боротьба» (обидві – 1931; підпільно), «Господарство» (Краків, 1940 або 1941), «Український націоналізм, як національний солідаризм» (1945; віднайти її не вдалося), «Нова дійсність і наші завдання» (1945), «Сучасний стан визвольної політики (доповідь...)» (Париж, 1956. 22 с.); а під псевдонімом Боярський П. К. – «Національний солідаризм» (1946. 94 с.) та «Українська внутрішня політика Організації Українських Націоналістів» (Женева, 1947. 80 с.).

Література

Архів ОУН. <https://ounuis.info/>.

Бойдуник, О. (1967). *На переломі (Уривки спогадів)*. Париж.

Брайлян, Н. (2023). *Приховані імена: словник псевдонімів українських авторів XIX–XXI ст.* Львів.

Головата, Л. (2010). «Українське видавництво» у Кракові–Львові 1939–1945: бібліогр. довід. Т. 1: Книжки й аркушеві видання. Київ.

Головата, Л. (2021). «Українське видавництво» у Кракові–Львові 1939–1945: бібліогр. довід. Т. 2: Журнальна періодика. Київ.

Губський, С. (2019). Ідеї соборності України в творчій спадщині ідеолога ОУН Осипа Бойдуника. *Українознавство*, 4(73), 66–82.

Дроздовська, О. (2004). Бойдуник Осип. *Енциклопедія Сучасної України*. Т. 3, 178. Київ.

Климкович, Й. (2017). Борець. Книга з фотографіями, присвячена інж. Осипові Бойдуникові. *Пороги: культурно-політичний місячник для українців у Чеській Республіці*, 11, 8–9. <https://www.ukrajinci.cz/files/files/f10259-Porohy-11.2017.pdf>.

Коваль, Р., Моренець, В. (2015). «Подєбрадський полк» Армії УНР. Кн. 1, 74. Київ: Історичний клуб «Холодний Яр», «Український пріоритет».

Кость, С. (2015). *Західноукраїнська преса першої половини XX століття: люди боротьби й ідеї* (біобібліографічний довідник), 51–53. Львів.

Л. М. (1966). Інж. Осип Бойдуник. *Свобода*, 70.

Осип Бойдуник. Незмінний учасник великих зборів ОУН. (29.01.2024). *Служба зовнішньої розвідки України*. <https://szru.gov.ua/history/stories/osyp-boidunyk-nezminnyi-uchasnyk-velykykh-zboriv-oun>.

Павлів, О. В. (2017). *Зродився він великої години: нарис життя й діяльності Інж. Осипа Бойдуника у фотографіях*. Хмельницький: Сімейний архів родини Бойдуників ім. Д. Попович (Бойдуник).

Пастушина, В. М. (2019). Проблемно-тематичні спектри журналу «Розбудова нації» (1928–1934 рр.). *Інтегровані комунікації*, 8, 74–81. Київ. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2019.2>.

Сніцарчук, Л. (2002). «Крок вперед!», або Темпоральна референтність часопису «Час» (1931–1932 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*, 10, 174–180. Львів.

Українська націоналістична преса України УВО, ОУН, УПА, УГВР (1928–1951). (2011, 21 лют.). *Історична правда*. <https://www.istpravda.com.ua/artefacts/4d62ad1687278/>.

References

- Arkhiv OUN* [Archive of the OUN]. <https://ounuis.info/> [in Ukrainian].
- Boidunyk, O. (1967). *Na perelomi (Uryvky spohadiv)* [At the turning point (Memoir Excerpts)]. Paryzh [in Ukrainian].
- Brailian, N. (2023). *Prykhovani imena: slovnyk psevdonimiv ukrainskykh avtoriv XX–XXI st.* [Hidden Names: A Dictionary of Pseudonyms of Ukrainian Authors from the 19th to the 21st Century]. Lviv [in Ukrainian].
- Drozdovska, O. (2004). Boidunyk Osyp. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. T. 3, 178. Kiev [in Ukrainian].
- Holovata, L. (2010). «Ukrainske vydavnytstvo» u Krakovi–Lvovi 1939–1945 [«Ukrainian Publishing House» in Kraków–Lviv, 1939–1945]: bibliohr. dovid. T. 1: Knyzhky y arkushevi vydannia. Kyiv [in Ukrainian].
- Holovata, L. (2021). «Ukrainske vydavnytstvo» u Krakovi–Lvovi 1939–1945 [«Ukrainian Publishing House» in Kraków–Lviv, 1939–1945]: bibliohr. dovid. T. 2: Zhurnalna periodyka. Kyiv [in Ukrainian].
- Hubskyyi, S. (2019). Idei sobornosti Ukrainy v tvorchii spadshchyni ideoloha OUN Osypa Boidunyka [Ideas of the United Ukraine in the Creative Heritage of the OUN Ideologist Osyp Boidunyk.]. *Ukrainoznavstvo*, 4(73), 66–82 [in Ukrainian].
- Klymkovych, Y. (2017). Borets. Knyha z fotohrafiiamy, prysviachena inzh. Osypovi Boidunykovi [The Fighter: A Photo Album Dedicated to Eng. Osyp Boidunyk]. *Porohy: kulturno-politychnyi misiachnyk dlia ukraintsv u Cheskii Respublitsi*, 11, 8–9. <https://www.ukrajinci.cz/files/files/f10259-Porohy-11.2017.pdf> [in Ukrainian].
- Kost, S. (2015). *Zakhidnoukrainska presa pershoi polovyny XX stolittia: liudy borotby y idei (biobibliografichniy dovidnyk)* [The Western Ukrainian Press of the First Half of the 20th Century: People of Struggle and Ideas (biobibliographical reference book)], 51–53. Lviv [in Ukrainian].
- Koval, R., Morenets, V. (2015). «Podiebradskyi polk» Armii UNR [The «Podébrady Regiment» of the Ukrainian People's Republic Army]. Kn. 1, 74. Kyiv: Istorychnyi klub «Kholodnyi Yar», «Ukrainskyi priorytet» [in Ukrainian].
- L. M. (1966). Inzh. Osyp Boidunyk [Eng. Osyp Boidunyk]. *Svoboda*, 70 [in Ukrainian].
- Osyp Boidunyk. Nezminnyi uchastnyk velykykh zboriv OUN [A Constant Participant in the Major Congresses of the OUN]. (29.01.2024). *Sluzhba zovnishnoi rozvidky Ukrainy*. <https://szru.gov.ua/history/stories/osyp-boidunyk-nezminnyi-uchastnyk-velykykh-zboriv-oun> [in Ukrainian].

Pastushyna, V. M. (2019). Problemno-tematychni spektry zhurnalu «Rozbudova natsii» (1928–1934 rr.) [Problem-thematic spectra of the Nation Development («Rozbudova Natsii») journal (1928–1934)]. *Intehrovani komunikatsii*, 8, 74–81. Kyiv. DOI: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2019.2> [in Ukrainian].

Pavliv, O. V. (2017). *Zrodyvsia vin velykoi hodyny: narys zhyttia y diialnosti Inzh. Osypa Boidunyka u fotografiakh* [Born in a Great Hour: A Photo Essay on the Life and Work of Eng. Osyp Boidunyk]. Khmelnytskyi: Simeinyi arkhiv rodyny Boidunykiv im. D. Popovych (Boidunyk) [in Ukrainian].

Snitsarchuk, L. (2002). «Krok vpered!»! abo temporalna referentnist chasopysu «Chas» (1931–1932 rr.) [«A Step Forward!»! or the Temporal Referentiality of the Journal «Chas» (1931–1932)]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, 10, 174–180. Lviv [in Ukrainian].

Ukrainska natsionalistychna presa Ukrainy UVO, OUN, UPA, UHVR (1928–1951) [The Ukrainian Nationalist Press of Ukraine: UVO, OUN, UPA and UHVR (1928–1951)]. (2011, 21 liut.). *Istorychna pravda*. <https://www.istpravda.com.ua/artefacts/4d62ad1687278/> [in Ukrainian].

Додаток⁵

1. На суспільно-господарські теми. *Голос Нації*. 1936. Ч. 5.
2. «Творчий націоналізм». *Голос Нації*. 1936. Ч. 5. Підп.: О. Б-к.
3. Соціал-комуністична загроза. *Голос Нації*. 1936. Ч. 6. Підп.: О. Б-к.
4. Більше самопошани! *Голос Нації*. 1936. Ч. 7.
5. «Творчий націоналізм». *Голос Нації*. 1936. Ч. 8.
6. За чистоту націоналізму. *Голос Нації*. 1936. Ч. 9.
7. Щоби було ясно. *Голос Нації*. 1936. Ч. 10.
8. В обличчя дійсності. *Голос Нації*. 1936. Ч. 11, 12.
9. Істерія «пані Янкової» (Відповідь нашим з «Фронту національної єдності»). *Голос Нації*. Ч. 12.
10. «Творчість». *Голос Нації*. 1936. Ч. 16.
11. В річницю. *Голос Нації*. 1936. Ч. 18.
12. По похилій площі. *Голос Нації*. 1936. Ч. 19.
13. Свій до свого, по своє, для себе. *Голос Нації*. 1936. Ч. 21, 22.
14. Для себе. *Голос*. 1937. Ч. 1.

⁵ У Додатку хронологічно подано публікації О. Бойдуника з «Голосу Нації» і «Голосу», оскільки матеріали його авторства, віднайдені в інших періодичних виданнях, згадуємо у тексті статті.

15. Справа з'їзду Рідної Школи. *Голос*. 1937. Ч. 2.
16. Акт 22. січня 1918. Акт 22 січня 1919. *Голос*. 1937. Ч. 3.
17. Затрата моралі й етики. *Голос*. 1937. Ч. 4.
18. Освітня справа. *Голос*. 1937. Ч. 5.
19. Приватники чи кооперація. *Голос*. 1937. Ч. 6–8, 11. Рубр.: Господарство.
20. Істерія чи божевілья. *Голос*. 1937. Ч. 7.
21. За правопорядок в нашому життю. *Голос*. 1937. Ч. 8.
22. Нарешті... *Голос*. 1937. Ч. 9.
23. До боротьби з партійщиною. *Голос*. 1937. Ч. 11 [цю статтю було вилучено «по конфіскації»].
24. [Заява О. Бойдуника]. 1937. Ч. 12.
25. За правопорядкуючий центр. *Голос*. 1937. Ч. 13.

Zoriana Nakonechna

PhD in Social Communications,
Senior Researcher of the Research Institute for Press Studies
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
(Lviv, Ukraine)

OSYP BOIDUNYK AS A PUBLICIST: THE NATIONALIST DISCOURSE

This article explores the journalistic output of Osyp Boidunyk, one of the leading figures of the Ukrainian nationalist movement in the mid-20th century. It identifies the periodicals to which he contributed, those in which he was directly involved in publishing, and those he initiated. The aim of the article is to document all periodicals published with Boidunyk's participation, to provide the most complete list possible of his articles across various journals and newspapers, and to determine the range of topics that interested him. To achieve this, reference sources, memoirs, and scholarly literature on the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) were examined. A thorough analysis of newspapers and magazines in which he might have published was conducted, and pseudonym and cryptonym dictionaries were reviewed to establish the signatures he used. The research employed historical, analytical, and biographical methods.

This study is timely, as existing extensive biographies of the author have never given due attention to his journalistic work, focusing instead primarily on his socio-political activity, which was indeed significant. The novelty of the article lies in the successful collection of his publications and the identification of a previously unknown cryptonym he used.

Conclusions: throughout his life, Osyp Boidunyk actively participated in the activities of Ukrainian nationalist organizations and devoted considerable attention to promoting his beliefs among the public through press publications, informing readers about the work of these structures.

Keywords: Osyp Boidunyk, Organisation of Ukrainian Nationalists, press, opinion journalism, «Holos Natsii», «Holos».

Стаття надійшла 19.03.2025
Прийнято 25.04.2025

Лариса КОЛІБАБА

ORCID 0000-0001-7063-5309
кандидатка філологічних наук,
старша наукова співробітниця
Інституту української мови НАН України
(Київ, Україна)
kolibaba79@gmail.com

УДК 070.321.64(47+57:477)

**ПРЯМЕ Й КРИВЕ ДЗЕРКАЛО РАДЯНСЬКОЇ
ЖУРНАЛІСТИКИ**

DOI 10.37222/2786-7552-2025-6-10

Тимошик М. Тоталітарна журналістика. Доба радянзації та змосковлення України. За документами архівів та матеріалами преси. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута», 2024. 520 с.

Про руйнівний вплив політики доби радянзації та змосковлення на українську мову, літературу і культуру слід написати десятки томів і тисячі сторінок, адже процес винищення всього українського за часів тоталітаризму сягнув небаченого розмаху.

На сьогодні вже добре відомі в Україні та поза її межами праці В. Чапленка, Ю. Шевельова, С. Караванського, Л. Масенко, І. Фаріон та інших дослідників, у яких осмислено процеси та наслідки втручання тоталітарної системи в різні підсистеми української літературної мови.

Аналогічні деструктивні зміни відбувалися за радянського часу й у журналістиці, проте досліджень, присвячених ґрунтовному, а не фрагментарному аналізу державної цензури та партійного контролю, у лабетах яких на той час опинилася українська журналістика й засоби масової інформації, – обмаль.

Найперше варто вітати з'яву, хоч і запізнілу, в нашому інформаційному просторі аналітичного дослідження *«Тоталітарна журналістика. Доба радянзації та змосковлення України. За документами архівів та матеріалами преси»* (далі – «Тоталітарна журналістика»), яка, поза будь-яким сумнівом, є непроминальним набутком для всієї української

науково-журналістської спільноти на шляху очищення від радянського минулого.

«Ця книга, – слушно зауважила професорка Л. Сніцарчук, – споряджає українську науку важливою історичною інформацією, продукує нові знання про різноаспектне життя українців в умовах радянської дійсності, а головню — спонукає до роздумів. Опертя на конкретний фактичний матеріал сприяє створенню реального повноформатного полотна агресивного змосковлення українського соціуму, знекровлення ним національного “вірую” у громадському, політичному, культурному, моральному виявленні.»

Монографію присвячено «світлій пам’яті українських журналістів», які, на глибоке переконання її автора, «за всіх часів і різних влад мали окрему групу крові, сповідуючи засадничі принципи свого буття в професії: Професіоналізм, Порядність, Патріотизм» (с. 1). За невідступність від цих принципів, що докорінно суперечили ідеології тоталітаризму, багато хто з них заплатив своїм життям, адже система безжально знищувала «невгодних журналістів» (с. 4). Саме тому професіоналізм, порядність і патріотизм (а точніше – націоналізм) мають стати складниками духовного стандарту новочасної української національної журналістики, назавжди вивільнивши її з ярма зловісної епохи, що її дослідники кваліфікують як «тоталітарну», «радянську», «пострадянську» і под., а М. Тимошик – як «добу радянської та змосковлення України».

Ця праця – багатоаспектна, написана на основі досі не оприлюднених архівних документів і газетно-журнальних шпальт. Це «Книга Буття» української журналістики за доби тоталітаризму. У ній порушено комплекс культурно-історичних, політичних, соціальних та психоментальних проблем, підпорядкованих розв’язанню основного завдання – розвінчати міф про «правдиву» і «демократичну» радянську пресу, її «подвійну мораль», «подвійні стандарти», «розбіжність декларованих на газетних шпальтах, радіо- та телепередачах лозунгів і закликів із реальними діями верхівки влади» (с. 2). Авторіві вдалося відтворити «пульс» тієї «непростої» доби з усіма її викликами та суперечностями – «правдою і брех-

нею», «надіями й розчаруваннями», «благородними поривами і пристосуванством», «сміливо декларованою громадянською позицією і прислужництвом», «втіленими й забороненими задумами», «драмами життя творчих особистостей» (с. 495). Він сміливо відсунув завісу тоталітарного минулого і виніс на читацький суд самостійно зібрані у трьох державних та одному відомчому архівах України реальні задокументовані факти, що віддзеркалюють стан функціонування журналістики в «роки правління ленінсько-сталінсько-брежнєвської комуністично-більшовицької охлократії» (с. 11) і розвіюють будь-які сумніви щодо їх правдивості навіть у найзатятіших скептиків.

М. Тимошик дуже докладно, не оминаючи найдрібніших, але таких промовистих деталей, описує весь шлях газетного слова від моменту його народження і до часу постановня перед читачем. Дослідник зупиняється на всіх етапах видавничого процесу – як відомих широкому загалові, так і на тих, що досі з ідеологічних причин перебували «поза кадрам» для пересічних споживачів друкованої продукції.

«Тоталітарну журналістику» варто прочитати й мати у своїй бібліотеці не лише тим, хто працює в інформаційному просторі, а й усьому українському соціумові загалом щонайменше з двох причин. По-перше, це слушна нагода пізнати й осмислити уроки радянської журналістики як складника тоталітарного суспільства. По-друге, таке пізнання й осмислення дає змогу зрозуміти концепцію та модель журналістики російського агресора під час російсько-української війни на тимчасово окупованих українських територіях, оскільки вона й дотепер керується тоталітарними принципами, а її діяльність, як і 100 років тому, підпорядковано тій самій меті – беззастережному, «сліпому» пропагандистському та агітаційному втіленню завдань керівних органів влади через засоби масової інформації.

М. Тимошик спробував знайти відповіді на низку запитань, що відчутно загострилися під час російсько-української війни [«Що стояло за пропагандистською та організаторською функціями партійно-радянської преси?», «Якими засобами газети досягали своїх цілей у проведенні політики комуністично-більшовицької влади щодо суцільної колективізації українського

села, комунізації та денационалізації свідомості селян?», «Що ставало результатом такого масивного “промивання мізків” на рівні ментальності цілої нації?» (с. 17)], а також на інші запитання, пов’язані із завданнями, функціями та роллю журналістики під час тоталітарної доби. Саме в теоретичному осмисленні наукової проблеми ЗМІ як чинника комунізації, денационалізації та змосковлення українців убачаємо незаперечну наукову новизну рецензованої монографії.

Вирізняються новизною і об’єкт, і джерельна база виконаного дослідження, позаяк до наукового обігу залучено вагомий складник системи українських ЗМІ крайового рівня – не відому сучасним читачам обласну, районну, багатотиражну періодику та архівні документи, опираючись на які, дослідник уперше простежує не тільки особливості завдань і функцій тоталітарної журналістики, способи керування нею, чинники формування кадрів та контролю за ними, а й генезу доль творців тогочасної преси.

Структура аналізованої праці також заслуговує на схвалення. Вона чітка, логічна та докладна. Монографія складається зі вступу, висновків, іменного показника та чотирьох розділів, у яких послідовно схарактеризовано основні етапи організації та функціонування видавничого процесу за тоталітарної доби: завдання та функції преси, система засобів масової інформації, цензура та контролювання змісту друкованої продукції, кадрова політика. Усю довідкову інформацію щедро проілюстровано копіями архівних документів (протоколів, заяв, довідок, службових і приватних листів і под.) та світлинами газет, рукописних текстів тощо.

Перший розділ монографії «Призначення та організація» зацікавить читачів розлогими присутніми відомостями про завдання та функції преси в тоталітарній державі, у якій ця преса повсякчас перебувала під системно прискіпливим наглядом і контролем «з боку відповідних парткомітетів правлячої верхівки більшовиків за кожним кроком радянського журналіста в цілому і номенклатурних редакційних правників зокрема» (с. 22); вправно описаними перипетіями «добровільно-примусових» передплатних кампаній, труднощами доставляння українськомовної преси [«московські видання мали

доставлятися в села у першу чергу, а місцеві – як прийдеться» (с. 66)], цікавинками з тодішньої редакційної пошти [«проблемно-тематичний характер редакційної пошти був своєрідним віддзеркаленням життя того чи того району, області, краю, де ця газета виходила» (с. 75)], «приманками» молодіжних газет. Наприкінці розділу автор дає слушну пораду видавцям, яка вкрай актуальна й сьогодні, оскільки, на нашу думку, може стати запорукою успіху будь-якого сучасного друкованого видання: «...найкращою рекламою газети є її зміст, готовність і вміння редакційного колективу не фальшивити перед читачем, а принципово, послідовно, з позиції правди говорити про найскладніші і найболючіші проблеми» (с. 94).

Другий розділ «Система засобів масової інформації» привертає увагу дуже докладним комплексним аналізом усіх рівнів партійно-радянської преси (республіканської, обласної, районної, багатотиражної) відповідно до типологічної вертикалі: центр – республіка – область – район – трудові колективи. Окрему увагу присвячено молодіжній і дитячій пресі. Уся партійно-радянська преса, за влучним визначенням автора, «безлика в художньо-технічному оформленні, беззуба в критиці, бідна за жанровим розмаїттям матеріалів», проте її найголовніший недолік – «на шпальтах бракувало того справжнього літописання життя району, що є стрижневим покликанням будь-якої місцевої газети» (с. 191).

Багаторічний дослідник тоталітарної журналістики не оминає своєю увагою і «специфічний вид радянських видань», «винахід суто тоталітарної системи», призначений передусім для «зомбування свідомості простих радянських людей головними ідеологемами системи», – багатотиражки (фабрично-заводські, колгоспні, політвідділів МТС, навчальних закладів).

М. Тимошик крок за кроком ознайомлює читача з виявами державної цензури та партійного контролю в різні часові періоди – Сталінську, Хрущовську і Брежнєвську добу. За його висновками, постійний партійний тиск та цензурний контроль знекровлювали місцеву радянську пресу, часто перетворювали її на макулатуру (с. 194). «Служити керівній партії, а не народу, проявляти вірність і відданість ідеям Леніна–Сталіна, а не народові, – то було засадничим завданням створеної і ревно

контрольованої тією партією не лише преси, а й літератури, кіно, театру, всієї гуманітарної сфери тієї держави», – розтлумачує дослідник (с. 363).

Хоча проблему державної цензури та партійного контролю автор порушив у другому розділі монографії, проте докладно проаналізував усі вияви цього явища в наступному, третьому, розділі «*Цензура, контроль змісту та покупка лояльності*».

Цей розділ вражає відомостями про масштаби такого невідокремного від тоталітарної доби явища, як державна цензура – стеження за змістом газет усіх рівнів, що на практиці виявлялося у «пресингу замість свободи слова» (с. 232), коли «за допущені коректорські помилки в окремих словах опублікованих текстів редактори потрапляли під так звані розстрільні статті кримінального кодексу» (с. 236). М. Тимошик докладно описує всі способи, до яких вдавалася офіційна Москва, щоб, з одного боку, проконтролювати виконання партійно-радянською пресою в Україні поставленого перед нею завдання колективного пропагандиста, агітатора й організатора життя на російський лад, а з іншого – приборкати вільнодумство. Дослідник ґрунтовно і критично аналізує провідні проблемно-тематичні напрями («колгоспне життя», «сільрадівське життя», «репресії на верхах», «вибори», «стахановський рух»), через які офіційна влада «руками» місцевої преси, її пропагандистськими акціями комунізувала та денационалізувала українське село.

Водночас автор не оминає увагою і способи «загравання» влади зі слухняними, перевіреними й випробуваними спеціальними завданнями журналістами, «відповідальними працівниками» – номенклатурні («не для всіх») пільги та преференції в таких життєво важливих питаннях, як житло, побут, медичне обслуговування, відпочинок, а також заробітна плата й гонорар. Цими владними «приманками», «принадами» купували слухняність, лояльність і надійність радянських журналістів. І це, за висновками М. Тимошика, одна з визначальних ознак журналістики тоталітарної доби, ганебна за своєю суттю, оскільки право на владні «подачки» надавали зазвичай не за професіоналізм творчого співробітника, не за його громадянську позицію, а за «рівень улесливості, слухняності, угодовства, вміння йти з “генеральною лінією” партії» (с. 293).

Дослідник наводить приклади документально підтверджених кричущих фактів зловживань редакційними фінансами, що, на його переконання, були складником «новонароджуваного в краї ланцюга корупції, початки якого йшли від 1917 року із комуно-більшовицької москви і радянізованого остаточно лише перед Другою світовою війною Києва» (с. 310).

Четвертий розділ монографії *«Кадрова політика й людські долі»* вирізняється з-поміж інших неприхованою щирістю і виразним мінорним настроєм, ба навіть трагізмом. Його умовно можна поділити на дві частини. У першій із них (п. 4.1–4.3) ідеться про особливості кадрової політики, за якої головних редакторів добирали передусім за «найважливішими ідеологічними якостями – вірність справі більшовицької партії, здатність проводити її політику», тоді як «літературні здібності, достеменне знання специфіки журналістського ремесла, практичний досвід у цій справі були бажаними, а не визначальними» (с. 326), феномен робсількорівського руху [«влада була зацікавлена в тому, щоб її політику активніше “рухав” у селі такий важливий прошарок “слуг партії”, якими вона бачила сількорів, робкорів та робсількорів» (с. 342)], що мав бути «очима і руками, щупальцями нашої партії» (с. 368), та специфіку професії журналіста за доби тоталітаризму. Другу частину (п. 4.4–4.5) присвячено аналізу «осібних доль» журналістів різного ґатунку – як простих «газетярів радянського призову», так і справжніх подвижників журналістського фаху, реальних «працівників пера», безмежно відданих українській ідеї, яких тоталітарна система ламала через непокірність і відмову служити їй. М. Тимошик із прикрістю констатує, що «реальність тоталітарної доби поступово перетворювала, перемелювала чин небайдужих, одержимих, патріотичних, покликаних ставати на захист правди та істини журналістів, у принизливе, але корисливе ремесло» (с. 336).

Найбільший трагізм четвертого розділу, на нашу думку, полягає в тому, що автор ознайомлює читачів із реальними, а не вигаданими історіями життя людей, які справді самовіддано працювали в журналістиці й завершили земний шлях не зі своєї волі. Цей розділ сповнений душевного болю і невгамовного розпачу, адже винуватців тих жорстоких злочинів правдов-

бивства й досі не покарано. «Багато чого з тієї буремної доби відійшло, забулося, вивітрилося з короткої людської пам'яті здебільшого не осмисленим, не пізнаним, не поцінованим достойно сучасниками», – сумовито висновує дослідник.

Окремо варто відзначити стиль написання «Тоталітарної журналістики» – легкий, яскравий і неповторний. Попри те, що наприкінці монографії зауважено, що це – наукове видання, її написано зрозумілою для пересічного читача мовою. Крім того, у цій праці так само, як і в інших дослідженнях, М. Тимошик непохитно дотримується свого головного етичного принципу – тлумачити факти та події об'єктивно, неупереджено і науково виважено.

Насамкінець зауважу, що «Тоталітарна журналістика» М. Тимошика вражає обсягом порушених різноаспектних проблем і наведених фактів. Мені як мовознавцеві бракує в ній хіба що аналізу мовного матеріалу – мови самих газетних текстів доби радянської та змосковлення. Але це вже завдання для подальших наукових студій автора чи його наступників.

Дуже хочеться, щоб нова монографія М. Тимошика «пробудила в мільйонах людських душ потребу пильніше і чесніше вдивлятися у своє минуле, оскільки в ньому – ключ до розуміння всіх теперішніх проблем» (с. 154–155). Пам'ятаймо про це й низенько вклонімося авторові за подвижницьку працю і щирю правду, якою б гіркою вона не була. Історію переписати не можна.

Larysa Kolibaba

PhD in Philology,

Senior Researcher of the Institute for Ukrainian Language
of the National Academy of Sciences of Ukraine

(Kyiv, Ukraine)

A STRAIGHT AND CROOKED MIRROR OF SOVIET JOURNALISM

Tymoshyk, M. Totalitarian journalism. The era of the sovietization and russification of Ukraine. Based on archival documents and press materials.

Kamianets-Podilskyi: Ruta LLC, 2024. 520 p.

Рецензія надійшла 31.03.2025

Прийнято 29.04.2025

ЗМІСТ

ПРЕСОЗНАВСТВО:

ІСТОРІЯ, ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ

<i>Бліхарський Роман</i> . Від «чотирьох теорій» до постнормативної критики: траєкторія нормативного підходу до вивчення преси.....	3
<i>Дроздовська Олеся</i> . Біографічний напрям пресознавчих студій.....	25

ІСТОРІЯ ПРЕСИ. ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

<i>Габор Василь</i> . Чеськомовні часописи Карпатської України 1938–1939 рр.: тематичні пріоритети й авторське коло	46
<i>Катола Ольга</i> . Журнал «Пам'ятки України» (1969–1985 рр.): аспекти редакційної політики	65
<i>Комариця Мар'яна</i> . Франкіана в жіночій пресі Галичини.....	77
<i>Серета Оксана</i> . Часопис «Люстровані Вісті» (1940–1941 рр.): візуальна хроніка українського літературно-мистецького життя	105

ПЕРСОНІФІКОВАНА ІСТОРІЯ ПРЕСИ

<i>Брайлян Надія</i> . Іронічні псевдоніми українських авторів XIX–XXI ст.: особливості творення та функційного навантаження	124
<i>Кулеша Надія</i> . Публіцистика Дмитра Дорошенка в часописі «Українське Слово» (Берлін, 1921–1922 рр.)	148
<i>Наконечна Зоряна</i> . Осип Бойдуник як публіцист: націоналістичний дискурс.....	166

РЕЦЕНЗІЇ

<i>Колібаба Лариса</i> . Пряме й криве дзеркало радянської журналістики.....	178
---	-----

CONTENTS

PRESS STUDIES:

HISTORY, THEORY, METHODOLOGY

<i>Blikharskyi Roman</i> . From «Four Theories» to post-normative critique: the trajectory of the normative approach to Press Studies.....	3
<i>Drozdovska Olesia</i> . The biographical approach in Press Studies.....	25

PRESS HISTORY. HISTORY OF JOURNALISM

<i>Gabor Vasyl</i> . Czech-language periodicals of Carpathian Ukraine (1938–1939): thematic priorities and contributors	46
<i>Katola Olha</i> . The journal <i>Pamiatky Ukrainy</i> (1969–1985): aspects of editorial policy	65
<i>Komarytsia Mariana</i> . <i>Frankiana</i> in the women's press of interwar Galicia	77
<i>Seresa Oksana</i> . The periodical « <i>Iliustrovani Visti</i> » (1940–1941): a visual chronicle of ukrainian literary and artistic life.....	105

PERSONIFIED HISTORY OF THE PRESS

<i>Brailian Nadiia</i> . Ironic pseudonyms of ukrainian authors of the 19th–21st centuries: patterns of formation and functional load.....	124
<i>Kulesha Nadiia</i> . The Journalism of Dmytro Doroshenko in « <i>Ukrainske Slovo</i> » (Berlin, 1921–1922).....	148
<i>Nakonechna Zoriana</i> . Osyp Boidunyk as a Publicist: the Nationalist Discourse.....	166

REVIEWS

<i>Kolibaba Larysa</i> . A straight and crooked mirror of soviet journalism.....	178
---	-----

Національна академія наук України
Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника
Науково-дослідний інститут пресознавства
National Academy of Sciences of Ukraine
Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
Research Institute for Press Studies

Пресознавство
Press Studies

Випуск 6
Issue 6

Редактор: *Ольга Катола*
Коректор: *Зоряна Наконечна*
Обкладинка: *Леся Квик*
Комп'ютерне верстання: *Надія Брайлян*

Підписано до друку 11.06.2025. Формат 60×84/16
Папір офсетний № 1. Наклад 50 пр.
Ум. друк. арк. 10,93
Надруковано з оригінал-макета